

ODESA **ВІСНИК**
NATIONAL UNIVERSITY **ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО**
HERALD **УНІВЕРСИТЕТУ**
Volume 20. Issue 2 (23). 2015 **Том 20. Випуск 2 (23). 2015**
SERIES **СЕРІЯ**
SOCIOLOGY **СОЦІОЛОГІЯ**
AND **І ПОЛІТИЧНІ**
POLITICS **НАУКИ**

ISSN 2304-1439

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Odesa I. I. Mechnikov National University

VISNYK
ODESKOHO
NATSIONALNOHO
UNIVERSYTETU

(Odesa National University Herald)

Series: Sociology and Politics

Scientific journal

Published two times a year

Series founded in July 2006

Volume 20. Issue 2 (23). 2015

Odesa
«Astroprint»
2015

ISSN 2304–1439

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ВІСНИК ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: Соціологія і політичні науки

Науковий журнал

Виходить 2 рази на рік

Серія заснована у липні 2006 р.

Том 20. Випуск 2 (23). 2015

Одеса
«Астропринт»
2015

Засновник: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Редакційна колегія журналу:

І. М. Коваль, д-р політ. наук (*головний редактор*); **В. О. Іваниця**, д-р біол. наук (*заступник головного редактора*); **С. М. Андрієвський**, д-р фіз.-мат. наук; **Ю. Ф. Ваксман**, д-р фіз.-мат. наук; **В. В. Глебов**, канд. іст. наук; **Л. М. Голубенко**, канд. філол. наук; **Л. М. Дунаєва**, д-р політ. наук; **В. В. Заморов**, канд. біол. наук; **О. В. Запорожченко**, канд. біол. наук; **О. А. Іванова**, д-р наук із соц. комунікацій; **В. Є. Круглов**, канд. фіз.-мат. наук; **В. Г. Кушнір**, д-р іст. наук; **В. В. Менчук**, канд. хім. наук; **М. О. Подрезова**, директор Наукової бібліотеки; **Л. М. Солдаткіна**, канд. хім. наук; **В. І. Труба**, канд. юрид. наук; **В. М. Хмарський**, д-р іст. наук; **О. В. Чайковський**, канд. філос. наук; **Є. А. Черкез**, д-р геол.-мінерал. наук; **Є. М. Черноіваненко**, д-р філол. наук.

Редакційна колегія серії:

І. М. Коваль, д-р політ. наук (*науковий редактор*); **О. Р. Личковська**, канд. соціол. наук (*відповідальний секретар*); **Роман Бейкер**, д-р політ. наук, **О. І. Брусиловська**, д-р політ. наук, **Е. А. Гансова**, д-р філос. наук, **Т. Г. Каменська**, д-р соціол. наук, **Н. В. Коваліско** д-р соціол. наук, **Христіана Константополо**, д-р соціол. наук, **М. І. Мілова**, д-р політ. наук, **Іванка Мавродієва**, д-р філос. наук, **С. М. Наумкіна**, д-р політ. наук, **В. М. Оніщук**, д-р соціол. наук, **Славомир Партицький**, д-р соціол. наук, **Г. М. Перепелиця**, д-р політ. наук, **Н. О. Победа**, д-р філос. наук, **В. І. Подшивалкіна**, д-р соціол. наук, професор, **Анджей Шептицький**, д-р політ. наук.

Editorial board of the journal:

I. M. Koval, DrSc (Politicalology) (*Editor-in-Chief*); **V. O. Ivanytsia**, DrSc (Biology) (*Deputy Editor-in-Chief*); **S. M. Andriievskiy**, DrSc (Physico-mathematical Sciences); **Yu. F. Vaksman**, DrSc (Physico-mathematical Sciences); **V. V. Hliebov**, CandSc (History); **L. M. Holubenko**, CandSc (Philology); **L. M. Dunaieva**, DrSc (Politicalology); **V. V. Zamorov**, CandSc (Biology); **O. V. Zaporozhchenko**, CandSc (Biology); **O. A. Ivanova**, DrSc (Social Communications); **V. Ye. Kruhlov**, CandSc (Physico-mathematical Sciences); **V. G. Kushnir**, DrSc (History); **V. V. Menchuk**, CandSc (Chemistry); **M. O. Podrezova**, Director of the Scientific Library; **L. M. Soldatkina**, CandSc (Chemistry); **V. I. Truba**, CandSc (Jurisprudence); **V. M. Khmarskyi**, DrSc (History); **O. V. Chaikovskiy**, CandSc (Philosophy); **Ye. A. Cherkez**, DrSc (Geological and Mineralogical Sciences); **Ye. M. Chernoiivanenko**, DrSc (Philology).

Editorial board of the series:

I. M. Koval (*Redactor-in-Chief*), **O. R. Lychkovska** (*Executive Secretary*), **Roman Backer**, **O. I. Brusylivska**, **E. A. Gansova**, **T. G. Kamenska**, **N. V. Kovalisko**, **Christiana Constantopoulou**, **Ivanka Mavrodieva**, **M. I. Milova**, **S. M. Naumkina**, **V. M. Onyshchuk**, **Slawomir Partycki**, **G. M. Perepelytsia**, **N. O. Pobeda**, **V. I. Podshyvalkina**, **Andrzej Szeptycki**

З 2012 року (з 17 тому)

«Вісник ОНУ. Серія: Соціологія і політичні науки»

має власну подвійну нумерацію

ЗМІСТ

СОЦІОЛОГІЯ

СОЦІАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ СУСПІЛЬСТВ, ЩО ТРАНСФОРМУЮТЬСЯ: ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ

Лисица Н. М.

Социально-психологический контекст высшего экономического образования 11

Подольська Є. А., Назаркін П. О.

Новий сенс й інноваційні способи забезпечення соціальної безпеки 19

Ляпіна Л. А.

Мультикультуралізм як визнання: соціологічна концепція Чарльза Тейлора 26

Сенюра О. В.

Сучасний стан та перспективи дослідження проблем соціальної мобільності 34

Кривошея Т. И.

Мода как фактор формирования идентичности современных городских жителей 43

Ятвецька Г. В.

Громадський транспорт в просторі соціокультурних взаємодій 51

УКРАЇНА І СВІТ

МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Brusylovska O. I.

Russian-Ukrainian conflict. First stage: propaganda war 59

Bakanova A. A.

Foreign policy orientations of Ukraine compared with Belarus and Russia 65

Sira O. V.

Relations between the Republic of Korea and the People's Republic of China: contemporary realities and trends 71

Chumak K. O.

Development of the US foreign policy under Obama's first administration: main impact factors 78

Шевченко О. М.

Вплив Євромайдану та подальших подій в Україні на польсько-українські відносини 85

Lozova V. V. The CTBT: Possible Subsequent Domino Effect of the U. S. Ratification in the Context of the Global Nuclear Nonproliferation Regime	95
Лук'янова І. О. Конфлікт в Ємені як арена протистояння між Саудівською Аравією та Іраном	102
Романова О. В. Франція в процесі підготовки і ратифікації Ліссабонського договора	110
Раїук К. А. Changing Turkey: political paradigm	118
Русова О. С. Європейські інтеграційні процеси в умовах сучасних викликів системи міжнародних відносин	124

CONTENTS

SOCIOLOGY

SOCIAL MECHANISMS OF TRANSITIONAL SOCIETIES:

THEORY & RESEARCHES METHODOLOGIES

Lysytsya N. M.

Socio-psychological context of higher economic education 11

Podolska Y. A., Nazarkin P. O.

New sense and innovative ways to ensure social security 19

Liapina L. A.

Multiculturalism as recognition: the sociological concept
of Charles Taylor 26

Senyura O. V.

Present and future research into the problems of social mobility 34

Krivosheia T. I.

Fashion as a factor in identity formation of modern city people 43

Yatvetska G.

Public transport in the area of social and cultural interaction 51

UKRAINE & WORLD

INTERNATIONAL DIMENSION OF TRANSITIONAL PROCESSES

Brusylovska O. I.

Russian-Ukrainian conflict. First stage: propaganda war 59

Bakanova A. A.

Foreign policy orientations of Ukraine
compared with Belarus and Russia 65

Sira O. V.

Relations between the Republic of Korea and the People's Republic
of China: contemporary realities and trends 71

Chumak K. O.

Development of the US foreign policy under Obama's first
administration: main impact factors 78

Shevchenko O. M.

Influence of Euromaidan events and further military activity
on relations of Poland and Ukraine 85

Lozova V. V.

The CTBT: Possible Subsequent Domino Effect of the U. S.
Ratification in the Context of the Global Nuclear Nonproliferation
Regime 95

Lukianova I. O.

The conflict in Yemen as the arena for confrontation between Saudi
Arabia and Iran 102

Romanova O. V.

France in the process of the preparation and ratification
of the Lisbon Treaty110

Paiuk K. A.

Changing Turkey: political paradigm118

Rusova O. S.

European integration processes in response to the current challenges
of the system of international relations124

СОЦІОЛОГІЯ
СОЦІАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ СУСПІЛЬСТВ,
ЩО ТРАНСФОРМУЮТЬСЯ:
ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ
ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 378:331.5

Лисица Н. М.

доктор социологических наук, профессор,
профессор кафедры экономики и маркетинга Харьковского национального
экономического университета имени Семена Кузнеця
пр. Ленина, 9а, г. Харьков, 61166, Украина
тел.: (057) 702–02–65
e-mail: nmva0908@gmail.com

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ КОНТЕКСТ ВЫСШЕГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье предлагается анализ требований работодателей на рынке труда для выпускников экономического вуза. Контент-анализ объявлений работодателей позволяет выявить спрос не только на востребованные профессиональные компетенции по специальности экономического профиля, но и личностные компетенции. Предложены профессиональные и личностные компетенции (по мере значимости), которые ожидают работодатели. Опрос студентов-выпускников экономического вуза позволил определить перечень личностных компетенций, которые, по мнению студентов, помогут в достижении профессионального успеха. Совмещение компетенций, имеющихся и востребованных, станет основой для профессионального роста и конкурентоспособности специалистов.

Ключевые слова: профессиональные компетенции, личностные компетенции, социально-психологический контекст, конкурентоспособность, профессиональный рост, профессиональный успех, рынок труда.

Постановка проблемы. Современные предприятия все чаще вынуждены поворачиваться лицом к потребителям индивидуальным и корпоративным, разного рода посредникам, конкурентам для того, чтобы определиться с требованиями к персоналу, который необходимо подбирать, обучать и формировать. Кроме того, чтобы вовремя использовать все необходимые новейшие технологии, которые могут привлечь квалифицированных специалистов, заинтересовать их в успешной командной работе, необходимо учитывать сильные и слабые стороны как партнеров, так и конкурентов.

Возможными посредниками выступают высшие учебные заведения предприятия, организующие тренинги, мастер-классы. Сегодня предлагаются различные формы получения знаний. Среди них классическое образование в университетах и институтах и вариативность предложений образовательных услуг типа мастер-классов «start up» до профессиональных мастер-классов с приглашением экспертов, а также тренингов, ориентированных как на формирование отдельных умений и навыков, так и на совокупность последних, применяемых и востребованных в различных сферах человеческой деятельности.

Яркой чертой современности можно считать социальные и психологические изменения, которые неразрывно связаны между собой: соци-

альное всегда становится платформой для изменения восприятий, для пересмотра норм и ценностей и, конечно, для новых рядов последовательности всего перечисленного. Социологи использовали ряд предписаний, объясняющих социальные изменения, для того чтобы предсказать некие результаты изменений. На уровне макротeorии — это глобализация как единица анализа. Глобализация влияет на все виды социальных изменений, тем самым приводит к трансформациям на мезо- и микро-уровнях. Известная парадигма Т. Парсонса AGIL — A (adaptation), G (goal orientation), I (integration), L (Latency) — объясняет набор взаимосвязанностей, которые обеспечивают адаптивную способность глобальной системы. Однако на пути к оптимальному развитию возникают барьеры, например, на экономическом уровне (коррупция и т. д.). На уровне человеческих ресурсов — соотносимость ценностей современной эпохи, таких как права человека, равноправие для меньшинств, демократическое участие в выборах [1].

Два основных процесса высшего образования в настоящее время наблюдают ученые: повышается роль вузов в передаче знаний (появляются новые аспекты в разных науках: экономика знаний, социология знаний). Как следствие глобализации — высшее образование приобретает, с одной стороны, индивидуальность, повышающую конкурентоспособность, а, с другой стороны, оттенок коммерциализации, который способствует развитию, модернизации высшего образования и обеспечивает в отдельных случаях его жизнеспособность. Формируется новая менеджерская среда высшего образования. В этой среде наблюдаются значительные изменения, а именно: повышается роль правил делового общения, меняется значимость статусов (востребованным становится не только тот, кто может предъявить диплом с отличием, и, как следствие, получить более перспективную и высокооплачиваемую должность, а тот, кто реально делает предложения, приводящие к появлению новых технологий, обладает креативностью).

Ценности профессиональных компетенций формируют рынок, в свою очередь, возникает необходимость в социально-психологическом контексте, в котором совмещаются как классические ролевые репертуары, адаптированные и признанные, так как проверены на практике, так и ролевые репертуары, и сценарии, учитывающие последние требования к высшему образованию как работодателей, так и потребителей. Они более гибкие, так как способны впитать междисциплинарность и инновации профессионального характера.

Возможность существования и развития дуализма такого рода обоснована необходимостью совмещения двух видов высшего образования: бюджетного и контрактного. Уже на уровне общения в вузе студенты ощущают потребность быть конкурентоспособными: контрактники, так как хотят получить возможность перейти на бюджет; студенты, которые получили возможность бесплатно учиться, понимают, что им надо доказывать право на бесплатное образование и осознают, что есть конкуренты, стремящиеся получить бюджетное место.

Подобная социально-психологическая среда становится нормальным контекстом для развития новых мотивов и мотиваций у тех, кто участвует в процессе обучения (преподавателей, студентов). Мотивация понимается как процесс ориентации активности человека, формирования побуждения к действию. Мотив — это основание действия, поступка, деятельности, поведения [2, с. 115].

Сегодня мы все чаще сталкиваемся с пониманием, что новое знание для квалифицированной работы и для выживания — это то, что необходимо, но не всегда достаточно. Новое знание как продолжение требует закрепления его в умениях и навыках и определенного социально-психологического контекста.

Современное общество характеризуется новым типом отношений, складывающихся между производителями, посредниками и потребителями маркетинговых услуг. Маркетинг услуг в XVI веке ориентирован на рыночные отношения между названными участниками. Таким образом, основной целью маркетинга становится выбор адекватных механизмов, способных обеспечить управление, ориентированное на рынок. Маркетологи, заинтересованные в развитии рыночных отношений, отличаются тем, что на всех уровнях постоянно отслеживают потребности потребителей и условия конкуренции во внешней среде. Предлагается концепция рыночной сегментации, приспособливающая предложения продуктов и маркетинговые программы к определенным потребностям различных целевых рынков. В условиях снижения производства продуктов предприятиями легкой и тяжелой промышленности активно продается информация, востребованными остаются образовательные услуги. Однако, если несколько лет тому назад качество подготовки специалиста (образовательная услуга) оценивалось на уровне полученного сертификата (диплом об окончании высшего учебного заведения), то это было основанием для работодателей предлагать соответствующие должности. Сегодня не менее значимыми становятся личностные компетенции (предлагающие определенный социально-психологический контекст) и профессиональные компетенции (позволяющие работодателю подобрать персонал с теми умениями и навыками, которые необходимы для той или иной сферы деятельности). В этой связи возникает проблема: практически недостаточно специалистов, чьи личностные и профессиональные компетенции совпали бы с требованиями работодателей. Выявлена эта проблема была в результате контент-анализа объявлений работодателей, анализа интервью с выпускниками экономического университета и обработки анкет студентов старших курсов (n= 3600), которым предлагалось самостоятельно оценить свои личностные компетенции, необходимые для достижения профессионального успеха.

Целью статьи является определение роли личностных компетенций как основы становления социально-психологического контекста выпускников экономического вуза в формировании профессиональных компетенций, востребованных работодателями и обеспечивающих профессиональный успех.

Результаты исследования. В период с 17.02.2012 по 17.03.2015 г. было проанализировано 4200 объявлений о вакансиях на должности, которые могут быть интересны выпускникам специальности «маркетинг» (источником информации о вакансиях выступил сайт www.jobs.ua). Из числа объявлений были отобраны 240 наиболее содержательных и интересных в плане анализа.

В результате контент-анализа объявлений о вакансиях были выбраны следующие должности: «маркетолог», «бренд-маркетолог», «директор по маркетингу и рекламе», «специалист по маркетингу и продажам», «маркетолог-специалист по продвижению», «старший специалист по рекламе и маркетинговым коммуникациям», «директор по маркетингу», «PR-менеджер», «специалист по продвижению товаров», «супервайзер», «продакт-менеджер», «менеджер по закупкам», «менеджер по развитию», «директор по развитию», «менеджер по рекламе», «менеджер по продажам». Работодатели формулировали свои основные требования к соискателям, которые сводились к графику работы, образованию, опыту работы, наиболее значимым профессиональным компетенциям, значимым профессиональным компетенциям, наиболее значимым личностным компетенциям, значимым личностным компетенциям, возможной заработной плате, дополнительным услугам.

В большинстве всех проанализированных объявлений о вакансиях предлагается полная занятость, удаленная занятость предлагалась в области интернет-маркетинга (2013, 2014, 2015).

Во всех рассмотренных объявлениях о вакансиях требовались сотрудники с высшим образованием, иногда уточнялось предпочитаемое образование (например, желательно маркетинг, экономика, менеджмент, социология, финансы, журналистика, иностранный язык).

Предпочтение отдавалось соискателям с опытом работы 1–2 года, для руководящих должностей 2–5 лет или выше.

Реже требовались сотрудники без опыта работы или с минимальным опытом работы (от 6 месяцев); с опытом работы не менее 5–7 лет.

Наиболее значимыми профессиональными компетенциями называли:

– свободное владение ПК (MS Office, графические редакторы), Internet на уровне продвинутого пользователя;

– знание английского языка на уровне не ниже среднего;

– знание маркетинга, навыки маркетингового анализа и планирования, медиа-планирования;

– навыки продвижения продукта/бренда;

– навыки организации и планирования маркетинговых мероприятий.

Значимыми профессиональными компетенциями работодатели считают:

– знание Google Analytics;

– навыки в ведении переговоров;

– разработку маркетингового плана и стратегии;

– навыки организации рекламных кампаний и PR кампаний;

– знание основ гражданского права, трудового, таможенного, финансового и хозяйственного законодательства;

- умение легко писать различные тексты, сценарии, заметки, посты;
- разработку новых товаров (продукт, дизайн, цена, брендинг).

Контент-анализ объявлений показал, что работодатели обращают внимание и на личностные компетенции будущих сотрудников, поэтому заявляют об этом в объявлениях.

Наиболее значимые личностные компетенции с точки зрения работодателей:

- ответственность;
- коммуникабельность;
- нацеленность на результат;
- организаторские способности;
- аналитические способности;
- инициативность;
- внимательность.

Значимые личностные компетенции:

- адаптивность;
- умение работать с большими объемами информации;
- лидерские качества;
- способность прогнозировать;
- самоорганизованность;
- работоспособность;
- умение принимать решения самостоятельно;
- порядочность;
- целеустремленность;
- способность работать в команде;
- стрессоустойчивость
- грамотная речь, хорошо поставленный голос;
- доброжелательность;
- тактичность;
- креативность;
- активность.

Чаще всего в объявлениях о вакансиях предлагалась договорная зарплата или зарплата (3000–6000 грн.).

Предлагались различного рода дополнительные условия (преимущества) работы: социальный пакет, медицинская страховка, официальное трудоустройство, перспективы развития и профессионального роста, своевременная оплата труда, возможные редкие командировки, наличие водительских прав и опыта вождения, оплачиваемый отпуск, социальные гарантии согласно КЗоТ, командировочные, питание, медицинское обслуживание, мобильная связь, доставка на работу согласно графику, бесплатное проживание, гибкий график, работа в дружном коллективе, корпоративные мероприятия (праздники, спорт, отдых), тренинги, обучение.

Подобные исследования проводятся последние пять лет в Харьковском национальном экономическом университете. Судя по объявлениям, наблюдается стабильный спрос на специалистов-маркетологов, что является требованием современной эпохи. Систематика конкурентных стратегий

(сочетание необходимых профессиональных и личностных компетенций) соискателей важна для предпринимателей, несмотря на то, что в реальной жизни большинство из них начинают профессиональную активность на рынке как разведчики. Сбор информации начинается с изучения потребителей, конкурентов, партнеров-посредников, тенденций развития рынка труда. Стабильные показатели спроса на специалистов, способных проводить маркетинговые исследования, формировать бренды предприятий, готовить PR-акции, обосновывать выбор стратегий бренд-менеджмента на рынке труда, проводить рекламные кампании, свидетельствует не только об актуальности специальности «маркетинг», но и необходимости и возможности регулирования мероприятий, направленных на повышение маркетинга образовательных услуг.

Одновременно с изучением требований работодателей проводились опросы выпускников вуза на предмет выявления личностных компетенций, которые, по мнению студентов, помогут достичь профессионального успеха.

Таблица 1

Личностные компетенции, необходимые для достижения профессионального успеха (на основе опроса студентов Харьковского национального экономического университета N=3600)

№	Личностные компетенции	2012–2013	2013–2014	2014–2015
1	ответственность	59	56	65
2	коммуникабельность	49	46	49
3	организаторские способности	44	47	46
4	инициативность	25	30	31
5	способность самостоятельно углублять знания	35	33	30
6	дисциплинированность	31	29	30
7	способность к быстрому усвоению новой информации	43	32	29
8	общекультурная эрудиция	29	23	26
9	стремление к самореализации	20	23	24
10	способность к лидерству	27	22	22
11	готовность к ситуации риска	26	19	22
12	творческие способности	23	24	22
13	способность прогнозировать результат	33	21	22
14	внимательность	28	20	21
15	общий уровень интеллекта	26	18	20
16	способность моделирования ситуации при принятии решения	25	17	18
17	способность адекватно понимать и быть понятым	24	21	18
18	объективность	16	13	17
19	способность к самостоятельной работе	24	14	16
20	направленность на жизненный успех	21	18	15
21	абстрактность мышления	9	9	14
22	пунктуальность	16	13	13
23	математические способности	6	7	9
24	последовательность в действиях	8	7	7
25	кропотливость	3	7	3

Таблиця 2

**Приоритетные личностные компетенции для достижения успеха
(мнения студентов)**

№	Личностные компетенции	2012– 2013	2013– 2014	2014– 2015
1	ответственность	59	56	65
2	направленность на жизненный успех	62	55	55
3	стремление к самореализации	55	55	52
4	дисциплинированность	60	53	51
5	способность к самостоятельной работе	–	47	50
6	пунктуальность	51	–	–

Выводы и перспективы дальнейшего исследования. На основе анализа ситуации на рынке труда можно предположить, что роль личностных компетенций соискателей важна, так как они не менее значимы, чем профессиональные компетенции. Именно они формируют социально-психологический контекст, необходимый для профессионального успеха. Личностные компетенции, востребованные работодателями, необходимо формировать и развивать в процессе самостоятельной работы над собой еще в вузе. Для этого следует обеспечивать эксплицитность требований работодателей. Последнее возможно лишь при условии мониторинга объявлений работодателей, взаимодействия вузов, руководителей предприятий и ученых, выступающих посредниками, обобщающими положительный опыт успешных выпускников. Вышеназванные личностные и профессиональные компетенции в совокупности не только обеспечивают профессиональный рост, конкурентоспособность, но и являются стимулом для выбора соискателей работодателями.

Список использованной литературы

1. Parsons T. Some Problems of General Theory in Sociology / T. Parsons; John C. McKinney and Edward A. Tiryakian (eds) // *Theoretical Sociology, Perspectives and Development*. — New York: Appleton-Century-Crofts, 1970. — P. 27–68.
2. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. — СПб.: Питер, 2000. — 512 с. — ISBN: 5–272–00028–5.

Стаття надійшла до редакції 31.08.2015

Лисиця Н. М.

кафедра економіки і маркетингу Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця
пр. Леніна, 9а, м. Харків, 61166, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ ВИЩОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ

Резюме

У статті пропонується аналіз вимог роботодавців на ринку праці для випускників економічного вnz. Контент-аналіз оголошень роботодавців дозволяє виявити попит не тільки на затребувані професійні компетенції зі спеціальності економічного профілю, але й на особистісні компетенції. Запропоновано професійні та особистісні компетенції (по мірі значущості), які очікують роботодавці. Опитування студентів-випускників економічного вnz дозволив визначити перелік особистісних компетенцій, які, на думку студентів, допоможуть у досягненні професійного успіху. Поєднання компетенцій, наявних і затребуваних, стане основою для професійного росту та конкурентоспроможності спеціалістів.

Ключові слова: професійні компетенції, особистісні компетенції, соціально-психологічний контекст, конкурентоспроможність, професійний ріст, професійний успіх, ринок праці.

Lysytsya N. M.

Department of Economics and Marketing
Kharkov National University of Economics named after Simon Kuznets
Lenin Avenue, 9a, Kharkov, 61166, Ukraine

SOCIO-PSYCHOLOGICAL CONTEXT OF HIGHER ECONOMIC EDUCATION

Summary

The article deals with the analysis of demands of employers in the labor market for the graduates of the higher educational establishments. Content analysis of the advertisements of employers allows discovering the demand not only for professional competences in economics, but personal competences as well. Professional and personal competences, which the employers expect are suggested in the article. Research of graduates of university of economics made it possible to define the list of personal competences, which as the students consider will help to achieve professional success. Combination of competences will become the basis for professional growth and competitiveness of specialists.

Key words: professional competences, personal competences, socio-psychological context, competitiveness, professional growth, professional success, labor market.

УДК 316.47

Подольська Є. А.

доктор соціологічних наук, професор,
зав. кафедрою філософії та гуманітарних дисциплін
Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»
просп. Перемоги, 67, кв. 259, м. Харків, 61174, Україна
тел.: (057) 337-51-59
e-mail: e.podolskaya@gmail.com

Назаркін П. О.

магістр соціологічного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
вул. Архітекторів, 32, кв. 37, м. Харків, 61174, Україна
тел.: (057) 337-72-00
e-mail: e.podolskaya@gmail.com

НОВИЙ СЕНС Й ІННОВАЦІЙНІ СПОСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Обґрунтовано нове визначення сутності безпеки: здійснено перехід від переважної орієнтованості на територіальну безпеку до значно більшої орієнтованості на безпеку людей, від безпеки через озброєння до безпеки через усталений людський розвиток. Термін «соціальна безпека» отримав нове смислове наповнення: це не просто захист від загроз, але й інструментарій оцінки ступеня реалізації цілей соціальної політики. На основі показників соціальної безпеки виділені загрози соціальної безпеки на прикладі сучасної України.

Ключові слова: модернізація, напруженість, суспільний порядок, соціальна безпека, загроза.

В умовах складної соціальної динаміки з урахуванням мілітаризації та підвищеної конфліктогенності суспільних відносин надзвичайно актуальним для соціології стає пошук інноваційних способів забезпечення соціальної безпеки. Розробки таких зарубіжних дослідників, як Р. Мертон, У. Бек, Р. Дарендорф, Е. Ньюман, Р. Ульман та ін., дозволяють визначати джерела загроз соціальній безпеці. В цілому, визначились два напрями розуміння сутності безпеки: 1) праці М. Дуглас, У. Бека, Е. Гідденса, А. Віддавські, В. Гейзена, Н. Лумана присвячені концептуальним, методологічним і прикладним питанням рискології; 2) у працях О. Вікторова, І. Дубровського, В. Поклада, І. Руценка, Г. Сілласте, В. Ульяновського вивчаються конкретні види безпеки (національної, економічної, інформаційної, кримінальної тощо). Завдяки працям таких вітчизняних вчених, як Є. А. Гугнін, О. А. Гужва, О. Д. Куценко, В. М. Ніколаєвський, В. С. Резнік, А. В. Яковенко та ін., обґрунтовано положення про те, що на відміну від проблем установалення громадського порядку, що мають політико-ідеологічний характер, забезпечення соціальної безпеки має інший характер — загальнолюдський, вітальний. У зв'язку з цим актуалізують-

ся проблеми розробки інноваційних підходів до забезпечення соціальної безпеки на основі уточнення її змісту з урахуванням сучасної ситуації в Україні. Розкриваючи потенціал інноваційної поведінки, такі зарубіжні дослідники, як А. Брус, В. Вест, Р. Вудмен, Ф. Йуан, С. Скотт и Дж. Фарр, здійснюють пошук інноваційних технологій, розробку новітніх шляхів досягнення цілей, обґрунтовують застосування інноваційних методів і нових ресурсів, що сприяє суттєвому підвищенню рівня забезпечення соціальної безпеки. В той же час за рамками соціологічного аналізу залишаються проблеми виявлення сутності безпеки і визначення інноваційних способів запобігання її загрозам.

Мета даної статті — виявлення нового сенсу і розробка інноваційних способів забезпечення соціальної безпеки.

У соціологічному теоретизуванні з проблем забезпечення соціальної безпеки склались три взаємопов'язаних концепта, що базуються на гуманістичному баченні людини як вищої, самостійної цінності:

1. У 1960-ті роки була розроблена *теорія людського капіталу*, в якій до людського капіталу відносяться не тільки знання людини, але й її здоров'я, світоглядні та культурні цінності, навички спілкування тощо.

2. У 1980–1990-ті роки була запропонована *модель людського розвитку*, визначені умови розвитку потенціалу індивіда, досягнення ним бажаного рівня добробуту. Головним показником покращення людського розвитку є розширення доступних для людини варіантів вибору свого життєвого шляху, а джерелом — інвестиції в людський капітал.

3. В першій половині 1990-х років була сформульована *концепція людської безпеки*, яка комплексно описує умови досягнення стабільного розвитку людського потенціалу. Причому до цих умов включені не тільки політичні й економічні, але і соціальні, культурні, екологічні й т. п. загрози, які заважають досягненню високого рівня людської безпеки, є факторами, що стримують покращення людського потенціалу країни. Термін «людська безпека» розширює і доповнює бачення змісту національної безпеки і в той же час дозволяє подивитись на проблему безпеки держави не з військово-політичних, а з гуманістичних позицій [1, с. 290].

У своїй статті «Переосмислення безпеки» Річард Ульман запропонував нове розуміння смислу безпеки в цілому і національної безпеки зокрема. Він указав на нові загрози, що виникли у сучасному світі. Згідно Ульману, загроза національної безпеки — це дія або послідовність подій, котра: 1) являє собою небезпеку за відносно короткий відрізок часу знизити якість життя населення країни або 2) загрожує суттєво звузити діапазон політичного вибору як для уряду держави, так і для індивідів, груп, корпорацій в межах країни [7, с. 130].

В останні десятиліття суттєво розширився набір факторів національної безпеки за рахунок аналізу внутрішньодержавних процесів. Увага дослідників зосередилась на позаполітичних вимірах безпеки держави — інформаційних, технологічних, економічних, культурних, гуманітарних та ін. В результаті їх розробок термін «соціальна безпека» отримав таке смислове наповнення:

1) *соціальна безпека держави*: зайнятість і ринок праці, безробіття, екологічна і техногенна безпека, епідеміологічна ситуація, демографічна ситуація, трудова міграція, соціально-трудові відносини;

2) *соціальна безпека суспільства*: соціальне середовище, соціальне страхування, гендерна політика, запобігання і розв'язання трудових конфліктів, боротьба з бідністю, етнопонаціональні і релігійні відносини, виховання патріотизму;

3) *соціальна безпека людини*: а) *якість життя*: охорона здоров'я, харчування, одяг, житло і умови проживання, сім'я і дитинство, освіта, культура і мистецтво, комунікації та зв'язок, вільне пересування, туризм, доступ до інформації, дозвілля і відпочинок; б) *рівень життя*: показники соціального розвитку, прожитковий мінімум, мінімальна і середня, а також номінальна і реальна заробітна плата, прибутки і витрати населення, зростання споживчих цін, заборгованість по виплаті заробітної плати [4, с. 400].

За рахунок виділення цих складових термін «соціальна безпека» змістовно наповнився новими смислами: це не просто захист від реальних і потенційних загроз, але й певний інструментарій оцінки ступеня реалізації цілей соціальної політики. По суті було здійснено перехід від концепції безпеки, зорієнтованої *на державу* (state-centred), до концепції безпеки, що зорієнтована *на людину* (individual-centred), від військового до невійськового, широкого розуміння загроз і безпеки.

Під *соціальною безпекою* ми розуміємо комплекс заходів і технологій, які спрямовані на збереження і розвиток існуючої у державі соціальної системи. Значення безпеки витікає з фактичної взаємодії індивідів і соціальних об'єктів з численними обставинами і факторами, що мають на них негативний і деструктивний вплив. Запобігання, послаблення, нейтралізація впливів, що наносять збиток існуванню, добробуту, нормальному функціонуванню людей, соціальних об'єктів, а також підтримка їх життєдіяльності на рівні не нижче гранично припустимих (критичних) значень і дає уявлення про безпеку у більш широкому плані. Ми цілком солідаризуємося з українськими дослідниками І. П. Рущенком і І. М. Дубровським, які виділяють у соціальній безпеці три взаємопов'язаних аспекти: 1) готовність до дій щодо попередження і запобігання загроз; 2) недопущення деградації соціальної структури у напрямку як її нівелювання, так і розвитку процесів поляризації, маргіналізації, люмпенізації з наступним соціальним вибухом; 3) підтримка культури безпечної поведінки і адекватної системи ціннісних орієнтацій [5, с. 336–337].

Аналізуючи основні загрози соціальної безпеки на прикладі сучасної України, ми відносимо до них: по-перше, зростання соціальної нерівності, різке збільшення розриву у прибутках між багатими і бідними верствами населення; по-друге, розрив у рівні життя різних регіонів країни; по-третє, порушення принципів розподілу «соціальної влади», необхідність децентралізації влади і перерозподілу прибутків; по-четверте, недостатнє виконання рішень із соціального захисту громадян, а також пов'язані з цим проблеми з регулюванням розмірів зарплат і пенсій; по-п'яте, соціальний

популізм різних політичних сил і посилення соціального невдоволення населення.

Ми цілком погоджуємося з авторами, які головними об'єктивними складовими зростання небезпеки і ризиків вважають: незавершеність процесу формування української нації, відсутність зрілого громадянського суспільства і його ідеологічний розкол, недосконалість (адміністративно-політична і юридична) всіх інститутів держави на центральному і регіональному рівнях, відсутність цілісної системи власності і економічних відносин, деградація соціальних інститутів і відносин, соціальна і правова незахищеність абсолютної більшості громадян в країні і за її межами, наявність глибокої кризи всіх сфер матеріального і духовного існування [3, с. 174–175]. На жаль, у сучасній Україні наявна суспільна атмосфера, характерна для соціуму, що переживає громадянсько-політичні катаклізми на основі військового протистояння: домінування радикальних оцінок і характеристик у представників різних політичних поглядів, особливо на емоційному рівні; зростання категоричності позицій і висловлювань при одночасному підвищенні рівня підозри; зменшення відкритості міжособистісної комунікації, використання погроз, обвинувачень і переслідувань на побутовому рівні; подальше посилення накалу ненависті між опонентами, зростання роздратованості й агресії; підвищення рівня некритичного сприйняття соціальної дійсності; зростаюча поляризація суспільства за принципом «свій — чужий». Внаслідок цього відзначається зростаюча мілітаризація суспільної свідомості. «Перехід на мобілізаційний режим, активне включення представників багатьох соціальних груп у різного роду практики, пров'язані з підготовкою і/або участю у військових діях, а також у заходах по забезпеченню безпеки сприяли поступовому і стійкому сповзанню України з «соціуму миру» у передвійськовий, а в ряді регіонів й у «військовий соціум» [6, с. 130].

У такій ситуації необхідною базою розв'язання суперечностей ми вважаємо розвиток інноваційної поведінки, заснованої на здатності й готовності людини до генерування і запровадження нових ідей, на здатності розкривати і реалізовувати свій творчий потенціал. Під інноваційною поведінкою ми розуміємо таку форму активності людини або спільноти, яка здійснюється шляхом її виходу за межі сформованих установок і поведінкових стереотипів. У методологічному плані важливо розуміти, що така форма активності ініціюється не системою періодично відтворюваних потреб, а виникає ініціативно у тих випадках життєвого простору, де сходяться між собою як мінімум три фактори: 1) можливості людини, представлені її особистісним, духовним, творчим, інтелектуальним та ін. потенціалом; 2) середовище, що відповідає цим можливостям, тобто розмічений ціннісно-смысловими «маркерами» простір, у якому стає можливою самореалізація; 3) готовність людини реалізовувати свої можливості «тут і зараз» [2, с. 16–17].

Ініціативний тип індивідуальної та колективної поведінки пов'язаний з систематичним освоєнням соціальними суб'єктами нових способів діяльності в різних сферах суспільного життя, а також зі створенням нових

об'єктів матеріальної та духовної культури. Оскільки інноваційна поведінка виступає засобом здійснення соціальних інновацій і відноситься до активних типів поведінки, саме вона виявляється основним способом розвитку індивіда, колективу, спільноти. В цілому ж, прояви інноваційної поведінки пов'язані з мінливими умовами життя і з феноменом «готовність бути», який, в кінцевому рахунку, відповідає за прийняття ризику відродження минулого і проголошення майбутнього.

Ми вважаємо, що для людини, якій притаманний інноваційний стиль мислення і яка здатна до інноваційної поведінки, домінуючими рисами повинні бути наступні:

– домінування стратегічних цілей над тактичними, адже новатор повинен йти на ризик і передбачати перспективи розвитку ситуацій, галузей, технологій тощо;

– комунікативність, що дозволяє установити особистий контакт з людьми, оцінити свої результати на фоні інших, обговорити свої досягнення, знайти спільні рішення існуючих проблем;

– адаптивність, що дозволяє пристосовуватися до мінливих умов, отримувати користь як для себе особисто, так і для суспільства в цілому.

У плані забезпечення соціальної безпеки важливе значення мають такі характеристики людини, як: відкритість експериментам і змінам; готовність до плюралізму думок; орієнтація на сьогоднішнє і майбутнє, а не на минуле; пунктуальність і планування майбутніх дій для досягнення передбачуваних цілей; намагання керувати подіями; високий ступінь суб'єктності та активності; врахування ризиків від внесених змін і прийняття на себе відповідальності і т. п.

При цьому слід враховувати і такі характеристики інноваційної людини, як: 1) індивідуалізм (устремління до збільшення власної вигоди (корисності) у будь-якій формі; 2) оппортунізм, оскільки такий індивід не намагається передбачити наслідки своїх дій, які можуть привести до руйнування досягнутого, в результаті чого може постраждати і він сам; 3) обмежена раціональність, оскільки у зв'язку зі зростанням об'ємів інформації людині доводиться приймати рішення, або не маючи повної інформації, або з більшим часовим лагом. Обидва випадки означають, що прийняті рішення не будуть абсолютно оптимальними.

В ситуації суворого штучного обмеження з боку держави існує небезпека трансформації інноваційної поведінки у *псевдоінноваційну*. Тоді відбувається постійний пошук нелегальних або напівлегальних тактичних поведінкових моделей, які відповідають істинним інтересам конкретного соціального суб'єкта і забезпечують йому можливість індивідуального виживання при збереженні автономності й відносної безпеки.

Таким чином, соціальна безпека являє собою не просто захист соціальних інтересів різних суб'єктів від реальних і потенційних загроз, але й певний інструментарій оцінки ступеня реалізації цілей соціальної політики, її адекватності сучасним потребам та інтересам людини і суспільства. Її слід розглядати і у структурному аспекті, і як стан, і як процес, тобто у функціональному плані.

Спираючись саме на концепцію безпеки, зорієнтовану на людину, в якості основних напрямів соціального упорядкування життєдіяльності в Україні, ми пропонуємо: во-перше, модернізацію, тобто спроби осучаснення суспільства, які декларуються, ініціюються і здійснюються діючою владою; по-друге, розвиток громадянського суспільства як сфери спонтанних проявів громадянської активності осіб і добровільних асоціацій; по-третє, легітимацію, тобто визнання і прийняття громадськістю існуючого соціального порядку суспільства, його змін внаслідок спроб модернізації та громадянської самоорганізації. При цьому надзвичайно важливо орієнтуватися на нові смисли безпеки: перехід від виключної орієнтованості на територіальну безпеку до значно більшої орієнтованості на безпеку людей, а також — від безпеки через озброєння до безпеки через усталений людський розвиток.

Список використаної літератури

1. Акимов Д. И. Социальная безопасность и роль социального маркетинга в ее обеспечении / Д. И. Акимов // *Методологія, теорія і практика соціологічного аналізу сучасного суспільства* : збірник наукових праць. — Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. — Вип. 16. — С. 290–292.
2. Галажинский Э. В. О месте и роли мышления в организации инновационного поведения / Э. В. Галажинский, О. М. Краснорядцева // *Современная психология мышления: смысл в познании: тез. докл. науч. конф.* — М. : Смысл, 2008. — С. 15–17.
3. Гугнін Є. А. Механізми формування української політики: закономірності та особливості / Є. А. Гугнін // *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства* : збірник наукових праць. — Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2014. — Вип. 20. — С. 171–176.
4. Ніколаєв Є. Б. Проблематика соціальної безпеки у контексті навчального курсу «Соціально-економічна безпека» / Є. Б. Ніколаєв // *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства* : збірник наукових праць. — Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. — Вип. 17. — С. 399–404.
5. Рущенко И. П. Социальная безопасность: от теории к практике / И. П. Рущенко, И. М. Дубровский // *Методологія, теорія і практика соціологічного аналізу сучасного суспільства* : зб. наук. праць. — Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. — Вип. 18. — С. 334–338.
6. Яковенко А. В. Украинское общество и военный конфликт: первые оценки социальных последствий / А. В. Яковенко // *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства* : збірник наукових праць. — Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2014. — Вип. 20. — С. 128–132.
7. Owen T. Challenges and opportunities for defining and measuring human security / T. Owen // *Human rights, human security and disarmament.* — 2004. — № 3. — P. 129–133. — URL: <http://www.unidi.org/pdf/articles/pdf-art2138.pdf> (дата обращения: 30.05.2015).

Стаття надійшла до редакції 31.08.2015

Подольская Е. А.

кафедра философии и гуманитарных дисциплин
Харьковский гуманитарный университет «Народная украинская академия»
просп. Победы, 67, кв. 259, г. Харьков, 61174, Украина

Назаркин П. А.

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
ул. Архитекторов, 32, кв. 37, г. Харьков, 61174, Украина

НОВЫЙ СМЫСЛ И ИННОВАЦИОННЫЕ СПОСОБЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Резюме

Обосновано новое определение сути безопасности: осуществлен переход от преимущественной ориентированности на территориальную безопасность к гораздо большей ориентированности на безопасность людей, от безопасности через вооружение к безопасности через устойчивое человеческое развитие. Термин «социальная безопасность» получил новое смысловое наполнение: это не просто защита от угроз, но и инструментарий оценки степени реализации целей социальной политики. На основе показателей социальной безопасности выделены угрозы социальной безопасности на примере современной Украины.

Ключевые слова: модернизация, напряженность, общественный порядок, социальная безопасность, угроза.

Podolska Y. A.

Kharkov University of Humanities People's Ukrainian Academy
Peremogy Avenue, 67, apt. 259, Kharkiv, Ukraine, 61174

Nazarkin P. O.

Vasyl Karazin Kharkiv National University, sociology department
Architectoriv Str., 32, apt. 37, Kharkiv, Ukraine, 61174

NEW SENSE AND INNOVATIVE WAYS TO ENSURE SOCIAL SECURITY

Summary

It was justified a new definition of the essence of security: the transition from the preferential orientation of the territorial security to a much greater focus on human security, from security through armaments to security through sustainable human development. The term «social security» was given a new semantic content: it is not just protection from threats, but also tools to assess the degree of realization of the objectives of social policy. On the basis of indicators of social security threats were highlighted social security as an example of modern Ukraine.

Key words: modernization, tension, public order, social security, the threat.

УДК 316.2

Ляпіна Л. А.

кандидат політичних наук, доцент

декан факультету соціології

Чорноморський державний університет імені Петра Могили

вул. 68 Десантників, кв. 10, м. Миколаїв, 54003, Україна

тел.: 0664514914

e-mail: mdgu_sociologia@mail.ru

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ ЯК ВИЗНАННЯ: СОЦІОЛОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ ЧАРЛЬЗА ТЕЙЛОРА

У статті наведений аналіз соціологічної концепції компромісного мультикультуралізму канадського соціального теоретика Чарльза Тейлора. Дана концепція базується на визнанні. Дослідник поєднує поняття «визнання» з поняттям «мультикультуралізм» на тій підставі, що визнання самотутніх культурних особливостей різних людей можливе лише в суспільствах, які культивують полікультурні цінності. Він вважає «визнання» новою людською потребою і допускає, що всі члени сучасних суспільств очікують визнання. У статті розкриваються особливості розуміння концепції компромісного мультикультуралізму також крізь призму ідей автономії, ідентичності та культури, що стали фундаментальними потребами сучасного демократичного суспільства.

Ключові слова: мультикультуралізм, культура, автономія, визнання, політика визнання, ідентичність.

Однією з головних тенденцій розвитку сучасної цивілізації стало визнання її культурного різноманіття, розуміння необхідності діалогу різних культур і світоглядів. Глобальний світ, який опинився перед обличчям принципово нових викликів і не має адекватної системи управління, все глибше занурюється в ситуацію, коли наростають суперечності та невизначеність. У центр наукової та суспільної уваги все частіше потрапляють питання адаптації, акультурації, інтеграції — з одного боку, і диференціації, етнокультурного розшарування, етнізації соціальних відносин, міжетнічної напруженості — з іншого. У цьому зв'язку перед суспільством постають проблеми культурних відмінностей, сталого розвитку, пошуку компромісу між етнокультурними групами в умовах множинності культур заради збереження цілісності мультикультурних суспільств. Англійський історик А. Тойнбі вважав, що «...в нашому столітті головним у свідомості суспільств є осмислення себе як частини більш широкого універсуму, тоді як особливістю суспільної свідомості минулого століття було намагання вважати себе, своє суспільство замкнутим універсумом» [1, с. 82]. Все це обумовлює необхідність та актуальність наукового дискурсу щодо переосмислення ролі, значення та перспектив мультикультуралізму в контексті глобалізованого світу. Соціологічна рефлексія феномена мультикультуралізму актуалізується необхідністю пошуку нових векторів розвитку сучасного світу в умовах глобалізації, вироблення нових моделей і

концепцій міжетнічного та міжкультурного співжиття, що відповідають імперативам і викликам сучасності.

Реальність формування полікультурного стану суспільства вимагає свого теоретичного осмислення. Відповідно до суспільних змін формуються нові теоретичні концепції, що дозволяють наблизитися до розуміння нової соціальної ситуації. Однією з таких є концепція мультикультуралізму, яка пропонує прийняття нового мультикультурного стану соціуму і теоретично обґрунтовує практику не номінального, а фактичного зрівняння всіх існуючих у суспільстві культур.

Говорячи про сучасне мультикультурне суспільство, необхідно згадати, яким чином воно сформувалося. Класичні суспільства пройшли шлях від держави до нації або від нації до держави. Незважаючи на те, що в країнах третього світу, куди імпортувалися європейські форми державності, процес формування національної самосвідомості ще не завершився, тим не менше, можна з упевненістю сказати, що національна держава виявилася переконливою відповіддю на виклики історії і стали ефективною формою соціальної інтеграції.

Російський дослідник Еміль Паїн вважає, що в процесі розвитку суспільства діє теорія етнополітичного транзиту, суть якої в тому, що всі суспільства у своєму розвитку проходять три стадії: 1) енократичну, в основі якої лежить поглинання або витіснення одного народу іншим; 2) імперську, при якій держава, розширюючись, не претендує на народ, не «з'їдає» його, а влаштовує між підвладними народами кордони, ділить населення на «головний народ» і «другорядні народи»; 3) стадію формування мультикультурного суспільства, де немає «головних» і «неголовних», прийшлих і нових, а все засновано на рівності прав та культур [2, с. 2].

Отже, на початку ХХІ століття елементи мультикультуралізму можна виявити в суспільному житті практично будь-якої багатонаціональної держави, навіть якщо офіційно політика мультикультуралізму в ній не проголошена. Але в кожній державі практика мультикультуралізму має свою специфіку. Як зазначає канадський філософ Чарльз Тейлор, ключовий чинник — те, що ситуації дуже різняться від країни до країни і навіть від міста до міста. Тому не можна говорити про єдину концепцію мультикультуралізму. Мультикультурність постійно провокує нові процеси й пошуки [3].

Пошук власної концепції мультикультуралізму є також актуальним і необхідним для вироблення оптимальної моделі міжетнічної взаємодії, запобігання конфліктогенним ситуаціям у нашій державі. Адже Україна як поліетнічна країна об'єднує в собі традиції багатьох культур, й «у нинішній геополітичній і культурній ситуації (постійні міграції, обмін та суміш націй), у розмаїтті мультикультурального контексту (і української та російської мов, і зв'язку із західною та східною традиціями), у діалозі й у визнанні цієї розмаїтості — полягає майбутнє країни» [3].

У даному контексті представляє інтерес концепція компромісного мультикультуралізму канадського соціального теоретика Чарльза Тейлора.

В той же час аналізу ідей відомого вченого присвячені праці сучасних зарубіжних та вітчизняних дослідників М. Вевйорки, Г. Канарша,

А. Колодій, Л. Коробейникової, Ч. Кукатаса, М. Тлостанової, О. Тонкової, С. Федюніної та ін.

Сам же Чарльз Тейлор досліджував проблеми мультикультуралізму в таких своїх роботах, як «Мультикультуралізм» і «політика визнання», «Джерела: творення новочасної ідентичності», «Етика автентичності» та ін.

Проте, незважаючи на солідну дослідницьку базу творів Чарльза Тейлора, існує неоднозначність розуміння окремих аспектів його мультикультуральних поглядів, тому метою і завданням даної статті є здійснення наукового аналізу мультикультурних ідей Чарльза Тейлора, зокрема його концепції компромісного мультикультуралізму, що базується на визнанні.

Приступаючи до викладу основного матеріалу, варто зацентувати увагу на тому, що початок теорії мультикультуралізму був закладений західною традицією. І одним з найбільш відомих прибічників цієї теорії, який створив для політики «культурного різноманіття» теоретичні підвалини, є комунітарист Чарльз Тейлор, канадський професор філософії та політичних наук. До речі, сам вчений, як зазначає відомий французький дослідник Ронан Ле Коадік, вважає себе лібералом, що поєднує в своїх позиціях ліберальні та комунітаристські погляди [4].

Чарльз Тейлор народився 5 листопада 1931 року в Монреалі (Квебек, Канада). Виріс у родині двох мов і культур: його батько був англomовним протестантом, а мати — франкомовною католичкою. Освіту здобув на історичному факультеті університету Макгілла (McGill University, 1952) в Монреалі і Балліола коледжі (Balliol College) Оксфордського університету, де в 1955 році він отримав звання бакалавра відразу за трьома напрямками: політології, філософії та економіки. У 1961 році він захистив дисертацію на здобуття докторського ступеня. Після чого став викладати в різних університетах Північної Америки і Європи, переважно в Макгіллі і Оксфорді. Написав безліч праць з різних дослідницьких напрямів і сфер, а також есе та дослідження, що стосуються питань свободи, демократії, націоналізму, прав людини, філософської антропології, міжкультурного порозуміння, теорії моралі, філософії мови і свідомості, епістемології та мультикультуралізму [5].

У межах соціологічної дискурсу мультикультуралізму Чарльз Тейлор виокремлює такі основні категорії, як «автономія» та «визнання», які в добу модерну стали «фундаментальними людськими потребами». Суспільство ж розглядає не як сукупність індивідів, подібно до класичної ліберальної концепції, а як множину окремих культурних сегментів, що належать меншості або більшості.

Під політикою визнання дослідник розуміє не тільки «офіційне визнання існування тієї чи іншої меншості в рамках держави, але й визнання прав цієї меншості, яке сприяє справедливому та рівноправному включенню її в соціальне, культурне та політичне життя країни, тобто повноцінне громадянство». На його думку, «потреба у визнанні життєво необхідна, оскільки являє собою один з аспектів розвитку сучасного суб'єкта, що включає в себе не тільки вимоги рівності, але й гарантію самовираження». Лише «взаємоповага груп суб'єктів надає основу їх моральним вимогам

взаємного визнання прав один одного на культурну самобутність». Іншими словами, «вимога рівності передує їй є основою для забезпечення права на свободу культурного самовираження» [6, с. 27].

У своєму відомому есе «Політика визнання», здійснюючи спробу реконструкції європейської суб'єктності, вчений пропонує нове трактування суб'єкта та міжсуб'єктних відносин. При цьому «він виходить з уяви про основи справедливого устрою сучасного суспільства, що підтримують й багато інших авторів», яке повинно «забезпечувати нормальне існування тих моральних і психологічних процесів, через які людина набуває впевненості у своїх силах, самоповаги та відчуття власної цінності й соціальної необхідності» [6, с. 29–30].

«Політика визнання» Чарльза Тейлора охоплює насамперед ті аспекти людської культури, які, на його думку, не піддаються ні політичному, ні будь-якому іншому регулюванню. Якщо з культурною специфікою меншостей нічого не можна зробити, за нею потрібно визнати право на існування. Тут, як ми бачимо, підхід Ч. Тейлора співпадає з позицією відомого американського дослідника Д. Белла. Останній виходить з того, що «моральні проблеми відносяться переважно до приватної сфери і не можуть проводитися в життя шляхом суспільного примушення»; необхідно «унікати політизації культурних та символічних розбіжностей, оскільки вони за своєю природою не можуть бути вирішені і можуть стати причиною конфлікту» [7, с. 114]. Але на цьому схожість поглядів вищезазначених дослідників закінчується. Ч. Тейлор, аргументуючи необхідність «політики визнання», йде у своїх роздумах далі: «Я не живу у відповідності з вимогами зовнішнього порядку. Я не можу знайти модель для свого життя ззовні. Я можу знайти її тільки у собі» [6, с. 30].

Окремо вчений виділяє «ідентичність», яку вважає можливою лише в результаті визнання іншими «автентичності та оригінальності» особистості. Відповідно до ідеї просвітників про те, що ми формуємось у процесі визнання іншими, Ч. Тейлор стверджує, що основними умовами захищеності та свободи індивіда є плюралізм форм життя [6, с. 64]. У традиції західного лібералізму було проголошено, що «відмова у визнанні у наші дні дорівнюється до заподіяння шкоди», а головною вимогою виступало розуміння стосовно різних форм вираження ідентичності, за допомогою яких люди борються за визнання.

Отже, мультикультуралізм у Ч. Тейлора постає формою самоствердження, не тільки боротьбою індивідів за визнання, але й вимогою визнання оригінальності, самобутності та рівнозначності в ідентичності груп. Оскільки усі люди мають однаковий потенціал для формування та визначення ідентичності як індивідів, так і культур, необхідно, щоб однакова повага висловлювалась до всіх індивідів та культур. А право індивіда на самовизначення повинно включати в себе право на вибір культурної, релігійної та мовної традицій [6, с. 42]. Існує лише «моя», «індивідуальна», «автентична» та «оригінальна» уява про добро та зло, яка повинна бути прийнята усіма як природня та невідчужувана. Звідси «визнання індивідуальних і групових думок» стає вище «універсалізму загальних правил».

Як зазначає канадський дослідник, ліберальні суспільства потребують загальної культурної ідентичності та соціальної стабільності. Проте вони опиняються в скрутному становищі, коли ця ідентичність та стабільність порушуються «вторгненням» певних чужих етнокультурних елементів, наприклад, у результаті міграції. І стандартною реакцією на дану ситуацію стають практики виключення, які покликані «захистити» стабільне та культурно гомогенне суспільство від загрози розпаду. «Що підштовхує до виключення? Відповідь можна сформулювати наступним чином: включеною, інклюзивною демократією робить та обставина, що вона є владою всього народу. Виключення — це побічний продукт, а саме побічний продукт потреби самоуправних суспільств у високій згуртованості. Демократичним державам потрібно щось на зразок спільної ідентичності» [8].

У реальності практики виключення досить різноманітні: від етнічної чистки до демократичних практик асиміляції мігрантів або їх розгляду як робітників (гастарбайтерів), що тимчасово перебувають на даній території. Проте всі вони, на думку дослідника, так чи інакше повинні розумітися сьогодні як ненормальне, хворобливе явище, що вимагає для свого викоренення певних «ліків».

Але що варто вважати нормою і як сучасним суспільствам наблизитися до неї? На це питання канадський вчений не дає повної відповіді, констатує лише, що в умовах культурного різноманіття єдина політична ідентичність перестає бути цілісною, монолітною (як це було в традиційних державах-націях) та стає фрагментарною. Так, відмічаючи, що «об'єм і ріст міграції народів робить практично всі суспільства світу у більшій мірі мультикультурними, Ч. Тейлор підкреслює й іншу особливість: «деякі групи іммігрантів все ще в морально-культурному і навіть у політичному відношенні функціонують у якості «діаспори» країни свого походження», вважаючи, до речі, що це явище нормальне. «Все більш прийнятною стає уявлення, що ти, наприклад, корінний канадець, — що зовсім не відміння твоєї прив'язаності до культурно-політичної плоти певної країни» [8]. «У результаті, — пише Ч. Тейлор, — ми поступово просуваємося до ідеї, яку я вважаю ключовою для креативного рішення проблеми виключення: розподіл сфер ідентичності або причетності до певного спільного простору ідентичності, ціле як сукупність частин. Політичні ідентичності людей, змушених або бажаних жити разом, повинні бути продумані самими цими людьми, обговорені та креативно, з обов'язковими компромісами, підігнані один до одного (в основі будь-якого співіснування лежить відома суміш необхідного та свідомого вибору). Крім того, подібні рішення ніколи не повинні прийматися навічно. Вони обов'язково будуть або прийматися знову, або скасовуватися, або частково переглядатися майбутніми поколіннями». Отже, рішення, яке пропонує канадський вчений, це не конфронтація з мігрантами та їх насильницька асиміляція, а розумний компроміс, що веде до спільної вигоди (як самих мігрантів, так і приймаючого суспільства). В основі цього компромісу лежить передбачувана здатність обох сторін до розумного діалогу на основі певних спільних цінностей (під якими розуміється демократія і права людини) [8].

Чарльз Тейлор, розглядаючи культури як змістовний горизонт для більшості людей з різними характерами та темпераментами, стверджує, що у такому випадку кожна культура, яка вміщує в себе щось, що заслуговує на повагу, навіть при наявності у ній елементів, які викликають негативне ставлення, гідна визнання [6, с. 72].

Отже, релятивістський підхід канадського вченого має на меті визнання рівності етнічних культур, поважливе ставлення до них усіх. На думку канадського дослідника, це дозволить створити підґрунтя для діалогу культур, знизити рівень напруженості у відносинах між цивілізаціями, буде нівелювати їх протиріччя та сприяти формуванню єдиної демократичної культури зі спільними цінностями, тобто універсалізації людської суті.

Подібні глобальні установки Чарльз Тейлор екстраполює на етнокультурну політику багатонаціональних держав, у рамках яких співіснують різні етнорасові групи зі своїми специфічними культурами. На цьому рівні «політика визнання», яка має певну доцільність на глобальному рівні, переходить у практику мультикультуралізму, яка в країнах Заходу розвиває їх традиційну культурну ідентичність.

Слід зазначити, що зміст концепції компромісного мультикультуралізму Ч. Тейлора полягає у тому, що визнання, а також збереження культурних традицій меншостей не гарантується ліберальним принципом автономії особистості, навіть якщо в основу покладене право індивіда на культурну самобутність. Тому потрібно виходити з презумпції їх права на ведення особливого способу життя. Необхідно також відмовитись від розуміння справедливості та рівності громадян перед законом.

Надання етнокультурним меншостям певних прав, у концепції Ч. Тейлора, повинно не виключати, а передбачати сумніви у здатності діючих ліберальних демократій, реальних державних інститутів та застосованих ними практик бути нейтральними по відношенню до культурних розбіжностей, не обмежувати права підпорядкованих груп [9, с. 134].

Стосовно європейського мультикультуралізму Ч. Тейлор вважає, що «інтегрувати нових прибулих та боротися з дискримінацією можна лише в тому випадку, якщо суспільство приймаючої сторони впевнено, що приток іммігрантів — це благо, якщо населення вітає більше культурне різноманіття, оскільки вважає, що воно сприяє більш динамічному розвитку та розкриттю творчого потенціалу». Таким чином, за Тейлором, виникає те, що може бути названо «ідеологією мультикультуралізму», «уявлення про те, що наше суспільство здатне вітати та інтегрувати розбіжності». У якості приклада вчений наводить Канаду, де такого роду ідеологія дуже сильна [10].

Отже, підсумовуючи вищенаведене, можна зробити висновок про те, що компромісний мультикультуралізм канадського соціального теоретика Чарльза Тейлора базується насамперед на визнанні. Дослідник поєднав поняття «визнання» з поняттям «мультикультуралізм» на тій підставі, що визнання самобутніх культурних особливостей різних людей можливо лише в суспільствах, які культивують полікультурні цінності. Він вважає «визнання» новою людською потребою і допускає, що всі члени сучасних

суспільств очікують визнання. Є дві форми визнання: загальний вияв демократичної форми «рівноправ'я» та конкретний вияв цінності самотутніх особливостей людей, які ідентифікують себе з певними соціальними групами. Визнання самотутніх культурних особливостей — це рушійна сила розвитку мультикультуралізму як на рівні окремих людей, так і на рівні цілого суспільства.

Короткий огляд концепції компромісного мультикультуралізму наводить на роздуми, а чи має право на існування дана концепція, якщо вона не претендує на вирішення і не вирішує всіх проблем мультикультуралізму в сучасних суспільствах? Чи є дана концепція актуальною для сучасних суспільств та для сучасної соціологічної теорії? Думаю, що так. Адже, з одного боку, як вже було зазначено вище, на початку ХХІ століття всі країни світу стають, насамперед з демографічної точки зору, мультикультурними. Як приклад тут можна навести факт численних потоків мігрантів з Азії до європейських країн. Останні бажують вони цього чи ні, дбаючи про мирне співіснування у своїх державах, змушені обирати мультикультурні стратегії співжиття та спілкування. З іншого боку, концепція Чарльза Тейлора, як і будь-яка інша, має як свої переваги, так і певні недоліки. Проте сучасна соціологічна теорія може розвиватися лише в дискусії напрямів і концепцій. І дана стаття, яка є лише однією із серії статей про сучасні соціологічні концепції мультикультуралізму, повинна стати введенням українського читача в одну із таких дискусій. Її завданням було не показати найкращу чи найправильнішу концепцію мультикультуралізму, а представити на розгляд один з чисельних варіантів вирішення проблем мультикультуралізму на сучасному етапі, у тому числі й для українського суспільства.

Список використаної літератури

1. Тойнби А. Дж. Постигание истории : сборник / А. Тойнби ; пер. с англ. Е. Д. Жаркова. — М. : Рольф, 2001. — 640 с.
2. Паин Э. А. В России огромный ресурс этнической ненависти / Э. А. Паин // Известия. — 2005. — 12 мая.
3. Тейлор Ч. У розмаїтті мультикультурного контексту — майбутнє України [Електронний ресурс] / Чарльз Тейлор. — Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/socium/charlztaylor-u-rozmayitti-multikulturnogo-kontekstu-maybutnye-ukrayini-.html>.
4. Коадик Р. Ле. Мультикультуралізм [Електронний ресурс] / Роман Ле Коадик. — Режим доступу : <http://ethno-photo.livejournal.com/15997.html>.
5. Тейлор Ч. [Electr. recours]. — Accessmode : http://www.sinergia-lib.ru/index.php?page=Charles_Taylor&view=print
6. Taylor Gh. The Politics of Recognition / Ch. Taylor // Multiculturalism; examining the politics of recognition // Charles Taylor ; ediandintrod by A. Gutmann. — Princeton, N. J.: PrincetonUniversityPress, 1994. — P. 25–73.
7. Белл Д. Мятёж против современности / Д. Белл // Социологические исследования. — 1989. — № 5. — С. 112–124.
8. Teilor Ch. Demokraticeskoe isckliuchenie (i «lekarstvo» ot nego?) [Electr. recours] / Ch. Taylor // Russkiiarkhipelag — Access mode: http://www.arkhipelag.ru?geoculture/new_ident/multiculture/exclusion.
9. Следзевский И. В. Формирование этнокультурного образования в Москве, модернизация столичного образования и вызовы современного мультикультуралізма / И. В. Следзев-

ский // Этнические процессы в столичном мегаполисе. — М. : Ин-т Африки РАН, 2008. — С. 80–183.

10. Выступление канадского философа Ч. Тейлора на Мировом политическом форуме в Ярославле (10 сентября 2010 г.) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://2010.gpf-yaroslavl.ru/viewpoint/CHarl-z-Tejlor-Zaschischaya-mul-tikul-turalizm>.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2015

Ляпина Л. А.

факультет социологии

Черноморский государственный университет имени Петра Могилы
ул. 68 Десантников, кв. 10, г. Николаев, 54003, Украина

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМ КАК ПРИЗНАНИЕ: СОЦИОЛОГИЧЕСКАЯ КОНЦЕПЦИЯ ЧАРЛЬЗА ТЕЙЛОРА

Резюме

В статье анализируется концепция компромиссного мультикультурализма канадского социального теоретика Чарльза Тейлора. Данная концепция базируется на признании. Исследователь объединяет понятие «признание» с понятием «мультикультурализм» на том основании, что признание самобытных культурных особенностей разных людей возможно лишь в обществах, которые культивируют поликультурные ценности. Он считает «признание» новой человеческой потребностью и допускает, что все члены современных обществ ждут признания. В статье раскрываются особенности понимания компромиссного мультикультурализма также сквозь призму идей автономии, идентичности и культуры, которые стали фундаментальными потребностями демократического общества.

Ключевые слова: мультикультурализм, культура, автономия, признание, политика признания, идентичность.

Liapina L. A.

Faculty of Sociology,

Chornomorsky Peter Mogyla State University,
68 Dessantnykiv str., apt. 10, Mykolaiv, 54003, Ukraine

MULTICULTURALISM AS RECOGNITION: THE SOCIOLOGICAL CONCEPT OF CHARLES TAYLOR

Summary

The article analyzes the concept of multiculturalism compromise Canadian social theorist Charles Taylor. This concept is based on the recognition. The researcher combines the concept of «recognition» with the term «multiculturalism» as the recognition of distinctive cultural characteristics of different people is possible only in societies that cultivate multicultural values. The article describes the features of the understanding of multiculturalism as a compromise in the light of the ideas of autonomy, identity and culture, which are the fundamental needs of a democratic society.

Key words: multiculturalism, culture, autonomy, recognition, recognition policy, identity.

УДК 316.444

Сенюра О. В.

кандидат соціальних наук,
викладач Технологічного коледжу
Національного університету «Львівська політехніка»
вул. Демнянська, 15, м. Львів, 79031, Україна
тел. +380982508177
e-mail: oksanasenyra@gmail.com

**СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ
СОЦІАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ**

У статті представлено аналіз наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників, присвячених вивченню проблем соціальної мобільності. Розглянуто три періоди у дослідженні процесів соціальної мобільності. Зроблений акцент на дослідженні професійної та міжпоколінної мобільності. Проаналізовано результати сучасних наукових досліджень та розглянуто основні перспективи розвитку, що дозволять представити соціальну і професійну мобільність у вигляді складних соціальних процесів. Проаналізовано канали соціальної мобільності як специфічні соціальні практики, пов'язані з переміщеннями в просторі соціальної мобільності.

Ключові слова: соціальна мобільність, професійна мобільність, міжпоколінна мобільність, канали соціальної мобільності, інститути соціальної мобільності, суб'єктивна соціальна мобільність.

Українське суспільство тривалий період зазнає процес соціальної трансформації. Разом з тим досі залишаються невизначеними відповіді на питання щодо суттєвих рис цього процесу, характеру та спрямованості структурування соціальних сил, адекватності теоретичних підходів, що застосовуються для його вивчення. Відомо тільки те, що цей процес перебуває у постійному русі і розвитку, який залежить насамперед від соціальної мобільності елементів соціальної структури суспільства.

Соціальна мобільність є складним багатоаспектним процесом, пов'язаним з вивченням переміщень окремих індивідів і соціальних груп, які відбуваються в рамках соціальної структури. Вивчення соціальної мобільності має довгу історію, що починається з середини XIX ст. (праці К. Маркса і Дж. С. Мілля), включає серйозний вклад дослідників початку XX ст. — від В. Парето (який запропонував теорію «циркуляції еліт») до П. Сорокіна, який розглядав соціальну мобільність як будь-який перехід індивіда або соціального об'єкта (цінності), тобто всього того, що створено або модифіковано людською діяльністю, з однієї соціальної позиції в іншу [1, с. 473].

Проте зараз почався новий відлік сучасного етапу дослідження соціальної мобільності, поступово вибудованої на якісно інших теоретико-методологічних, методичних і емпіричних засадах. Сучасна література з соціальної мобільності нерозривно переплітається з працями, присвяченими освіті, соціальній статі (gender), культурі, владі тощо. Отже, сучасні

соціологи в цілому погоджуються з визначенням класика теорії соціальної мобільності, розвиваючи і поглиблюючи його, наприклад: «Соціальна мобільність — це переміщення індивідів або їх груп між різними рівнями соціальної ієрархії, яка визначається з погляду широких професійних чи соціально-класових категорій. Інакше кажучи, мобільність — це зміна місця в соціальному просторі» [2, с. 436]. Тому метою статті є розгляд і узагальнення сучасних досліджень соціальної мобільності.

Проблемам соціальної мобільності присвячені велика кількість досліджень, що розглядають методологію дослідження [3; 4], канали, види і механізми соціальної мобільності [5]. Є роботи, що торкаються регіональної специфіки соціальної мобільності [6] тощо.

М. Буланова досліджує представників західної соціологічної школи, яких умовно розділила на три етапи, що відрізняються один від одного методами збору даних, процедурами виміру і виділенням певних аспектів аналізу процесів соціальної мобільності. Перший етап дослідження носить «історико-соціологічний характер з використанням відносно простих статистичних методів»; на другому етапі основними критеріями виділяють освіту і професію; на третьому етапі для дослідження соціальної мобільності використовують «побудову логічної моделі професійного просування» [7, с. 137]. Проте необхідно відзначити, що на усіх етапах одним з найактуальніших напрямів у вивченні соціальної мобільності було дослідження, присвячене виміру економічного і професійного статусу індивідів, міжпоколінної і внутрішньопоколінної мобільності.

До першого етапу досліджень соціальної мобільності М. Буланова відносить Р. Бендікса, Г. Зеттерберга, С. Ліпсета, Д. Гласса, які займалися вивченням даних процесів в умовах індустріалізації суспільства. Дослідження цього періоду відрізнялися втіленням різних спроб обґрунтувати соціальну мобільність шляхом аналізу емпіричних даних і виробити показники вимірювання соціальної мобільності. Так, Д. Гласс, аналізуючи величину і спрямованість процесів соціальної мобільності у Великобританії, провів дослідження серед чоловіків, що мешкають в Англії, Уельсі і Шотландії, розділивши їх на декілька груп різних поколінь. Результати цього дослідження показали наявність зв'язку між статусами батьків і синів. Виявилось, що «вона найбільш помітна, коли батьки належать до категорії кваліфікованих працівників фізичної праці або до категорії вищого адміністративного або професійного персоналу. Д. Гласс емпірично показав, що соціальний статус у Великобританії мав тенденції передаватися по «замкненому колу», причому, при досягненні позиції, що знаходяться ближче до вершини стратифікаційної піраміди, відкидає ідеал рівності можливостей» [7, с. 138].

Другий період у дослідженні соціальної мобільності пов'язаний зі збільшенням ролі статистичних методів в аналізі цього процесу. До цього періоду можна віднести таких учених, як П. Блау, Л. Гудман, О. Данкен, Д. Трейман. П. Блау і О. Данкен активно займалися дослідженням соціальної мобільності в професійній сфері, що показало: найбільш мобільною соціальною групою в США є чоловіки. А дистанція між професійними верствами, серед яких найчастіше здійснюється переміщення, мінімальна,

або такі переміщення більшою мірою тяжіють до горизонтальної мобільності. На підставі отриманих ними результатів було виявлено:

1) відносно високий рівень професійної мобільності в США. При цьому на професійне кар'єрне зростання індивіда здійснюють вплив соціально-економічні позиції сім'ї і статус батька (останній «справляє вплив на статус сина в основному через освіту»);

2) «міські мігранти мають більше можливостей досягти бажаного професійного статусу (відносно до «осілих»). Фактично і у мігрантів, і в «осілих» виявляється прямий зв'язок між масштабною місцевості, в якій вони виростили, і їх професійними успіхами;

3) на професійні можливості впливає склад сім'ї [7, с. 138, 139].

Таким чином, другий етап досліджень соціальної мобільності був зорієнтований на аналізі й виявлення чинників, які впливають на професійну мобільність.

Третій етап досліджень пов'язаний з теоріями Дж. Голдторпа, Л. Джонсона, Д. Фізермана, Р. Хаузера, розробки яких допомогли розширити і поглибити статистичні моделі аналізу соціальної мобільності. Зокрема, роботи Л. Джонсона, Д. Фізермана і Р. Хаузера дозволили встановити вплив змін у демографічній ситуації в суспільстві на міжпоколінну мобільність у професійній сфері. Крім того, здійснено спробу розподілу досліджуваних представників професійних груп на класи:

«Вищий клас працівників неручної праці» (управлінців і торгових працівників (поза роздрібною торгівлею); фахівців (найманих і самозайнятих);

«Нижчий клас неручної праці» (власників, торгових працівників (роздрібною торгівлі);

«Вищий клас фізичної праці» (кваліфікованих працівників промисловості, будівництва);

«Нижчий клас фізичної праці» (верстатників, працівників обслуговування, некваліфікованих працівників);

«Фермерів і сільськогосподарських працівників» [7, с. 139].

Дж. Голдторпом при аналізі процесів, пов'язаних з інтенсивністю характеру мобільності, було встановлено, що структура соціальних класів Європи другої половини ХХ ст. була досить динамічною незалежно від становища класу в суспільстві. Співставляючи результати його досліджень економічно-активного населення Британії, Дж. Голдторп доходить висновку про те, що співвідношення висхідної і низхідної мобільності серед чоловіків дуже несприятливе. Проте, при порівнянні масштабів соціальної мобільності між чоловіками і жінками, цей рівень приблизно однаковий і не проявляє чіткої тенденції до зростання або зниження [8, с. 181–200].

Дж. Голдторп запропонував поняття «базова (core)» мобільність. Результати його роботи увійшли в протиріччя як з ліберальними ідеями С. Ліпсета, який стверджував, що у міру розвитку сучасного капіталістичного суспільства все більша частина населення дістає можливість висхідної мобільності, так і з концепціями марксистів, що наполягали на неминучості низхідної мобільності за ситуації, коли правлячий клас володіє майже безроздільним контролем над засобами виробництва [9].

Сучасний етап дослідження соціальної мобільності ґрунтувався на дослідженнях попередніх етапів, проте чіткіше базується на вивченні професійної мобільності. В цей період процеси соціальної мобільності набувають нових масштабів, оскільки перші є чутливими до будь-яких змін у соціальній структурі. Цей період характеризується нестійкістю і постійною зміною, що супроводжується постійним рухом і переміщенням. Проте незмінна частина населення існує у будь-якому суспільстві і в будь-який час, яка характеризується своєю пасивністю до переміщень. Серед досліджень цього періоду великий інтерес викликають праці російських дослідників Т. Заславської, Є. Антосенкова, Р. Ривкіної та інших, котрі запропонували методичні рекомендації до вивчення мобільності трудових ресурсів [10].

Т. Заславська, приділяючи увагу проблемам мобільності праці, пов'язувала її причини та цілі із задоволенням громадського попиту на ті або інші професії і кваліфікації [11, с. 147]. Певний внесок у вивчення внутрішньопоколінної та міжпоколінної соціальної мобільності внесли також М. Тітма і В. Шубкін. Дослідження В. Шубкіна показали наявність нерівних можливостей молоді в процесі досягнення свого професійного статусу, що детерміновано наявністю існуючих протиріч між системою підготовки студентів і попитом працедавців на ринку праці [12, с. 389].

Класична теорія соціальної мобільності використовує різні поняття для моделювання механізму процесів соціальної мобільності. Ключовим серед них є термін «канал соціальної мобільності». Сучасний дослідник С. Просольченко розглядає зв'язок цього терміну з терміном «соціальний інститут». Загалом канали соціальної мобільності можна розглядати як специфічні соціальні практики, пов'язані з переміщеннями в просторі соціальної мобільності. Натомість, соціальний інститут — це сукупність інституційних соціальних практик, причому інститути пов'язані з практиками соціальних переміщень (чи з каналами соціальної мобільності П. Сорокіна), які С. Просольченко називає інститутами соціальної мобільності. Дослідник вважає, що дані інститути є одночасно основою функціонування механізму соціальної мобільності і ключовим інструментом для управління соціальною мобільністю.

На сучасному етапі перелік соціальних інститутів, що є ключовими інструментами управління соціальною мобільністю, дещо змінився порівняно з класичною схемою П. Сорокіна і, на думку С. Просольченка, набуває наступного вигляду: сім'я, система формальної освіти і виховання, збройні сили, політичні партії, власність, посадова ієрархія і система зайняття посади в державних і недержавних структурах, розподіл праці, професійно-кваліфікаційна структура, система загальних організацій держави, засоби масової інформації.

С. Просольченко також запропонував класифікацію інструментів управління соціальною мобільністю залежно від їх значущості: основні (система освіти, власність, політичні партії), допоміжні (сукупність збройних сил і сукупність загальних організацій держави), базові (посадова ієрархія і розподіл праці), подвійний (інститут сім'ї) і такий, що формується (засоби масової інформації).

Наведена дослідником характеристика каналів соціальної мобільності, траєкторій, що виступають об'єктивною основою в просторі соціальної мобільності, а також виділення ряду соціальних інститутів, зважаючи на їх особливу значущість в просторі соціальної мобільності як «інститутів соціальної мобільності», формують науковий апарат, необхідний не лише для аналізу, але і для управління процесами в просторі соціальної мобільності [5, с. 250].

На сучасному етапі дослідження професійної мобільності аналізували різні аспекти досягнення соціально-професійної мобільності випускників навчальних закладів. Розкриваються як потенціал системи безперервної професійної освіти в питанні формування соціально-професійної мобільності випускників, так і різні компоненти педагогічного супроводу процесу формування професійно важливих на ринку праці якостей і соціальних характеристик молодого фахівця [13].

Неможливо не звернути увагу на сучасні російські дослідження проблем міжпоколінної мобільності, що стосуються змін соціально-професійного статусу дітей порівняно зі статусом їх батьків. Подібні аспекти, як відмічає М. Черниш, якнайкраще відповідають цілям і завданням досліджень, які розкривають природу сучасних змін, що відбуваються в мобільності. Багато в чому це пояснюється тим, що в сучасних суспільствах, що динамічно розвиваються, відтворення професійної структури характеризується значним посиленням міжпоколінної соціально-професійної мобільності, що виступає серйозним чинником соціальних змін і вираженням соціальної активності індивідів [14]. Загалом соціальна мобільність, на думку вченого, справляє істотний вплив на світоглядні установки людей, а також на їх соціальну поведінку, що актуалізує необхідність подальших досліджень на цю тему [15, с. 137].

М. Реутова, проводячи дослідження щодо вивчення і вимірювання показників міжпоколінної мобільності російської молоді, також приходять до висновку, що базовими каналами даної мобільності є освіта і професія. Міжпоколінна мобільність, на думку М. Реутової, є одним з важливих показників соціальних змін у суспільстві, оскільки за своєю суттю є відображенням соціальної активності населення [5]. Таким чином, російське суспільство, що періодично піддається трансформаціям і змінам, стимулювало і продовжує стимулювати інтерес вітчизняних учених до вивчення проблем соціальної мобільності [16].

У сучасному російському суспільстві П. Козирева спостерігає колосальну переорієнтацію масової свідомості, обумовлену зміною соціально-професійної структури. Міжпоколінна мобільність носить переважно вимушений характер і багато в чому обумовлена глибокими структурними зрушеннями в російській економіці. Розглядаючи міжпоколінну соціально-професійну мобільність, дослідниця помічає наростання обмежень, особливо в сільській місцевості, свободи професійного вибору і вибору сфери зайнятості. Зменшився сімейний, у тому числі батьківський вплив на вибір молоддю професії, деформувалися процеси відтворення професійних династій у багатьох важливих сферах зайнятості [17].

Перебувати «в русі» стало способом життя багатьох [18, с. 3]. У зв'язку з чим, продовжуючи думку Дж. Уррі, «соціологія як дисципліна в ХХІ ст. зіткнеться з необхідністю осмислення і теоретизування з приводу постійного переміщення людських і символіко-матеріальних потоків». «Вивчення форм переміщення має центральне значення для соціології і вважає мобільність головною проблемою» [19]. Мобільність, як зазначає Дж. Уррі, це реальні і потенційні переміщення у їх зв'язку з соціальними відносинами в просторі і часі. У праці дослідника з'являється нове поняття систем мобільності, за допомогою якого він описує влаштування соціального життя в масштабах цілих історичних епох. Систематично досліджує різні види переміщень, наприклад, велосипедні пересування, поїздки на потягах, управління автомобілем, уявні і віртуальні переміщення тощо [4, с. 23].

Значним вкладом в усвідомлення тенденцій міжпоколінної, класової, професійної, освітньої мобільності в українському суспільстві стала праця авторського колективу Інституту соціології НАН України, зокрема дослідження С. Макеєва, С. Оксамитної, І. Прибиткової, О. Симончук та ін. [10] Також питання соціальної мобільності розробляли М. Долішній, С. Вовканич, Л. Олесевич, С. Злупко, Н. Коваліско та ін.

Аналізуючи дослідження соціальної мобільності, можна простежити тісний взаємозв'язок даного процесу з поняттям соціальної стратифікації (нерівності), за допомогою якого вивчається «диференціація певної сукупності людей (населення), їх поділ на класи в ієрархічному ранзі» [20, с. 196]. Яскравим прикладом сучасних вітчизняних досліджень є трактування С. Оксамитною поняття соціальної мобільності, яке утверджується в соціології як синонім нерівності, насамперед нерівностей можливостей на противагу чи як доповнення нерівності до ходів та інших соціально-економічних ресурсів та умов. Увесь сучасний період розвитку соціології соціальної мобільності, що безперервно триває донині, дістає самоназву «порівняльні дослідження міжпоколінної стратифікації» [22, с. 31].

С. Оксамитна досліджує суб'єктивну соціальну мобільність, уявлення індивідів про те, наскільки характеристики їхнього статусу зайнятості у дорослому віці різняться порівняно зі статусами їхніх батьків, оскільки зазначає, що у вітчизняній соціології дане явище не досліджувалося і не аналізувалося [23]. Серед основних чинників впливу на суб'єктивну соціальну мобільність дослідниця визначає міжпоколінну соціальну мобільність. Це означає, що індивіди, які здійснили висхідну соціальну мобільність порівняно з батьками, схильні певною мірою саме так і оцінювати власні досягнення.

Підводячи підсумок вищесказаному, необхідно відмітити: проблемам соціальної мобільності в суспільстві в науковій літературі приділялася і приділяється пильна увага. Дослідження соціальної мобільності тісно пов'язане з вивченням соціальної структури суспільства і соціальної стратифікації і має свою наукову традицію. Проте, враховуючи той факт, що соціальна мобільність і професійна мобільність, як її різновид, є складними процесами і складають специфічні риси в умовах нестійкого суспільства, вивчення цих феноменів і надалі вимагає комплексного і усебічного підходу.

На сучасному етапі інтереси учених загалом спрямовані на «глобальні і локальні переміщення людей, об'єктів, капіталу, інформації, щоденне використання транспорту, рух через публічний простір і подорожі матеріальних речей в повсякденному житті» [24, с. 55]. Тому Дж. Уррі намагається зробити соціологію принципово чутливішою до проблематики простору і часу. Висунені Дж. Уррі нові правила соціологічного методу пропонують, зокрема, фокусуватися на русі, мобільності і контингентному впорядковуваних замість структури і соціального порядку.

У результаті емпіричного і теоретичного вивчення соціальної мобільності можна очікувати створення унікальної інтегрованої бази даних про мобільність, що включатиме кількісні і якісні результати щодо процесів міжпоколінної мобільності історії поколінь. У практичному аспекті знання про інтенсивність соціальних переміщень, канали мобільності і усвідомлення людей щодо можливостей для переміщень у край актуальні для політиків, економістів і соціальних працівників і складе основу для громадського дискурсу, розуміння темпів соціальної динаміки сьогодення порівняно з попередніми етапами соціального розвитку. Рівень соціальної динаміки безпосередньо пов'язаний з оцінкою міри соціального прогресу в тому або іншому суспільстві.

Перспективним шляхом може стати розроблення аналітичної моделі вивчення соціальної мобільності в міжпоколінній перспективі і вироблення конкретних показників для емпіричного вивчення, які спиратимуться на попередні дослідження. Ці дані можуть бути базою для поєднання кількісного та якісного підходів до вивчення феномену мобільності. Також особливу увагу потрібно приділяти суб'єктивній соціальній мобільності, дослідженню основних чинників, які мало досліджувалась у вітчизняній соціології.

Список використаної літератури

1. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество: [пер. с англ.] / П. А. Сорокин; общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Соколова. — М.: Политиздат, 1992. — 543 с.
2. Аберкромби Н. Социологический словарь: пер. с англ. / Н. Аберкромби, С. Хилл, Б. С. Тернер; под ред. С. А. Ерофеева. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Экономика, 2004. — 620 с.
3. Сорокин П. А. Социальная мобильность: [пер. с англ.] / П. А. Сорокин; общ. ред. В. В. Сапова. — М.: Academia, 2005. — 588 с.
4. Урри Дж. Мобильности / Дж. Урри; пер. с англ. А. В. Лазарева; вступ. статья Н. А. Харламова. — М.: Праксис, 2012. — 576 с.
5. Просольченко С. А. Социальная мобильность, ее каналы и механизмы. Социальные институты как инструменты управления социальной мобильностью / С. А. Просольченко // Научные проблемы гуманитарных исследований. — Пятигорск: ПГТУ, 2010. — № 7. — С. 242–252.
6. Посухова О. Ю. Эндогенные факторы социальной мобильности в Ростовской области / О. Ю. Посухова // Власть. — 2014. — № 9. — С. 94–99.
7. Буланова М. А. Теоретико-методологические аспекты исследования социальной мобильности / М. А. Буланова // Власть и управление на Востоке России. — 2010. — № 4. — С. 136–142.
8. Голдторп Дж. Межпоколенческая классовая мобильность в современной Великобритании: политические аспекты и результаты исследований / Дж. Голдторп, М. Джексон // Зарубежные исследования. — 2009. — № 10. — С. 181–200.

9. Goldthorpe J. The Constant Flux: a Study of Mobility in Industrial Society / J. H. Goldthorpe, R. Erikson. — Oxford University Press, 1992.
10. Сенюра О. В. Дослідження процесів мобільності в історичному контексті / О. В. Сенюра // Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Соціол. і політ. науки. — 2009. — Т. 14, вип. 13. — С. 204–213.
11. Заславская Т. И. Об изменении критериев социальной стратификации российского общества [Электронный ресурс] / Т. И. Заславская. — Режим доступа: http://lomonosov.econ.msu.ru/2007/17/posyhova_ou.doc.pdf
12. Шубкин В. Н. Социология и общество: научное познание и этика науки / В. Н. Шубкин. — М.: ЦСПиМ, 2010. — 424 с.
13. Социально-профессиональная мобильность в XXI веке: сборник материалов и докладов Международной конференции, Екатеринбург, 29–30 мая 2014 г. / под ред. Г. М. Романцева, В. А. Копнова. — Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф.-пед. ун-та, 2014. — 352 с.
14. Черныш М. Ф. Социальная мобильность в российском и китайском мегаполисах / М. Ф. Черныш // Россия реформирующаяся: Ежегодник-2010 / отв. ред. М. К. Горшков. — М.: Новый хронограф, 2010. — С. 151–168.
15. Черныш М. Ф. Социальная мобильность и массовое сознание / М. Ф. Черныш // Социологические исследования. — 1995. — № 1. — С. 134–138.
16. Николенко Н. А. Социальная мобильность в научном дискурсе общественных наук / Н. А. Николенко // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 7: Философия. Социология и социальные технологии. — 2014. — № 4 (24). — С. 24–35.
17. Козырева П. М. Межпоколенная социально-профессиональная мобильность в постсоветской России / П. М. Козырева // Россия реформирующаяся: ежегодник / отв. ред. М. К. Горшков. — М.: Новый хронограф, 2012. — Вып. 11. — С. 213–235.
18. Урри Дж. Мобильность и близость / Дж. Урри // Социологические исследования. — 2013. — № 2. — С. 3–14.
19. Сушко П. Е. Сельская молодежь в поисках социального лифта: возможности и риски / П. Е. Сушко // Актуальные проблемы социологии молодежи, культуры, образования и управления: материалы всероссийской научно-практической конференции. Екатеринбург, 28 февраля 2014 г. — Екатеринбург: УрФУ, 2014. — Т. 1. — С. 154–158.
20. Гидденс Э. Социология / Э. Гидденс; при участии К. Бердсолл; пер. с англ. А. В. Берков [и др.]. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Едиториал УРСС, 2005. — 632 с.
21. Чекарева А. В. Социальная мобильность как механизм социального неравенства / А. В. Чекарева // Вестник Волжского университета им. В. Н. Татищева. — 2014. — № 1[15]. — С. 231–237.
22. Оксамитна С. Міжгенераційна соціальна мобільність у фокусі академічних і соціально-політичних інтересів [Електронний ресурс] / С. Оксамитна // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2012. — № 3. — С. 28–44. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/stmm_2012_3_4.pdf
23. Оксамитна С. Суб'єктивне сприйняття соціальної мобільності: досвід міжнародного дослідження та тенденції в Україні / С. Оксамитна // Наукові записки НаУКМА. — 2010. — Том 109: Соціологічні науки. — С. 5–12.
24. Веселкова Н. В. Новые исследования мобильности: Совпадающие и несовпадающие потоки и социальная компетентность / Н. В. Веселкова // Журнал социологии и социальной антропологии. — 2011. — Т. 14, № 3. — С. 50–66.

Стаття надійшла до редакції 08.09.2015

Сенюра О. В.

преподаватель Технологического колледжа
Национального университета «Львовская политехника»
ул. Демнянская, 15, г. Львов, 79031, Украина

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОБЛЕМ СОЦИАЛЬНОЙ МОБИЛЬНОСТИ

Резюме

В статье представлен анализ научных трудов отечественных и зарубежных исследователей, посвященных изучению проблем социальной мобильности. Рассмотрены три периода в исследовании процессов социальной мобильности. Сделан акцент на исследовании профессиональной и межпоколенной мобильности. Проанализированы результаты современных научных исследований и рассмотрены основные перспективы развития, которые позволят представить социальную и профессиональную мобильность в виде сложных социальных процессов. Проанализированы каналы социальной мобильности как специфические социальные практики, связанные с перемещениями в пространстве социальной мобильности.

Ключевые слова: социальная мобильность, профессиональная мобильность, межпоколенная мобильность, каналы социальной мобильности, институты социальной мобильности, субъективная социальная мобильность.

Senyura O. V.

lecturer, Technology College of Lviv Polytechnic National University,
Demyanska str., 15, Lviv, 79031, Ukraine

PRESENT AND FUTURE RESEARCH INTO THE PROBLEMS OF SOCIAL MOBILITY

Summary

In the article is presented the analysis of scientific works of home and foreign researchers, problems of social mobility sanctified to the study. Three periods are considered in research of processes of social mobility. The done accent is on research of professional and intergeneration mobility. The results of modern scientific researches are analysed and the basic prospects of development, that will allow to present social and professional mobility as difficult social processes, are considered. The channels of social mobility as specific social practices related to transferring to space of social mobility are analysed.

Key words: social mobility, professional mobility, intergeneration mobility, channels of social mobility, institutes of social mobility, subjective social mobility.

УДК 316.728:334.2

Кривошея Т. И.

кандидат социологических наук
кафедра социологи ОНУ имени И. И. Мечникова
к. 40, Французский бул., 24/26, г. Одеса-58, 65058, Украина
тел.: (380482) 686092
e-mail: tetianka@yandex.ua

МОДА КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ИДЕНТИЧНОСТИ СОВРЕМЕННЫХ ГОРОДСКИХ ЖИТЕЛЕЙ

Цель статьи — на основании эмпирических данных проанализировать специфику модного потребления современных городских жителей, а также выявить факторы, определяющие эту специфику. Проведен факторный анализ характеристик «модность» — «немодность» вещей для определения их места в сознании респондентов.

Ключевые слова: мода, модное потребление, массовая культура.

Обыденное сознание воспринимает моду как постоянное и непрерывное изменение стилей (форм) одежды. В основном создаваемая исследователями культурологического направления «история моды» — это история перемен, суетливой динамики, *vanitas vanitatum*. Часто утверждается, что перемены служат самодостаточной целью моды. Бесконечные коррекции женских юбок, мужских пиджаков и галстуков заставляют обычных потребителей носиться по магазинам, чтобы заменить прошлогодние модели наинновейшими [1]. Из наиболее известных работ, посвященных взаимодействию моды и одежды, первыми являются написанные в XVIII — первой половине XIX веков. Они имеют не столько научный, сколько обзорный характер: «Переписка моды» Н. В. Страхова, «Несколько замечаний о современных модах в одеждах» архиепископа Амвросия (в миру — А. И. Ключарев), «Моды и цинизм» Ф. Дишера [2].

В то же время мода — это не только не столько модные тенденции в одежде. «В более широком смысле, мода — это непродолжительное господство определенного типа стандартизованного поведения, в основе которого лежит относительно быстрое и масштабное изменение внешнего (прежде всего, предметного) окружения людей. Мода не является чем-то исключительно внешним по отношению к людям: она — производное их настроений, вкусов, социальных ожиданий, стремления к новизне и социальной идентификации» [3, с. 16]. Очевидно, что мода изменяет не только предметный мир, но и мир духовный. Совершенно ясно, что существует мода на научные подходы, исследовательские методы, художественные стили, вкусовые пристрастия и т. д. В своем сочинении о моде Г. Зиммель не случайно подметил, что «религия, научные интересы, даже социализм и индивидуализм были вопросами моды». «Она (мода) представляет собой подражание данному образцу и этим удовлетворяет потребности в социальной опоре, приводит от-

дельного человека на колею, по которой следуют все, дает всеобщее, пре-вращающее поведение индивида просто в пример. Однако она в такой же степени удовлетворяет потребность в различии, тенденцию к дифференци-ации, к изменению, к выделению из общей массы. Это удается ей, с одной стороны, благодаря смене содержаний, которая придает моде сегодняшнего дня индивидуальный отпечаток, отличающий ее от моды вчерашнего и за-втрашнего дня; еще в большей степени это удается ей потому, что она всегда носит классовый характер, и мода высшего сословия всегда отличается от моды низшего, причем высшее сословие от нее сразу же отказывается, как только она начинает проникать в низшую сферу. *Тем самым мода — не что иное, как одна из многих форм жизни, посредством которых тенденция к социальному выравниванию соединяется с тенденцией к индивидуальному различию и изменению в единой деятельности»* [4, с. 267].

Таким образом, *исследование феномена моды* — это широкое поле де-ятельности для специалистов в различных областях изучения обществен-ных явлений: социологов, философов, историков, экономистов, психоло-гов, культурологов.

В данной статье мы приводим часть результатов исследования (опрос взрослого населения города Одессы «Потребление и коммуникация в совре-менном украинском городе», N = 500, ошибка не превышает 5%). Пробле-ма данного эмпирического исследования состояла в необходимости выяв-ления, а также изучения вновь появившихся и постоянно изменяющихся моделей модного потребления, которые интересны сами по себе, а также влияют на стиль жизни городского жителя, что, в конечном итоге, опре-деляет городскую социальную структуру и социальную среду. *Объектом* эмпирического исследования выступало взрослое население г. Одессы.

В качестве *предмета* выступали социальные характеристики и поведен-ческие механизмы модного потребления, факторы, его обуславливающие, а также модное потребление современных городских жителей.

Целью данной статьи является рассмотрение феномена моды с точки зрения возможности самовыражения и демонстрация своей уникальной идентичности, для достижения цели мы изучили ответы на так называе-мый «открытый» вопрос анкеты «Мода для меня — это...». Показательно, что на этот не совсем простой вопрос ответили абсолютно все респонденты, а разнообразие формулировок поражает: встречаются и довольно длинные (на несколько предложений) и короткие (два-три слова) высказывания, присутствуют оригинальные мысли, цитаты, стереотипы, выраженные в самых различных фигурах речи.

Мы сгруппировали все высказывания, характеризующие моду, по 6 со-держательным категориям:

- 1) «темпоральность» или ограниченность, «размерность» во времени;
- 2) «эстетичность», форма прекрасного, средство творческого самовыра-жения;
- 3) «принуждение», навязывание, давление массовой культуры;
- 4) «отрицание» как отказ признавать моду, или сильные сомнения в ее существовании;

5) «недосягаемость» представление моды в виде идеала, или, наоборот, дурного образца;

6) «феминность», отнесение моды к женской сущности.

Как видно из таблицы 1, для большинства респондентов мода (эстетичность) связана с самовыражением, она является связующим звеном между внутренним миром человека и его окружением. Почти половина опрошенных — 247 жителей Одессы связывают моду с эстетикой. Они выражают свой внутренний мир через моду, через одежду, т. е. для них мода = Одежда.

Таблица 1

Распределение ответов на вопрос «Что есть мода для Вас?»

Критерий	Частота	Цитата	Ранг
«Эстетичность»	247	Толчок для собственных фантазий. Способ самовыражения, средство связи моего личного мира с внешним. Демонстрация себя для всеобщего обозрения	1
«Темпоральность»	94	Максимально актуальная красота и стиль в определенный период времени. Следование новейшим понятиям мировых эксклюзивных дизайнеров. Сегодняшний день	2
«Принуждение»	76	Попугайство, отсутствие личностного проявления, отсутствие фантазии, это инкубатор. Когда все одинаково одеваются, при это считают, что у другого хуже. Мода это ТВ и глянец. То, что навязывают общей массе потребителя, что носить, слушать, кушать, на чем ездить	3
«Отрицание»	62	Паровоз, за которым невозможно угнаться. Моду придумал тот, кто не умеет одеваться. Бессмысленная гонка, все равно не успеешь	4
«Недосягаемость»	13	Воздушный шар. Механизм выбивания денег из потребителя. Промывка мозгов	5
«Феминность»	6	Внутренний мир девушек. Девушки из журналов. Удел женщин	6

На втором месте по встречаемости ответы респондентов, в которых моду идентифицируют с временными характеристиками. Чаще всего здесь указывают на то, что мода — это «сегодняшний день», это то, что «современно, это значит идти в ногу со временем», «то, чего завтра уже не будет», «максимально актуальная красота и стиль в определенный период времени». Для ответов, отнесенных к категории «темпоральность», мода — это сегодняшний день, это здесь и сейчас, это сегодняшний показ коллекции или сегодняшний выпуск глянцевого журнала с еще не просохшей типографской краской. Завтра придет новая, другая, иная мода. Оригинальным и необычным мы нашли следующее высказывание о сущности моды: «возможность определить, когда был снят фильм или выпущена техника».

На третьем месте ответы респондентов, которые мы отнесли к такому критерию как «принуждение». Здесь собраны мнения, связанные с мыслью о том, что мода — это своего рода навязывание, это принуждение, это отсутствие личного самовыражения. «То, что навязывают общей массе потребителя, что носить, слушать, кушать, на чем ездить», «общественная потребность», «то, что показывают по fashion TV», «то, чему многие пытаются подражать». Некое отрицание мы увидели в высказываниях почти десятой части опрошенных.

62 респондента косвенно высказывают общую мысль о том, что «мода — это паровоз, за которым невозможно угнаться». Несколько человек даже высказывают претензии по поводу моды.

И наименьшее количество ответов попали в группы ответов, в которых говорится, что мода это «промывание мозгов» и «выкачка денег» (13 ответов) и что это гендерно-маркированный феномен, причем нацелен он исключительно на женский пол (6 ответов).

Из всего вышесказанного можно сделать *вывод*, что мода для респондентов это, прежде всего, способ самовыражения, с ее помощью происходит (может происходить) процесс индивидуальной и групповой идентификации «здесь и сейчас». Можно сказать, что мода, модная одежда является выражением внутреннего мира человека. Отрицательные коннотации моды выражены значительно слабее — количество отрицательных определений моды практически в 2 раза меньше, чем положительных (как видно из таблицы 1), при этом все ответы не несут в себе отрицания моды как социального факта, скорее могут быть интерпретированы как попытка некого «эскапизма» для того, чтобы оправдать свою «модную несостоятельность» — нежелание или невозможность (в том числе финансовую и / или отсутствие вкуса) быть стильным, хорошо выглядеть.

Проанализировав индикатор «Следуете ли Вы моде?», мы выделили тех, кто «всегда следует моде» — их оказалось всего 2%, тех, кто «старается следовать моде» — таких было выделено 23,6%, каждый пятый респондент «хотел бы следовать моде, но не всегда получается», тех, для кого «главное не мода, а собственный стиль» 34,5%, то есть каждый третий, тех, кто полагает, что «следовать моде бессмысленно» 12,6%, то есть каждый десятый. И, наконец, тех, кто утверждает, что они «никогда не следуют моде» всего 5,6%. Показательно, что их почти столько же, сколько и тех, кто всегда следует моде, т. е. это специфические узкие аудитории.

Рассмотрим, что же одесситы считают «модной вещью», а что «немодной». Результаты ответов на вопрос, что подразумевают респонденты, характеризуя вещь, как модную или не модную, представлены в таблице 2.

Итак, мы видим, что мода для респондентов, прежде всего, связывается с новизной, стильностью, красотой и броскостью, гораздо менее значимы характеристики цены, типичности, «как у всех», представленности в журналах или на подиумах. Модность понимается людьми, прежде всего, как темпорально-эстетическая характеристика, а модное потребление рассматривается как, в определенном смысле, «креативное потребление», демонстрация новаций. Это подтверждает теоретический тезис, выдвинутый еще

Г. Зиммелем [5] о том, что следование моде позволяет человеку выразить себя, продемонстрировать свою уникальную идентичность. И одновременно, подобное мнение респондентов не соответствует теоретическим суждениям о моде, как некоторой традиционности, шаблоне, стереотипе.

Таблица 2

Характеристики модной и немодной вещи глазами респондентов (распределение ответов респондентов по характеристикам «модных» и «немодных» вещей, %)

Характеристики «модной» вещи	Кол-во респондентов, выбравших данную характеристику, %
1. Новая, современная	60,1
2. Стильная (требующая продуманных сочетаний)	47,5
3. Красивая, броская (привлекающая взгляд)	28,7
4. Как у всех в этом сезоне	18,4
5. Дорогая	17
6. Такая, как в модном журнале	16
7. Та, которая куплена «с подиума» или из «новой коллекции»	13,4
Характеристики «немодной» вещи	Кол-во респондентов, выбравших данную характеристику, %
1. Поношенная, устаревшего фасона	48,5
2. Кричаще-безвкусная	44,1
3. Некрасивая, безликая	43,7
4. Купленная из практических соображений	18
5. Дешевая или со сниженной ценой	16,4
6. Уникальная, имеющая историю, значимая для Вас	7,4
7. Сделанная или переделанная своими руками	5,6

Выделенные тенденции подтверждаются также суждениями респондентов о «немодной» вещи. Так, мы видим, что «немодная вещь», в противоположность «модной» — не новая, несовременная, устаревшего фасона, не стильная, кричаще-безвкусная, безликая, некрасивая. Гораздо менее значимы для респондентов в этом вопросе низкая цена и функциональность вещи (ее практичность). Характерно, что для респондентов полезность и дешевизна вещи вовсе не обязательно являются характеристиками ее немодности. Скорее можно сказать, что для потребителя — это вообще не однопорядковые характеристики. Функциональность вещи не связывается с понятиями модности или немодности, так же как и цена.

Дорогая вещь — не обязательно модная, и наоборот, дешевая — не обязательно немодная. Еще реже выбираются респондентами в качестве характеристик «не модности» такие характеристики, как уникальность и «hand-made» вещь, то есть сделанная своими руками. Мы бы могли предположить, что это скорее относится респондентами к «модности», чем к «немодности» вещи.

Мы осуществили *факторный анализ* характеристик «модных» и «немодных» вещей для того, чтобы определить, как указанные выше харак-

теристики группируются в сознании респондентов. Итак, относительно «модной вещи» выделились 4 фактора. Первый фактор (вариация 19,9 %) мы назвали «мода как новизна и стильность». В него вошли такие характеристики, как «новая вещь» (факторная нагрузка .614), «стильная» (.511) и высокую отрицательную факторную нагрузку в данной группе получает характеристика «как у всех в этом сезоне» (-.830), то есть в сознании людей новизна и стильность совершенно не связаны с типичностью вещи, ее наличием у всех людей. Данный вывод подтверждает наш предыдущий вывод о том, что «модное потребление» — это «новаторское потребление». Второй фактор, который мы назвали «внешне навязанное понимание моды» (вариация 16,6%) включает характеристику «модная вещь — это такая, как в журнале» (.733) и при этом в этом же факторе с высокой отрицательной нагрузкой присутствует характеристика «красивая» (-.775). Это означает, что «модность», предлагаемая извне, например, в модном журнале, не обязательно связана с «красотой» вещи. Третий фактор (16,1% вариации). Мы обозначили его «мода как дороговизна». В него вошли понимание модной вещи как «дорогой» (.889) и с высокой отрицательной нагрузкой «стильной» (-.572). То есть в данном случае, чтобы считаться модной, вещь должна быть обязательно дорогой, а ее эстетические характеристики совсем не обязательны.

И, наконец, четвертый фактор (15,3% вариации) называется «мода — коллекция или подиум». В определенном смысле — это тоже внешне навязанное понимание моды. Модно то, что демонстрируется на подиуме или в модных, дорогих магазинах. Сюда вошла характеристика «модная вещь — с подиума или «из новой коллекции» (.846).

Теперь посмотрим, как связаны между собой характеристики «немодной» вещи. Здесь выделилось 3 фактора. Первый (20,1% вариации) мы назвали «немодность как уникальность». В эту группу вошли такие характеристики как «сделана своими руками» (.770), «уникум» (.747) и с довольно большой отрицательной нагрузкой «безликость» (-.459). То есть в сознании людей немодная вещь, так же как и модная, может быть связана с уникальностью, неповторимостью, самовыражением. Показательно, что уникальная вещь может быть немодной, но безликой — никогда. Далее, второй фактор (19,3% вариации) нами назван как «немодность — это безвкусица, поношенность, устарелость». Сюда вошли такие характеристики, как «поношенная, не новая одежда» (.521), «кричаще-безвкусная» (.503) и с высокой отрицательной нагрузкой «купленная из практических соображений» (-.816). Получается, что в сознании людей «практичность, полезность» вещи не связывается с ее немодностью. И, наконец, третий фактор (15,6% вариации) назван «немодность — дешевизна». В него вошла только одна характеристика «немодный» — это «дешевый» (.909). Это означает, что для многих респондентов модность/немодность вещи все же соотносится с ее высокой или же низкой ценой, а в более широком смысле с богатством и бедностью, престижем и низким статусом, независимостью и зависимостью. Характеризуя в целом результаты, полученные с помощью факторного анализа, мы можем сказать, что они подтверждают вы-

явленные нами ранее тенденции в оценке респондентами модной или же немодной вещи.

Феномен моды с точки зрения возможности самовыражения и демонстрация своей уникальной идентичности, можно определить через следующие содержательные категории, характеризующие моду как социальное явление с разных сторон: «темпоральность»; «принуждение» или давление массовой культуры; «отрицание» моды; «недосягаемость» в виде идеала или, напротив, дурного образца; «феминность», т. е. отнесение моды к женской сущности.

«Модное потребление» — это, прежде всего, «новаторское потребление» (*мода=новація*). Модно то, что демонстрируется на подиуме или в модных, дорогих магазинах. В сознании людей немодная вещь, так же как и модная, может быть связана с уникальностью, неповторимостью, самовыражением. Однако уникальная вещь не связывается с модой, так как мода предполагает некоторый общепринятый шаблон. Для многих респондентов модность/немодность вещи соотносится с ее высокой или же низкой ценой (*мода=цена*), а в более широком смысле с богатством и бедностью, престижем и статусом, независимостью и зависимостью.

Итак, на основании эмпирических данных нами были концептуализованы типы модного потребления: первый тип людей, для которых мода как ориентир при выборе имеет большое значение, при этом моду они связывают с престижем, который обеспечивается покупкой брендовых вещей. Второй тип — это «эмоциональный модно-ориентированный», который характеризует типичное поведение шоппоголиков. Третий тип — «прагматически модно-ориентированный», который не подвержен влиянию модных веяний, ценит практичность, комфортность и надежность вещей. Типология служит дальнейшему выявлению мотивационной структуры потребления и способствует анализу процессов влияния моды на спрос.

Список использованной литературы

1. Папушина Ю. О. Социологический анализ потребления в работах Ж. Бодрийяра: автореф. дис. ... канд. соц. наук: спец. 22.00.01 «Теория, методология и история социологии» / Ю. О. Папушина. — Москва, 2009. — 25 с.
2. Дишер Ф. Мода и цинизм / Ф. Дишер. — СПб., 1879.
3. Аскарова В. Я. Мода в книжной культуре: границы дозволенного // Сборник научных статей / Челябинская государственная академия культуры и искусств. — Челябинск, 2010, с. 5–32
4. Зиммель Г. Мода / Г. Зиммель // Избранное. Т. 2: Созерцание жизни. — М.: Юрист, 1996. — 608 с.
5. Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблен. — Москва: Прогресс, 1984. — 367 с.
6. Зиммель Г. Мода / Г. Зиммель // Избранное. Т. 2: Созерцание жизни. — М.: Юрист, 1996. — 608 с.
7. Гофман А. Б. Мода и обычай // Рубеж: альманах социальных исследований. — 1992. — Вып. 3. с. 123–142
8. Davis F. Fashion, Culture and Identity / F. Davis. — Chicago: University of Chicago Press, 1992. — P. 3–18.

Стаття надійшла до редакції 04.09.2015

Кривошея Т. І.

кандидат соціологічних наук.

кафедра соціології ОНУ імені І. І. Мечникова

к. 40, Французький бул., 24/26, м. Одеса-58, 65058, Україна

тел.: (380482) 686092; e-mail: tetianka@yandex.ru

**МОДА ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ СУЧАСНИХ
МІСЬКИХ ЖИТЕЛІВ**

Резюме

Мета статті — на підставі емпіричних даних проаналізувати специфіку модного споживання сучасних міських жителів, а також виявити фактори, що визначають цю специфіку. Проведено факторний аналіз характеристик «модність» — «немодність» речей для визначення їх місця у свідомості респондентів.

Ключові слова: мода, модне споживання, масова культура.

Krivosheia T. I.

Sociology Department of Social Sciences

Institute of Odessa Mechnikov National University,

r. 40, Frantsuzsky Boulevard, 24/26, 65058, Odessa-58, Ukraine

**FASHION AS A FACTOR IN IDENTITY FORMATION OF MODERN
CITY PEOPLE**

Summary

The article had an aim to analyze the specifics of the modern fashion consumption of modern city people based on empirical data, as well as to identify factors that determine this specificity. There was shown the results of factor analysis of the characteristics «fashionable» — «unfashionable» of things to determine their place in the minds of respondents.

Key words: fashion, fashion consumption, mass culture.

УДК 316.344.23:44

Ятвецька Г. В.

канд. соціол. наук

кафедра соціології ОНУ імені І. І. Мечникова

к. 40, Французький бул., 24/26, м. Одеса-58, 65058, Україна

тел.: (380482) 633259

e-mail: happyann@ua.fm

ГРОМАДСЬКИЙ ТРАНСПОРТ В ПРОСТОРІ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ВЗАЄМОДІЙ

Стаття має на меті розглянути громадський транспорт у просторі соціокультурних взаємодій. Розглянуті інституційний та структурно-функціональний підходи до дослідження транспорту у просторі соціокультурних взаємодій. Також показана можливість застосування поняття «простору» у теоретичному дослідженні обраної проблеми.

Ключові слова: громадський транспорт, соціокультурні взаємодії, простір руху, комерційні практики, міське середовище.

Транспорт як соціокультурний феномен піддається зміні під впливом освоєння і перевизначення людьми міських просторів, переформулювання соціальних вимог і модифікації повсякденних практик. Громадський транспорт як функціональна система для задоволення найважливіших суспільних потреб утворює особливу сферу соціокультурних відносин зі своїми просторовими і часовими межами, обумовленими комплексом ролевих очікувань і засвоєних цінностей. Повсякденна культура громадського транспорту являє собою ціннісну систему, синтез формальних правил і неформальних домовленостей, в рамках яких складаються статусні взаємодії споживачів і представників транспортної послуги, відтворюються дискримінаційні практики, формуються цінності і норми пасажирського і водійського співтовариства, перетворюючись на зразки дій. Громадський транспорт виступає невід'ємним компонентом міської культури повсякденності, оформляючи в рамках особливого колективного досвіду варіації людських відносин, у тому числі характерні ціннісно-символічні і структурні вимірювання культурних практик.

Міський громадський транспорт — один з найважливіших соціальних інститутів сучасного суспільства, невід'ємний елемент соціальної інфраструктури міст. Даний транспорт призначений для перевезень різних соціальних груп населення, у тому числі з низьким рівнем доходів, забезпечення територіальної цілісності міст, доступності всіх елементів міського господарства. У свою чергу, розвиток міст, зростання чисельності населення, масова потреба в транспортній комунікації обумовлюють зміни інституту громадського транспорту.

Метою поданої статті є огляд теоретичних підходів до дослідження громадського транспорту у просторі соціокультурних взаємодій.

Концептуальні та методологічні засади дослідження цього соціального інституту були закладені в працях М. Вебера, Е. Дюркгейма, К. Маркса. У період становлення соціології міський громадський транспорт розумівся як «категорія переміщення пасажирів в просторі» (К. Маркс), «інститут, що допомагає функціонувати місту» (М. Вебер), відсутність якого «створює в суспільстві порожнечу» (Е. Дюркгейм). Шляхи сполучення визначають таким чином той напрямок, у якому відбуваються внутрішні пересування і обмін і навіть інтенсивність цих пересувань і обміну і т.д. [1]

У середині XIX століття вкрай слабо розвинений міський громадський транспорт ототожнювався з судинною системою і розумівся як соціальна інституція, яка виконує важливу функцію переміщення, без якої «весь організм (місто) виходив з ладу» [2].

Зміна функції соціальних інститутів неминуче тягне за собою якісні зміни нормативної системи, трансформацію самих соціальних норм і, як наслідок, зміну ставлення до них людей, трансформацію масової свідомості, її ціннісно-мотиваційної структури. Т. Парсонс підкреслював, що інститути — вирішальний фактор інтеграції та стабілізації суспільства [3]. Тому можна зробити висновок про те, що значимість громадського транспорту — як інструменту регулювання суспільного життя — з кожним днем зростає. Доступність і якість міського громадського транспорту, визначають і реальний рівень життя, і соціальний клімат. Для виконання своєї суспільної місії громадський транспорт повинен не тільки усвідомлюватися суспільством як життєво важлива структура міста, що виконує соціальну функцію щодо задоволення потреби великої кількості людей в переміщенні, а й піддатися процесу корінного удосконалення, на основі використання новітніх досягнень науки і техніки, прийняття законодавчих та нормативних актів, вироблення спільної стратегічної концепції розвитку. Соціальна цінність і значимість міського громадського транспорту занадто високі, щоб віддавати його на відкуп комерсантам, витягувати прибуток. Суспільство не повинно, а держава не має права позбавляти жителів міст очевидних економічних, екологічних, демократичних, особистих свобод і вигод, які їм надає сучасний міський громадський транспорт [4].

Структурно-функціональна теорія Т. Парсонса окреслила роль міського громадського транспорту на рівні «забезпечення виникнення та збереження соціального порядку в соціальній системі» за допомогою «особливих ціннісно-нормативних комплексних систем, що регулюють поведінку індивідів» [5, с. 127]. Мобільність, яка забезпечується громадським транспортом, що активно розвивається — тепер «загальноприйнятий зразок поведінки і звичка мислення» (Т. Веблен), «встановлення специфічно соціального сорту» (Е. Хьюз). М. Кастельс, Дж. Уррі і Ф. Ашер переконують у тому, що фактор мобільності в сучасному постіндустріальному суспільстві набуває все більш визначальний характер, і ця тенденція перетворюється на потужний вектор соціальної зміни [6]. На думку З. Баумана, «як тільки відстань, пройдена за одиницю часу, стала залежати від технології, від штучних транспортних засобів, які дійшли до наших днів, успадковані від минулого обмеження швидкості руху могли бути в принципі, порушені»

ні» [7, с. 15]. В принципі, так, але в реальній практиці — ні. Швидкість пересування транспорту в місті строго регламентована, що пов'язано, в першу чергу, із забезпеченням безпеки жителів, але і самі переміщення «з'їдають» досить багато часу.

Визначальне значення для розуміння сучасної дійсності мають погляди Р. Мертона на функціонування соціальних інститутів в періоди дезорганізації, індивідуальні стратегії громадян в умовах інституціональних дисфункцій [8, с. 440].

Розвиток соціологічних уявлень про громадський транспорт здійснювався і в рамках феноменологічного підходу до аналізу соціальних явищ у повсякденному житті, які об'єктивували осмисленість інституціональної дії. Так, П. Бергер і Т. Лукман, розглядаючи даний інститут не тільки в контексті мобільності, але і як опредмечену діяльність людей, «взаємну типізацію звичних дій», впритул підійшли до розуміння хабітуалізації соціальних практик [9]. Ці та інші соціологічні розробки привели до поступового переходу від ідеї мобільності, яка до того часу виявилася неспроможною, до ідеї присвоєння простору.

Як відзначають представники Чиказької екологічної школи, виникає необхідність організації простору у відповідності з об'єктивними закономірностями середовища [10]. На зв'язок між соціальними і просторовими відносинами, регулятором якого є міський громадський транспорт, вказував Г. Зіммель, ще далі пішли Д. Боден і Х. Молоч, які наполягають, що всупереч всім глобальним впливам люди відчують особливе тяжіння до просторової близькості. Доказом їхньої правоти стала концепція секторів, запропонована урбаністом Х. Хойтом, який виявив, що групи населення з високим доходом селилися, як правило, у секторах уздовж транспортної магістралі, що має гарний зв'язок з містом [11].

Автором ідеї присвоєння простору, що відбиває найбільшу розробленість соціальних підстав сутності транспорту в сучасному міському просторі, був П. Бурд'є. Саме він визначив простір як найбільш дефіцитне сучасне благо, показав, як сучасні люди борються за нього, визначив міський громадський транспорт як своєрідну форму капіталу, інститут присвоєння простору [12].

Подорож в громадському транспорті є фізичним переміщенням «у плоти» з транспортної інфраструктури сучасного міста, де відтворюються глобальні явища, що транслують глобальні поняття. У центрі уваги мобільні спільності людей, включених у потоки, які постійно перетинають кордони суспільства, створюючи нові координати: часові та просторові. Процес руху визначається як транспортний «скейп», структурована технологічна мережа, що забезпечує транспортування соціальних агентів по дорогах міста.

Міське середовище, що містить шляхи і перепони, транспортні маршрути, що відповідають установкам міської влади, є «правилами гри», що спускаються на «слабких» користувачів і споживачів [13].

Необхідно також підкреслити вплив громадськості на пасажирське співтовариство в радянський час, коли громадська думка була інституціалізована в механізм самоврядування, націлений на підтримку порядку і

регулювання соціальної дії; використовувалася державою як підтримання громадського порядку та контролера в повсякденному житті, що знаходило відображення в поведінці радянських пасажирів, наприклад, за відсутності кондуктора пасажири самі клали гроші за проїзд і керувалися в цьому громадським схваленням і совістю. В даний час ситуація змінилася, і це також вимагає дослідження.

Відштовхуючись від ідеї Т. Парсонса про систему сучасних суспільств, можна визначити включеність акторів транспортної повсякденності в систему дії, маючи на увазі невід’ємні наявність і вплив різних підсистем (культурної, особистісної та поведінкового організму). Слідом за уявленнями П. Бурдьє про соціальний простір, автор описує транспорт і властиві йому характеристики. Соціально розміченому простору приписується прагнення реалізуватися у фізичному просторі, де локалізовано блага і послуги, агенти та групи. Транспорт визначається як габаритний об’єкт соціального простору, присвоєний агентами як якась власність. Внутрішньому простору транспортних вагонів як будь-якому з публічних місць при цьому властивий соціальний розподіл, що виявляється у фізичному просторі баченням, сприйняттям і оцінюванням.

Інституціоналізація моралі, використовуваної радянською державою як механізм контролю над діями пасажирів. Громадський транспорт можна розглянути в рамках соціальної феноменології, з акцентом на повсякденну реальність як набір явищ, відтворити індивідами в їх усвідомленні та інтерпретації буденності. Пасажирські потоки, що регулярно переміщують індивідів, визначаються в культурі повсякденності як формуючі структуру ринку (затребувані і споживані послуги перевезень), колективного досвіду зі своїми правилами і нормами регулювання, узгоджують поведінку людей, які є представниками різних міських груп. Простір руху залежно від призначення умовно поділений на «пішохідний» і «транспортний». «Транспортний» визначається як шлях переміщення технічних засобів та пасажирських мас.

Транспорт характеризується як комерційна практика, що містить елементи соціальної політики, завдяки яким держава має можливість надавати блага для конкретних груп городян. Одна з центральних позицій, на яку націлені заходи соціальної політики, — безпека. В рамках безпеки можна виділити три основні напрямки дій щодо захисту або ліквідації наслідків події: контроль за безпекою руху на дорожніх відрізках; захист від надзвичайних ситуацій, контроль над виконанням маршрутних поїздок і прийняттям на роботу кваліфікованих водіїв; матеріальна та психологічна допомога при нещасному випадку.

Друга позиція, яку піддають політичному впливу, — фізична пристосованість транспорту, грамотний розклад рейсів, зручність салону, якість дорожніх покриттів, рівномірна наповнюваність транспортного простору (відсутність тісняви), ставлення до пасажирів з боку виконавців послуги (водія, кондуктора), з яких випливає тілесний і моральний комфорт. Соціальна політика нормує здійснення послуги шляхом встановлення стандарту, що вводиться центральними та місцевими органами влади. Автор зачіпає ас-

пект фінансування пільгового проїзду, як приклад механізму соціальної політики, націлений на підтримку незаможних, незахищених груп населення (частина з яких має робоче місце або дохід вище середнього).

Культура обслуговування, пов'язана з якістю роботи персоналу, задіяного в наданні транспортних послуг, і рівнем виконання зобов'язань перед споживачем. Групове споживання транспортної послуги можна розглянути як форму соціальної дії, здійсненої при співвіднесенні з діями інших людей. Соціальна політика транспортної сфери розглядатися при цьому як механізм реалізації заходів щодо соціального захисту громадян, включених у соціокультурні відносини.

Список використаної літератури

1. Арон Р. Этапы развития социологической мысли / общ. ред. и предисл. П. С. Гуревича. — М.: Издательская группа «Прогресс» — «Политика», 1992. — 608 с.
2. Кон И. С. Социологическая концепция Герберта Спенсера // История буржуазной социологии XIX — начала XX века / под ред. И. С. Кона. — М.: Наука, 1979. — С. 40–52
3. Парсонс Т. Система современных обществ / пер. с англ. Л. А. Седова и А. Д. Ковалева; под ред. М. С. Ковалевой. — М.: Аспект Пресс, 1998. — 270 с.
4. Парк Р. Адаптация. Конфликт. Аккомодация. Асимилляция // Теоретическая социология: Антология: в 2 ч. / пер. с англ., фр., нем., ит. сост. и общ. ред. С. П. Баньковской. — М.: Книжный дом «Университет», 2002. — С. 281–318.
5. Парсонс Т. О структуре социального действия. — М.: Академический Проект, 2000. — 880 с.
6. Кирина С. Г. X- и Y-экономики: институциональный анализ. — М: Наука, 2004. — 256 с.
7. Бауман З. Текучая современность / пер. с англ. под ред. Ю. В. Асочакова. — СПб.: Питер, 2008. — 240 с.
8. Мертон Р. Явные и латентные функции // Американская социологическая мысль: тексты. М., 1994. — С. 379–448.
9. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. — М.: Медиум, 1995. — 323 с.
10. Парк Э. Р. Городское сообщество как пространственная конфигурация и моральный порядок [Электронный ресурс] / Р. Э. Парк. // Социологическое обозрение. — 2006. — Т. 5 № 1. — С. 13. — Режим доступа: <http://sociologica.hse.ru/sl2/12tra2.pdf>
11. Вагин В. В. Городская социология [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://bookmeta.com/book/164-gorodskaya-sociologiya-uchebnoe-posobie-vagin-vv/12-teorii-strukturirovaniya-gorodskogo-prostranstva.html>
12. Бурдьё П. Социология социального пространства / пер. с франц.; отв. ред. перевода Е. А. Шматко. — М.: Институт экспериментальной социологии; СПб.: Алетейя, 2005. — 288 с.
13. Вахштейн В. Теория фреймов и социология повседневности [Электронный ресурс]. — Режим доступа: [url: http://contextfound.org/events/y2012/m3/n71](http://contextfound.org/events/y2012/m3/n71)

Стаття надійшла до редакції 09.10.2015

Ятвецкая Я. В.

кафедра социологии ОНУ имени И. И. Мечникова
к. 40, Французский бул., 24/26, г. Одесса-58, 65058, Украина

ОБЩЕСТВЕННЫЙ ТРАНСПОРТ В ПРОСТРАНСТВЕ СОЦИОКУЛЬТУРНЫХ ВЗАИМОДЕЙСТВИЙ

Резюме

Статья призвана рассмотреть общественный транспорт в пространстве социокультурных взаимодействий. Представлены институциональный и структурно-функциональный подходы к исследованию транспорта в пространстве социокультурных взаимодействий. Также показана возможность применения понятия «пространства» в теоретическом исследовании выбранной проблемы.

Ключевые слова: общественный транспорт, социокультурные взаимодействия, пространство движения, коммерческие практики, городская среда.

Yatvetska G.

Department of Sociology, Odessa National University,
k. 40, French Bul., 24/26, Odessa-58, 65058, Ukraine

PUBLIC TRANSPORT IN THE AREA OF SOCIAL AND CULTURAL INTERACTION

Summary

The article had an aim to show public transport in the area of social and cultural interactions. Institutional and structural-functional approaches were used to transport research in the area of social and cultural interactions. Also the possibility of applying the concept of «space» in the theoretical study of the subject.

Key words: public transport, socio-cultural interaction, space traffic, commercial practices, urban environment.

УКРАЇНА І СВІТ
МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР
ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

УДК 316.422(470+571)

Brusylovska O. I.

Dr (Political Sciences), Prof.

Department of International Relations, Odessa Mechnikov National University,
k. 32, French Bul., 24/26, Odessa-58, 65058, Ukraine

phone: (380482) 633259

e-mail: brusylovska@gmail.com

RUSSIAN-UKRAINIAN CONFLICT. FIRST STAGE: PROPAGANDA WAR

The aim of the paper is to explore the evolution of the Russian aims and the instruments of influence in Ukraine during 2013–2014. The works of Nicu Popescu and Andrew Wilson about the special aspects of the Russian power were used as the theoretical foundation of this paper. The analysis of Russian and Ukrainian media proves that the Russian-Ukrainian conflict has a combined character therefore it might become even the longest frozen conflict in the post-communist world.

Key words: Russian-Ukrainian conflict, propaganda, ideology, international relations.

The aim of the paper is to explore the evolution of the Russian aims and the instruments of influence in Ukraine during 2013–2014. The works of Nicu Popescu and Andrew Wilson about the special aspects of the Russian power were used as the theoretical foundation of this paper.

Popescu and Wilson compared the EU and Russian politics. Russian soft power is built on bedrock of historical and cultural affinity — the presence of Russian minorities in neighbourhood countries, the Russian language, post-Soviet nostalgia and the strength of the Russian Orthodox Church.

The turning point came with the Orange revolution in 2004, when Russia's clumsy tactics of interference in support for Viktor Yanukovich backfired, triggering a serious Russian tactical rethink. Drawing its lessons from the central role played by civil society groups and NGOs in the Orange revolution, Russia began developing a rival «counter-revolutionary» ideology, supporting «its» NGOs, using «its» web technologies, and exporting its own brands of political and economic influence. Gleb Pavlovsky describes the Orange revolution as «a very useful catastrophe for Russia. We learnt a lot.» [1, p. 29].

Russia's strategy emphasises the building of alliances with all neighbourhood states irrespective of their political regimes. While it readily makes use of its black arts of political manipulation to serve its own foreign policy interests, it is also happy to make these techniques available for export to friendly regimes. Russia's concept of «sovereign democracy» (a political model that emphasises the need for states to follow «national paths» to democracy, free from foreign intervention) has found echoes throughout the neighbourhood [1, p. 35].

Equally important has been Russia's interference in regional politics. This has often come in the form of so-called «political technology»: during the

2004 Ukrainian elections, for example, the Russians seconded to the Yanukovich campaign made use of a range of political shenanigans: invented parties, agents provocateurs, voter fraud and ultimately interference with the vote count. But Russia has also shown itself willing to intervene at the highest level to support favoured candidates. Such support for friendly regimes in the neighbourhood is a traditional Russian tactic. But today it is complemented by a new-found appreciation for the importance of NGOs — a lesson the Kremlin learned after the Orange revolution. Organisations like the Institute of CIS Countries and Russian World have channelled funding to Russia-friendly parties and NGOs in the region, often covertly [1, p. 36].

Russia maintains media influence in the neighbourhood through a variety of means: local joint ventures, rebranding media of Russian origin as «local» (the Russian newspapers «Argumenty i Fakty» and «Komsomolskaya Pravda» have editions «in Belarus» and «in Ukraine»), and making use of cable and the internet. The Russian media perform a double function in the region. They are active players in domestic politics, and more often than not support particular candidates during elections. But they also help shape the way citizens in neighbourhood countries see international events [1, p. 37–38].

Russia claims that it has a responsibility to ensure the security of Russian citizens, ethnic Russians and even mere Russian-speakers in its «near abroad». But the war in Georgia led to allegations that Russia deliberately handed out passports to foreign nationals in order to create or bolster minorities it could then claim the right to protect (estimates for Crimea range from 2,000 to 100,000, and one source counts 543,000 in Ukraine as a whole) [1, p. 42].

Oleksiy Volovych commented Russian point: «The official Moscow perceives independence of Ukraine as something abnormal and temporary. At the meeting in Sochi after the NATO summit in Bucharest in April 2008, V. Putin said to the US President George W. Bush, «You know, George, Ukraine — is not even a state! What is Ukraine? Part of it territory is Eastern Europe, and a part, and big enough, we gave!» [2].

In July 2009, at a meeting of the State Duma of Russia, during the discussion of the theme of the 300th anniversary of the Battle of Poltava, Deputy S. Bagdasarov said, «The next presidential elections in 2010 in Ukraine — will be not just the next elections of the president, they will be our Battle of Poltava-2, only not a military» [3]. At this time 80 % of Russians support Putin's policy towards Ukraine.

Lots of victories have been won through the use of «soft power». Despite the Orange Revolution Putin in 2009 did manage to seat a Russian puppet Yanukovich. In February 2014 Kremlin began to use the whole arsenal of coercion designed to further destabilizing the situation in Ukraine. First of all it was announced that in Ukraine took place allegedly unconstitutional armed seizure of power, although the elected in October 2012 Verkhovna Rada remained in its full composition. Russia has not recognized the new A. Yatsenyuk's government.

25 of May 2014 an experienced politician P. Poroshenko was elected as the Ukrainian President. All pro-Russian presidential candidates taken together

did not get even 3 % of the vote. Ukrainian leaders are devoted supporters of European integration. Putin could not accept the loss of Ukraine and began to act in accordance with the previously prepared plan. FSB agents organized separatist movements in Trans-Carpathia, the Crimea and in the South-East of Ukraine. Why did Moscow decide to go for it? Because it understood that if nothing changed within the system of international relations, it would be slowly losing its positions and further politics would become senseless.

First the Crimea was annexed. The Crimean referendum was rigged. According to official information, 123 % of Sevastopol citizens voted for joining Russia [4]. The referendum results were recognized only by several developing countries that have close ties with Russia. Given all the abovementioned, claims on legality of the annexation of Crimea have nothing to do with international law. However, it was reported in Russia that the decision to join Russia was supported by more than 97 % of voters.

Russian Duma has been repeatedly raising the question about the return of Crimea to Russia. In late October 2014 Vladimir Putin emphasized that Russia was ready to stand up to the United States which, in his view, was crushing the global order and pushing humanity to the brink of war. Referring to the origins of the Russian-Ukrainian conflict, Putin explained that it had been caused by the haste with which the European Union pushed for association with Ukraine. «That was unacceptable for Russia, because it infringed on its interests in a neighbouring state». Nikolai Patrushev, the Secretary of the Security Council of the Russian Federation, interprets the events in eastern Ukraine as «next steps in the plan to disintegrate the Soviet Union and Russia» [5, p. 4].

In this context, the annexation of Crimea and the conflict over «Novorossiia» («New Russia») are just other incidents in Russia's information war on the West. This is primarily a «war» of narratives and interpretations. One's own interpretation is being multiplied in all possible ways, while the «foreign» interpretation is being pushed to the margins where it poses no threat. The aim is to neutralise the enemy, support the allies and win over the undecided ones [5, p. 6]. This war did not start with the Euro-Maidan in December 2013. It started when Russia entered the path of authoritarianism under Putin. The Russian doctrinaires argue that by fighting liberal globalisation, Russia is primarily confronting anarchism («the global Maidan», the negation of all hierarchic rules), and defending the sovereignty of the nation state and the right of nations to choose their own values [5, p. 10].

The proponents of «Eurasianism» claim that there exists a separate civilization and historical community in the territory corresponding to the area of the former Russian Empire. They ascribe a cultural meaning to the Russian-speaking community (so-called Russian world). The concept of «nation» is expanded to include areas where the Russian language and culture are dominant. This ideology has become an instrument for managing the conflicts in the post-Soviet area (Abkhazia, South Ossetia, Crimea, and Novorossiia).

Even after annexation of Crimea the problem of Russian-speaking is still dangerous for the stability of Ukraine, because they are actively supported

by Russian Federation. At the beginning of the «people's uprising» in the Donbas, separatists reached weighty political success. Police and Security Service in Donetsk and Lugansk regions almost entirely went over to the side of separatists. Thanks to the support of Communists and «Regionals» «People's Republic of Donetsk» and «People's Republic of Lugansk» were declared, and May 11 was held a «referendum» on their independence. Separatists' leaders had reached an agreement to unite these «republics» into a federal state «Novorossiya».

The notion of «Novorossiya» denotes the confederation of the self-proclaimed republics of Donetsk and Luhansk. Putin first called this part of Ukraine «Novorossiya on 17 March, 2014 after the annexation of Crimea, and on 11 September he visited the church in Moscow to «light candles for those fallen in the fight for Novorossiya.

In the Russian empire, the term «Novorossiya» was used for entity created by Catherine II. It comprised parts of present-day Ukraine: the Donetsk, Dnipropetrovsk, Zaporizhia, Mikolaiv, Kherson and Odessa Regions. Today «Novorossiya» with its news agencies, intelligence services, parliament, etc., is an example of a pseudo-reality created by Russia as it plays with the imperial heritage, just as the notion of the Russian world refers back to such historical notions as Pax Romana. These are the kind of ideas that serve to create new myths and new realities [5, p. 11]. New news agencies and news portals devoted to separate countries are also emerging, e.g. pl.novorossia.today. The Crimean television has recently joined this trend with a tab that says its purpose is to show events from the point of view of the history of Russia and Crimea and the global rivalry between the Russian world and the Western world [5, p. 12].

The policy of concessions denotes that Russia has the right to defend its interests and soft power. However, the Russian and the Western soft power differ fundamentally. Russian soft power, civil society, expert networks or analytic schools by definition are not equivalent or similar institutions as those in the West. They serve different functions, namely propaganda. The vectors Russia's soft power, including the Russian-speaking minority organisations, have organised the referendum in Crimea, and have been destabilising the eastern regions of Ukraine [5, p. 16].

Nowadays to consider everyone who speaks Russian to be pro-Russian is a big delusion. It was easy to meet Russian-speaking Ukrainian patriots during the Euro-Maidan. Moreover, according to the results of the IRI survey in 2014, no less than 79 % of Russian-speaking residents of Ukraine oppose the decision of Russian Federation to send its army to protect Russian speaking citizens of Ukraine. In fact, total majority of people in the Russian-speaking South and East definitely do not support this decision [6].

Russia has managed to transform the real Ukrainian-Russian conflict and military intervention into a virtual conflict between Russia and the West. Russia has now revealed its geopolitical ambitions and has gone ahead towards imposing its way of thinking in terms of border between the Russian world civilisation and the West. This has been the source of many difficulties for

Russia's relations with the West. The West has not been able to formulate a good response to Russia's policies, or find a way to support Ukraine.

Through its anti-Ukrainian plans the Kremlin seeks to make a split between certain European countries as well as between the EU and the USA. The main instruments of this policy are the use of the «energy weapon» and economic ties, bribing officials and media in European countries, conducting information-psychological war. Putin tries to position the BRICS group countries as an anti-American interstate association.

The current conflict opens a new page in international relations. Putin's escalation of the conflict is ideologically based on the concept of Novorossiya, and it is essentially very different from, for example, the aggression against Georgia in 2008. As Kadri Liik and Andrew Wilson wrote, then Russia drew the red line which the EU or the US integration projects could not cross, now Russia has decisively crossed the red lines laid down by the West»[7].

The situation after the 2008 conflict in Georgia allows Russia to assume that after the end of the conflict in Ukraine, relations with the West will eventually revert back to the business as usual situation. Russia hopes to repeat this scenario again. It is important to emphasize that the business as usual concept includes not only normalization of economic relations, lifting of sanctions, and renewal of the political dialogue, but also recognition of Russia as a veto holder in the security architecture of Europe.

References

1. Popescu N. The Limits of Enlargement-lite: European and Russian Power in the Troubled Neighbourhood / Nicu Popescu, Andrew Wilson // European Council on Foreign Relations, 2009. — 69 p.
2. Volovych O. The Agony of the Empire / Oleksiy Volovych // Independent Analytical Center For Geopolitical Studies «Borysfen Intel» — 31.03.2014 [Electronic library]. — Available on the web at: <http://bintel.com.ua/en/guests/agonija-imperii/>
3. Volovich O. Battle of Ukraine / Oleksiy Volovych // Independent Analytical Center For Geopolitical Studies «Borysfen Intel» — 24.07.2014 [Electronic library]. — Available on the web at: <http://bintel.com.ua/en/guests/bitva-za-ukrainu/>
4. Topouria G. Three reasons why Crimea is not Kosovo / George Topouria [Electronic library]. — Available on the web at: <http://beyondthe.eu/crimea-definitely-not-kosovo/>
5. Darczewska J. The Information War on Ukraine: New challenges / Jolanta Darczewska. — Cicero Foundation Great Debate Paper, 2014. — 14/08. — 19 p.
6. Sviatnenko S. Ten Western myths about «Ukrainian Crisis» / Sviatoslav Sviatnenko [Electronic library]. — Available on the web at: <http://beyondthe.eu/ten-western-myths-ukrainian-crisis/>
7. Liik K. What will happen with Eastern Ukraine? Policy Memo / Kadri Liik, Andrew Wilson // The European Council on Foreign Relations. — 2014. — N 119 [Electronic library]. — Available on the web at: www.ecfr.eu

Стаття надійшла до редакції 31.08.2015

Брусилівська О. І.

кафедра міжнародних відносин ОНУ імені І. І. Мечникова
к. 32, Французький бул., 24/26, м. Одеса-58, 65058, Україна

**РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОНФЛІКТ. ПЕРША СТАДІЯ:
ПРОПАГАНДИСТСЬКА ВІЙНА**

Резюме

Метою статті є виявлення еволюції російських цілей та інструментів впливу на Україну протягом 2013–2014 рр. Праці Ніку Попеску та Ендрю Уілсона щодо особливостей російської сили використані як теоретична база статті. Аналіз російських та українських медій доводить, що російсько-український конфлікт носить комбінований характер, тому може стати найдовшим із заморожених конфліктів у посткомуністичному світі.

Ключові слова: російсько-український конфлікт, пропаганда, ідеологія, міжнародні відносини.

Брусилівская О. И.

кафедра международных отношений ОНУ имени И. И. Мечникова
к. 32, Французский бул., 24/26, г. Одесса-58, 65058, Украина

**РОССИЙСКО-УКРАИНСКИЙ КОНФЛИКТ. ПЕРВАЯ СТАДИЯ:
ПРОПАГАНДИСТСКАЯ ВОЙНА**

Резюме

Целью статьи является выявление эволюции российских целей и инструментов влияния на Украину на протяжении 2013–2014 гг. Работы Нику Попеску и Эндрю Уилсона об особенностях российской силы использованы в качестве теоретической базы статьи. Анализ российских и украинских медийных источников доказывает, что российско-украинский конфликт носит комбинированный характер, поэтому может стать самым длительным из замороженных конфликтов в посткоммунистическом мире.

Ключевые слова: российско-украинский конфликт, пропаганда, идеология, международные отношения.

УДК 327[(470+571):(477)]

Bakanova A. A.

postgraduate-student,
Department of International Relations, Odessa National University
k. 32, French Bul., 24/26, Odessa-58, 65058, Ukraine
tel.: (380482) 633259
e-mail: cis_asc@paco.net

FOREIGN POLICY ORIENTATIONS OF UKRAINE COMPARED WITH BELARUS AND RUSSIA

In this article we seek to advance the discussion of foreign policy orientations by focusing on their particular implications for Ukraine, that form part of the Slavic world and belong to many of its institutional structures but which at the same time are part of the European Union's new 'neighbourhood' and have made a formal commitment to a 'Euro-Atlantic' future. This article showed the evolution of foreign policy orientation of Ukraine compared with Belarus and Russia, first of all question of integration to the EU and NATO or vice-versa to CIS. At the beginning of XXI century the question of «Eastern» or «Western» choice was sharper then ever.

Key words: Ukraine, Belarus, Russian Federation, foreign policy.

The cold war defined two rival spheres of influence. No less important, it defined two sets of identities. Citizens of the communist countries to the east were part of a larger system of values, alliances and institutions. With the dismantling of the Berlin Wall, all these distinctions began to lose their earlier significance. Across the region, countries began to exercise their newly acquired sovereignty to form different patterns of association. Some of them joined the European Union. Others joined the Commonwealth of Independent States, established at the end of 1991, and some of them also became members of a series of multilateral associations that extended across the post-Soviet region. The closest association of all was the 'Community' and then far-reaching 'Union' between Russia and Belarus.

Issues of international reorientation were particularly acute for the 'lands in between', the Slavic states that had been part of the USSR but which were also geographically European, and which found themselves torn between their former Soviet associations and the invitation to take a fuller part in the economic and military alliance systems of the west. Perhaps the most fundamental of these reorientations was in relation to 'Europe'.

Foreign policy preferences among the Ukrainian mass public have been addressed in a number of recent studies, both in the west (Shulman 1998; Chudowsky and Kuzio 2003; Munro 2007; Mychajlyszyn 2008) and in Ukraine itself (Malyuk 2008; Reznik 2008) [8, p. 347].

Belarus, by contrast, is 'one of the least-studied European states to emerge from the breakup of the Soviet Union' (Ioffe 2007), and the literature is less abundant (Allison et al. 2005; White et al. 2005; Bekus 2008; Ioffe 2008;

Rudling 2008; and on relations with Russia, Suzdaltsev 2009) [8, p. 347]. Issues of identity and foreign policy in both countries acquired a new urgency following the various 'coloured revolutions' and renewed attempts by the Russian authorities to maintain their influence within the former Soviet republics by using various forms of soft power (Tsygankov 2006).

Samuel Huntington differentiated between the countries of the 'west' (which were marked out by their individualism, separation of church and state, rule of law and market economy) and a 'Slavic-Orthodox' civilisation in the east, also Christian, but one in which church and state were more closely related and foreign domination had lasted much longer. Differences of this kind, Huntington suggested, were the 'product of centuries', and 'far more fundamental than differences among political ideologies and political regimes'. Belarus and Ukraine were divided by this cleavage; Russia was a 'torn country', wholly Orthodox but divided between two continents, and whether it was really 'European' or 'Asiatic' had been debated since at least the time of Peter the Great's decision to locate his new capital on the Baltic [4, p. 29–31, 43–44].

According to Alexander Wendt, 'identities and interests are constituted by collective meanings that are always in process' [7, p. 407]. Moreover, identities themselves are 'embedded in a larger set of beliefs and policy preferences' — a phenomenon that Stephen Shulman calls a 'national identity complex' [5, p. 68]. In any state there may be several competing national identity complexes articulating different preferences for economic and political development, or patterns of international integration. Shulman cites contemporary Ukraine, where there are two main variants: an 'eastern Slavic' national identity complex and an 'ethnic Ukrainian' one [5, p. 60]. Differences in foreign policy preferences can be especially profound in multi-ethnic polities such as Ukraine or Belarus, where part of the population identify themselves as Russians while others identify themselves as ethnic Ukrainians or ethnic Belarusians, respectively. As Shulman argues, in a multi-ethnic state stronger ties with other states have a powerful effect on ethnic consciousness, and as a result 'foreign policy becomes a key element in the construction of national identity and an object of political contestation between groups with different visions of this identity' [6, p. 110]. Under certain circumstances, as in the case of Ukraine, a group within the society may have developed stronger ties with a foreign partner than another group in the same society may have developed with a different foreign partner, resulting in 'asymmetrical international integration' [6, p. 121]. Furthermore, national identity complexes may vary considerably not only in their content but also in their intensity.

As Viktor Chudowsky and Taras Kuzio have demonstrated, for instance, in contemporary Ukraine the eastern Slavic national identity — or Russian nationalism, as they call it — is weaker than the ethnic Ukrainian national identity complex, which is conterminous with Ukrainian nationalism [2, p. 281].

In this article we seek to advance the discussion of foreign policy orientations by focusing on their particular implications for Ukraine, that form part of the Slavic world and belong to many of its institutional structures but

which at the same time are part of the European Union's new 'neighbourhood' and have made a formal commitment to a 'Euro-Atlantic' future.

In Ukraine public opinion is not normally a major determinant, as the Ukrainian public is 'divided, passive, and not terribly concerned with foreign affairs' [2, p. 274]. At the same time there are occasions on which public sentiment can be decisive, as when the 'Orange revolution' led to a change of political leadership and a more overtly pro-western orientation in defence and foreign policy.

In Belarus it has often been difficult to see any linkage between domestic norms and the conduct of foreign policy when all the key decisions are in the hands of an authoritarian president, whether or not he enjoys the support of a popular consensus.

At the same time both Ukraine and Belarus found themselves caught in a 'clash of integration projects' [1] as the European Union moved to develop its own 'neighbourhood policy', and as both the EU and NATO contemplated a further extension of their membership towards the east. Developments of this kind were bound to alienate the Russian leadership, while western countries themselves were critical of the way in which the Russian authorities sought to exploit their energy resources and (in the short-lived conflict with Georgia) their overwhelming military superiority. All of this in turn was likely to have a powerful influence on 'European' and 'Slavic' orientations within the 'lands in between' themselves.

In 2010 more than 83 % defined themselves as Ukrainians, but 14 % as Russians; 40 % were Ukrainian Orthodox, but 25 % identified themselves as Russian Orthodox (many more were 'just Orthodox'). And in terms of native language the country was almost equally divided, with 50 % reporting Ukrainian as the language of their home environment and 47 % reporting Russian [8, p. 349].

In any case 'the reality in Ukraine is one of blending and mixing' [3, p. 106]. But there has been little dispute that the east of the country is more urbanised and educated as well as more Russian-speaking and Russian Orthodox than the west and, equally, that region itself 'makes a difference' even when social-structural variables of this kind have been taken into account (Barrington and Herron 2004; Shulman 2004; Katchnovski 2006) [3, p. 106].

Closer relations with former Soviet republics, however, have been balanced by a closer association with the European Union, and (more cautiously) with NATO. Relations with the EU are based on a Partnership and Co-operation Agreement, originally concluded in 1994, which is due to be replaced by an enhanced agreement in negotiations that began in 2007 but without any commitment to a 'membership perspective'. Ukraine is also a priority partner within the European Neighbourhood Policy, in connection with which a joint Action Plan was approved in February 2005. Relations with NATO are based on a Charter on a Distinctive Partnership, signed at NATO's Madrid Summit in July 1997, and on a NATO-Ukraine Commission, established at the same time as a means of developing the bilateral relationship. Ukraine was the first of the CIS member countries to join the Partnership for Peace, in 1994, and in May 2002 the Ukrainian authorities for the first time committed themselves to eventual

membership. NATO for its own part has given no indication that it wishes to do more for the present than extend the forms of co-operation that already exist, although the 2008 Bucharest Summit agreed that membership was a legitimate long-term aspiration; and many of its member states are clearly reluctant to take any step that would prejudice their already difficult relationship with Russia.

East–west differences of this kind were directly reflected in the sequence of presidential and parliamentary elections that took place from 2004 onwards. Viktor Yushchenko, the eventual winner of the second-round presidential election of December 2004, was openly associated with a strongly Euro-Atlantic orientation; his opponent, Viktor Yanukovich, placed improvement of relations with Ukraine’s Slavic neighbours, including official status for the Russian language as well as Ukrainian.

The elections themselves showed that support was almost equally divided across the presidential camps and across the political parties, giving a somewhat provisional nature to the kind of ‘choice’ that appeared to have been made at each successive contest. As a result, it took some time after each election for a government to be formed that could command a parliamentary majority, and each of the administrations of the period was an uneasy coalition of disparate elements that could hardly take a lead on any of the international or domestic issues on which the country was divided. Another source of ambiguity was the constitutional changes that had taken place over the ‘Orange’ years — or that appear to have taken place, as the enhanced powers of the government in relation to the conduct of foreign policy had not been universally accepted and the constitutional court found its own position undermined in the attempt to resolve such disagreements (a presidential parliamentary system is inherently prone to such tensions). The rise of Yulia Tymoshenko and her supporters, the effects of the world financial crisis on the Ukrainian economy and the change in the presidency that took place when Yanukovich won a narrow victory at the following election in early 2010 introduced further elements of instability.

In every case European self-identity has been declining, rather than increasing, as the European Union extends its own boundaries towards the east: the greatest fall over the decade has been in, but the same trends are apparent in Belarus. About half our Russian and Belarusian respondents in 2000 thought they were at least to some extent ‘European’. By the later years of the decade the proportions were lower in every case [8, p. 353].

In Belarus and Russia those who claimed they ‘never’ felt European were about half of all our respondents in 2007 and 2008, and almost a third in Belarus in 2009. Respondents felt their first identity was as a citizen of that country. Almost to the same extent, they felt they were citizens of their local area or settlement; regional identities were also important. But relatively few thought of their identity as European, in the first or even the second place. Belarusians, who had been somewhat more likely to think of themselves as ‘Europeans’, were also the most likely to associate themselves with a primary or secondary European identity. But even in Belarus a European identity came a long way behind an identity that was related to the state itself or the town or region in which they lived [8, p. 354].

In Russia a European identity was still less common, even in the parts of the country that are geographically European, and rather fewer conceived of themselves in this way than as Soviet citizens nearly two decades after the demise of the USSR itself. European identity in Belarus and Russia had never been greater than 20 %, and national identity had never been less than 68 % [8, p. 355].

Support for EU membership is closely related to 'Europeanness': those who thought of themselves as 'to a significant extent European' were more than three times as likely to be strongly in favour of EU membership as others, for example, Ukrainians in 2007. They were more likely to be able to identify the EU correctly, given a list of real and imaginary international organisations, and to locate its headquarters. Most strikingly of all, they were four or five times as likely as others to take a positive view of the EU and of its aims and activities; and those who took a positive view of the EU's aims and activities were in turn four or five times more likely to support the principle of membership.

Support for NATO membership was closely associated with other views of the alliance. Supporters of NATO membership were able to identify it more readily when they were given a list of real or imaginary international organisations, and they were more likely to see the alliance as a means of strengthening international security, although there were also a few who saw it as a 'base for western expansion' but all the same wished to join.

So, we can conclude that there is differentiation between foreign policy orientations of Ukrainians and Belarusians and Russians during post-Soviet period. Slavic or western choices have been associated with distinct cultural communities in Ukraine but not in the other two countries.

References

1. Casier T. The clash of integration processes? The shadow effect of the enlarged EU on its eastern neighbours / T. Casier // *The CIS, the EU and Russia: The Challenges of Integration* / Ed. K. Malfliet, L. Verpoest, E. Vinokurov. — NY: Palgrave Macmillan, 2007. — P. 73–94.
2. Chudowsky V. Does public opinion matter in Ukraine? The case of foreign policy / V. Chudowsky, T. Kuzio // *Communist and Post-communist Studies*. — 2003. — Vol. 36, N 3. — P. 273–290.
3. D'Anieri P. *Understanding Ukrainian Politics: Power, Politics, and Institutional Design* / P. D'Anieri. — Armonk, NY: Sharpe, 2007. — 299 p.
4. Huntington S. The clash of civilizations? / S. P. Huntington // *Foreign Affairs*. — 1993. — Vol. 72, N 3. — P. 22–49.
5. Shulman S. National identity and public support for political and economic reform in Ukraine / S. Shulman // *Slavic Review*. — 2005. — Vol. 64, N 1. — P. 59–87.
6. Shulman S. National integration and foreign policy in multiethnic states / S. Shulman // *Nationalism and Ethnic Politics*. — 1998. — Vol. 4, N 4. — P. 110–132.
7. Wendt A. Anarchy is what states make of it: The social construction of power politics / Wendt A. // *International Organization*. — 1992. — Spring. — P. 391–425.
8. White S. Belarus, Ukraine and Russia: East or West? / S. White, I. McAllister, V. Feklyunina // *The British Journal of Politics and International Relations*. — 2010. — Vol. 12. — P. 344–367.

Стаття надійшла до редакції 31.08.2015

Баканова А. А.

кафедра міжнародних відносин ОНУ імені І. І. Мечникова
к. 32, Французький бул., 24/26, м. Одеса-58, 65058, Україна

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ОРІЄНТАЦІЇ УКРАЇНИ ПОРІВНЯНО З БІЛОРУССЮ ТА РОСІЄЮ

Резюме

В статті дискутуються зовнішньополітичні орієнтації на прикладі України, яка є часткою слов'янського світу й належить до багатьох його інституційних структур, але яка в той же час є часткою «сусідства» ЄС й зробила вибір щодо євроатлантичного майбутнього. Стаття показала еволюцію зовнішньополітичних орієнтацій України порівняно з Білоруссю та Росією, насамперед щодо питання інтеграції в ЄС та НАТО, чи навпаки до СНД. На початку ХХІ ст. питання «східного» чи «західного» вибору загострилися як ніколи.

Ключові слова: Україна, Білорусь, Російська Федерація, зовнішня політика.

Баканова А. А.

кафедра международных отношений ОНУ имени И. И. Мечникова
к. 32, Французский бул., 24/26, г. Одесса-58, 65058, Украина

ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКИЕ ОРИЕНТАЦИИ УКРАИНЫ СРАВНИТЕЛЬНО С БЕЛОРУСЬЮ И РОССИЕЙ

Резюме

В статье дискутируются внешнеполитические ориентации на примере Украины, которая является частью славянского мира и принадлежит к многим его институциональным структурам, но которая в то же время является частью «соседства» ЕС и сделала выбор относительно евроатлантического будущего. Статья показала эволюцию внешнеполитических ориентаций Украины сравнительно с Белоруссией и Россией, прежде всего по вопросу интеграции в ЕС и НАТО, или напротив в СНГ. В начале ХХІ в. вопрос «восточного» или «западного» выбора обострился как никогда.

Ключевые слова: Украина, Белоруссия, Российская Федерация, внешняя политика.

УДК 327[(510):(519.5)]«2014/2015»

Sira O. V.

Post-graduate student

Department of International Relations, Odessa National University

k. 32, French Bul., 24/26, Odessa-58, 65058, Ukraine

phone.: (380482) 633259

e-mail: olgaseraya28@gmail.com

RELATIONS BETWEEN THE REPUBLIC OF KOREA AND THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA: CONTEMPORARY REALITIES AND TRENDS

The article analyzes the relations between the Republic of Korea and the People's Republic of China within the frameworks of present-day system which is inherent to the Asia-Pacific region. The author gives description of various factors that affect bilateral relations and identifies a number of common interests and ideas regarding the current events.

Key words: the Republic of Korea, the People's Republic, the triangle «US-RK-China», security, strategic cooperation

Contemporary subsystem of international relations within frameworks of the Asia-Pacific region is passing through hard times, and there are many reasons for that fact. So called «focal contradictions» within the triangle of USA-RK-Japan (bilateral security systems and at the same time territorial and other disputes between the Republic of Korea and Japan), China-Japan, North Korea-South Korea, North Korea-USA, North Korea-Japan and many other disputes shake that system, as a whole, and of course its major components: security, economic cooperation etc.

For almost six decades the security system, established by the United States of America with assistance of internal regional actors (the Republic of Korea and Japan) has determined the future of the Asia-Pacific in mentioned above area. However, a number of objective and subjective factors, such as rapid development of China, which stimulates relationships through line RK-China against the background of growing anti-Japanese climate in social and political opinion of South Korea and the People's Republic of China, some deterioration of relations with the USA—all these issues have already affected and still affect the stability of the system, pushing regional actors to seek alternative variants of their own security.

Since there is obvious need for creation of a collective security system as an alternative to the American one, the bilateral relations improvement induces further development and changes of the strategic priorities of both states.

The theoretical foundation of the article is based on scientific works of various researchers such as R. Cavazos, D. V. Hippel and P. Hayes, Han Suk-hee, D. Goma, D. G. Pinilla and others, which are dedicated to the analysis of certain vectors and bilateral cooperation issues in the context of RK-China relations.

The highest level meeting between the RK President Park Geun-hye and the President of China Xi Jinping took part at the summit, which was held in July 2014 in Seoul [5]. The two leaders discussed issues related to the new challenges of security changes that therefore can be conducted in the context of regional security and cooperation opportunities in various spheres, particularly in economic.

Within the diplomatic history of the Republic of Korea and the People's Republic of China conduction of such type of summits is indeed very important, taking into consideration that before 1992 diplomatic relations between South Korea and China formally had not existed. However, during more than two decades these relations have developed at a breakneck pace in really different directions.

Economically common interests, security threats etc. are the objective factors that have accelerated all these processes. In a few years China has become the largest trading partner for South Korea, an important market for goods, services and investments, source of imports and even more. The volume of trade between South Korea and China has increased almost 40 times and these are really convincing figures. For comparison, the turnover indicators of the Republic of Korea with China exceed the related trade figures with the US and Japan combined together. By indicators of foreign investments in China the first place is taken by the Republic of Korea [8].

However, against the backdrop of the long history of cooperation, the United States of America are very important for South Korea: this vector is vital in many areas, especially in the fields of security and economy. The last few governments have chosen for Korea to play the role of harmonious balance between the United States of America and the People's Republic of China. However, this balance has its problematic aspects.

In the 90's administration of the President of South Korea Roh Tae-woo was diplomatically considerably distant from the USA and at the same time on the background of this fact the RK moved closer to China in variety of mutual interests' aspects [1].

Over the next few years, bilateral Korean-American relations were rather complicated for various reasons; a certain crisis was felt on that vector. However, during the presidency of Lee Myung-Bak in the Republic of Korea alliance with the US has really become stronger, this foreign affairs' line was pointed out again as a diplomatic priority within the South Korean foreign policy [1]. The course for expansion and strengthening of multi-strategic alliance with this actor in international relations has been chosen as the major one. Such Lee Myung-bak pro-American foreign policy vector was negatively perceived in Beijing as Chinese foreign policy direction has suffered huge damages. But despite that, mutual economic interest hasn't let this factor to largely negative influence on the South Korean-Chinese bilateral relations.

It should be mentioned that the bilateral agreement on free trade between the two states was also signed: by that document it was unanimously expressed the mutual position towards the DPRK nuclear program and historical revisionism and re-militarization of Japan.

The Chinese government has offered the RK to join new institution within the Asia-Pacific region – Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB) which, in general, excludes the possibility of Japan's participation, and that is suitable for both sides. In the same 2014 Memorandum «On Mutual Understanding» was also signed, a direct telephone line between the Ministers of Defense of the Republic of Korea and the People's Republic of China has finally been established [8]. For comparison, before that the similar link existed only with the United States of America.

President of China Xi Jinping in 2014 changed the tradition of the DPRK first visit by visiting Seoul first [3]. At first sight, one might say that there is nothing significant, but that factor, combined with a cold reception in the capital of North Korea, which wasn't followed by an invitation of the North Korean leader in Beijing demonstrated some deteriorations, tensions in the North Korean-Chinese relations [6].

Before the summit in July, Beijing maintained a fairly neutral in inter-Korean relations, leaning more to North Korea. However, the third nuclear test has forced China to change its position; it has even supported UN sanctions against North Korea. The leaders of the Republic of Korea and the People's Republic of China stated that they will form the «opposition of nuclear weapons on the Korean peninsula» [5].

A significant impetus to these relations was also given by anti-Japanese attitudes in both China and South Korea. The author would like to quote the speech of the President Xi Jinping, delivered at the National University of Seoul: «Both our countries have experienced great suffering after Japan launched its barbaric attack on China and Korea... and during the first half of the XX century occupied the Korean peninsula... both nations fought together side by side...» [7].

Both states have their own territorial disputes with Japan (Diaoyu / Senkaku islands and the Dokdo / Takeshima), and that issue also plays an important role in bilateral rapprochement of South Korea and China [9].

But that is only one side of the coin. Before that the author concentrated attention on the position of the political elites of both entities of bilateral relations, but the weighty importance in the sphere of realization and implementation of international relations also has the public opinion. In particular, if the policy of President of the Republic of Korea is negatively perceived in the social environment, it threatens by resignation and change of leadership in the state.

In the early 1990s, the People's Republic stepped up its policy in Asia on major spheres: while the USA focused on the Middle East, China tried to bring Asian states via so called «charming offensive» or «smiling» diplomacy. After Barack Obama has become the US President, they expressed interest in Asia with a new bang. This turning point noted the emergence of new opportunities and new challenges for regional actors.

It's necessary to point out that China and the USA, in fact, have no common enemies, whoever they were able to fight against together, and thus to smooth tensions. China is now quite popular state among the others as an economic partner. Ideological issue also has considerable importance for these

bilateral relations. The rivalry — that's how these relations look like in fact. But, in general, of course, they vary from confrontation to cooperation.

And now for the other states it is undesirable, because they may be forced to choose between China and the USA. The Republic of Korea has kept the security alliance with the United States; and South Korea generally believes that the USA — the most important actor with whom to cooperate in security and other spheres.

Considering foreign policy planning on this direction, it can be stressed out that Seoul prefers moderate position and shows very pragmatic approach to the rise of China. The RK does not perceive China growth process with a negative value, it's rather own admission of impossibility to develop successfully ignoring such an important regional and global actor like China. South Korea feels the need for cooperation in different areas both with the USA and China; so, controversies between two given parties may adversely affect the third side — the RK.

The author means not only the danger in economic sphere for Seoul but also certain security threats. Despite the interaction with China in economy, and with the USA in military and strategic security, this state has no actual leverage on relationships within the triangle US-China-Korea. The negative or positive trends are set by just two global actors. The only thing that remains essentially to Korea — is to use modern advances of the art of diplomacy, which, in general, Seoul does.

But to say that though China plays much more important role than the United States in building of foreign policy strategy in Korea is a huge mistake. The agenda for the RK is to continue dialogue and cooperation with China in the economy and at the same time to work closely with the US government, especially within the frameworks of their military alliance.

Of course, this position is rather pragmatic, due to national interests and practical considerations of South Korea, but according to the author, this guide is more preferable and advantageous than sharp movements left or right; generally, this policy is supported by South Korean political elites as well as by very important element in the system of foreign policy making and political life, in general — by major economic corporations in South Korea.

The results of the opinion polls showed that over 59 % of South Koreans considered that it's necessary to strengthen cooperation with the USA, while less than 25 % were in favor of close cooperation with China. [3] The vast majority of South Koreans see growing economic power of China is neither more nor less than one of the threats to sustainable development of South Korea.

Such foreign policy dilemma in the Republic of Korea complicates the amplification of bilateral relations and the formation of an integrated multi-level system of collective security in South-East Asia and Asia-Pacific region, in general.

Both states are trying to develop a concept of foreign policy that is able to predict almost any scenario of development of the bilateral relations and regional systems as a whole, but it is complicated by numerous external factors that have a strong influence on them.

On the one hand Korea is under the pressure of an importance of the security system with the United States; on the other hand – by the objective need of productive cooperation with China in the sphere of economy. This pattern, considering the sub-regional level, is not unique to Korea. Modern realities require changes in different areas, even under conditions set by the bipolar system of international relations, when the concept of security and economic interests were convergent.

South Korea and China formally operate by politically nominal phrases such as «strategic cooperation and partnership», but when it comes to issues of strategic and defensive nature; their relationships are kept purely at the level of economic interaction. Beijing points out that both states have «warm economic and political relations» – or growing close economic and political ties. [4] But the real fact is that these two subjects have quite «cold» relations in the military, security areas; and this is unlikely to change soon.

But the region as a whole and SEA in particular have such characteristics as the inertia of any institutional changes. It means that there is a certain strategic stalemate when any changes are seen by intraregional actors as a threats to security and instability.

So, the attitudes of not only of the Republic of Korea and the People's Republic of China play an important role in these bilateral relations, but also the positions of other regional actors on this foreign policy line have considerable impact. There is a kind of vicious circle that has butcher contradictions entities; each state has a direct or indirect impact on these relations, promoting its own state and national interest. For example, immediately after the above mentioned summit Japan stated that it cancels the series of sanctions against the DPRK (there were even rumors of the Prime Minister Shinzo Abe visit to Pyongyang).

The current regional conditions — are tough challenges to the foreign policy of the Republic of Korea. On the one hand, today Seoul has a great chance to become the «first violin» in the strategic dynamics of Asia-Pacific region, balancing between the United States and the People's Republic of China, acting as mediator, and, thus, supporting equally relations with both states, as well as promoting regional institutions for strengthening collective security and increased cooperation in various fields, especially in the economy. On the other hand, the high-level competition between the USA and China sets South Korean security interests at issue. However, the balancing between these two states makes traditional security architecture in South-East Asia and the Asia-Pacific region more complicated.

References

1. Cavazos R. Win-win: China's ability to play an active and constructive role in the North-east Asia energy and environment sector [Electronic library]/ R. Cavazos, D. V. Hippel, P. Hayes. — Available on the web at: <http://nautilus.org/napsnet/napsnet-policy-forum/win-win-chinas-ability-to-play-an-active-and-constructive-role-in-the-northeast-asia-energy-and-environmental-sector/>
2. Goma D. The Chinese — Korean border issue: an analysis of a contested frontier // Asian Survey. — 2006, November/December. — Vol. 46, № 6. — P. 867–880.

3. Han Suk-hee. South Korea Seeks to balance relations with China and the United States [Electronic library] / Han Suk-hee. — Available on the web at: <http://www.cfr.org/south-korea/south-korea-seeks-balance-relations-china-united-states/p29447>
4. Jae-kyung Park. China-U. S. relations in East Asia: strategic rivalry and Korea's choice [Electronic library] / Jae-kyung Park. — Available on the web at: http://csis.org/files/publication/130404_Park_ChinaUSRelations_Web.pdf
5. Kelly R. E. The complex China-South Korea relationship [Electronic library] / R. E. Kelly. — Available on the web at: <http://thediplomat.com/2014/06/the-complex-china-south-korea-relationship/>
6. Pinilla D. G. Les litiges frontaliers entre la Chine et la Corée du Nord [Electronic library] / D. G. Pinilla. — Available on the web at: <http://perspectiveschinoises.revues.org/1262>
7. President's Xi Jinping speech in ROK's Seoul National University [Electronic library] / Xi Jinping. — Available on the web at: http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/xjpxzdhgixgsfw/t1172436.shtml
8. Tiezzi S. It's official: China, South Korea sign Free Trade Agreement [Electronic library] / S. Tiezzi. — Available on the web at: <http://thediplomat.com/2015/06/its-official-china-south-korea-sign-free-trade-agreement/>
9. Sinyakin S. Problems of military-political security and dialogue on the Korean Peninsula [Electronic library] / S. Sinyakin. — Available on the web at: <http://cyberleninka.ru/article/n/problemy-voenno-politicheskoy-bezopasnosti-i-dialoga-na-koreyskom-poluostrove>

Стаття надійшла до редакції 06.09.2015

Сіра О. В.

аспірант кафедри міжнародних відносин ОНУ імені І. І. Мечникова
к. 32, Французький бул., 24/26, м. Одеса-58, 65058, Україна

ВІДНОСИНИ РЕСПУБЛІКИ КОРЕЯ І КИТАЙСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА ТЕНДЕНЦІЇ

Резюме

В статті проводиться аналіз відносин між Республікою Корея та Китайською Народною Республікою в рамках сучасної системи, яка притаманна Азіатсько-Тихоокеанському регіону на сьогоднішній день. Автор дає характеристику різноманітних факторів, які впливають на двосторонні відносини та виділяє низку спільних інтересів і ідей стосовно існуючих питань в контексті регіональних відносин.

Ключові слова: Республіка Корея, Китайська Народна Республіка, трикутник «США — РК — КНР», система безпеки, стратегічне співробітництво.

Серая О. В.

кафедра международных отношений ОНУ имени И. И. Мечникова
к. 32, Французский бул., 24/26, г. Одесса-58, 65058, Украина

ОТНОШЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ КОРЕЯ И КИТАЙСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ: СОВРЕМЕННЫЕ РЕАЛИИ И ТЕНДЕНЦИИ

Резюме

В статье проводится анализ отношений между Республикой Корея и Китайской Народной Республикой в рамках современной системы, которая присуща Азиатско-Тихоокеанскому региону на сегодняшний день. Автор дает характеристику различным факторам, влияющим на двусторонние отношения, и выделяет ряд общих интересов и идей касательно существующих вопросов в контексте региональных отношений.

Ключевые слова: Республика Корея, Китайская Народная Республика, треугольник «США — РК — КНР», система безопасности, стратегическое сотрудничество.

УДК 327[(73):(55)]«2009/2013»

Chumak K. O.

post-graduate student

Department of International Relations

Odessa I. I. Mechnikov National University

k. 32, French Bul., 24/26, Odessa-58, 65058, Ukraine

tel.: (380482) 633259

e-mail: christina-chumak@rambler.ru

DEVELOPMENT OF THE US FOREIGN POLICY UNDER OBAMA'S FIRST ADMINISTRATION: MAIN IMPACT FACTORS

Primary aim of the article is to indicate the role of subjective and objective aspects within the foreign policy-making of the US. Special emphasis is made upon overcoming of the negative image of the US, acquired during the George W. Bush presidency, as well as upon president Obama's attempts to implement reforms, designed to support the US foreign policy renewal.

Key words: foreign policy, the United States, Barak Obama, public image, internet-based technology.

Taking into account current international role and place of the US, understanding of the outcomes of the Barak Obama's first administration performance represents one of the most critical and relevant topics of the political science field. The US foreign policy under Obama is considered in the present article in the light of factors, which affected the president and his administration.

The aim of the article is to discover the implications of various US foreign policy aspects, period of 2009–2013, such as, for instance, the overcoming of a negative «legacy» of George W. Bush, especially within the domains of international policy, nonconventional diplomacy, racial and computer factors.

There is a substantial number of diverse scientific writings on the topic, which are represented mainly by the American and British schools. American researchers Perl Ford, Tekla Johnson and Angie Maxwell adhere to the opinion that «election of Barak Hussein Obama for the US presidency became a real milestone for the nation, which was weakened by the racial contradictions from its onset, and which nowadays from time to time employs capitalism in order to exploit the coloured nations» [1, p. 462]. American scientist Bart Schultz also emphasized an importance of the fact that Obama was perceived as a «participatory president», who made considerable efforts to improve the economy: in 2008 an average of 60 % of citizens approved Obama's policy [2, p. 168].

After extreme unpopularity of George W. Bush administration, a democratic candidate was foremost expected to re-establish the trust towards the US abroad, to revitalize the economy and to move to a new post-racial state. Nonetheless, even more important for Obama's accession to power, was the factor of computer internet technologies, which enable a fast distribution of video, photo and text among the internet users. These technologies helped to

unite and energize the participation of Afro-Americans. Enrolment of black voters was at the highest point since 1984 [1, p. 465].

Nonetheless, when taking a closer look at the elections, we can see that the picture is more sophisticated than a simple racial dichotomy of voters. Obama was supported by a smaller number of white voters than John McCain (43 % to 55 %), but he acquired more «white» voices than preceding presidential candidates of the Democratic Party — Gore and Kerry. Afro-Americans supported Obama with 95 % of votes. In whole, Obama and McCain were respectively supported by (%): 49 to 48 of men, 56 to 43 of women, 67 to 30 of Latin Americans, 67 to 35 of Asians, 54 to 45 of Catholics, 75 to 23 of atheists and even 79 to 21 of Jews (though during the electoral campaign, Obama was seriously suspected by the Jewish of formerly having relations with the anti-Semitic organization of «The Nation of Islam». The property factor as perceived by the middle class and the wealthy elites was of a smaller importance if compared to cultural and ideological advantages. Postgraduate voters gave Obama 18 solid points in advance of his competitor [2, p. 169]. It helped to verify the hypothesis, which claimed that the American society was going exactly through the cultural-based separation and that there have virtually emerged «two Americas». One of them being traditional, less educated but more religious and the other one — modernized, open-minded America of well-educated people. On the 4th November, 2008 the more politically significant part of the US society prevailed [3, p. 3].

«Obama-mania» resembled a mass hypnosis session. Obama's speeches made a tremendous impression: in the view of historians, the country hasn't evidenced such a speaker since the times of Lincoln and even Kennedy wasn't gifted with eloquence that much [3, p. 4]. The colour of Obama's skin was an additional emphasis on the need of restoration.

Obama won the elections thanks to his pledge of changes, inter alia the promise that his administration will stop the economic downfall and restore an international trust to the US. According to the American researchers, the US still has many advantages: the strongest armed forces in the world, a well-developed network of allies and partners, a scientific and technological superiority, the world's best higher education system, a leadership in the domain of innovations and technologically advanced production. We can mention also the transparent political system, helping to attract foreign investment, as well as rich environmental assets and natural resources, elaborated and energetic civil society and an experience of global leadership [4, c. 166].

Nevertheless, it was a mindful usage of technology, which was the primary reason for Obama's electoral win. The innovations embraced blogs, micro-blogs (in particular Twitter), video broadcasting websites, online storages of documents, sharing of files and the social networks (including Facebook and MySpace). These sources are accessible for anyone, who has an internet access (i.e. for millions of users). The Obama's team understood an importance of web technologies and used internet to maintain contacts, raise funds and mobilize the voters [1, p. 470]. Thus, the win of Obama resulted to a certain extent from the technological development of the XXI century.

Obama won the elections by means of what Steven Shonorek called a «political time». James Norman, who covered the Obama's campaign from Europe, pointed out that the use of internet technologies by the democratic candidate was striking, if compared to «fear and paranoia» of technologies (phone tapping etc.), which had been associated with the former president George W. Bush during the war on terror times. Furthermore, the republican candidate J. McCain during the primaries publicly acknowledged that he was computer illiterate. In his interview with Dan Shon, McCain said: «I learn «to be on-line» and to use internet and it won't take long. But I don't expect myself to become a perfect communicator». A low self-esteem of McCain provided an advantage to Obama, who he positioned himself as a president of technology. Even before the 1st May, 2008 when his figure was approved by the party, he had more than 800 000 friends on Facebook, in contrast with 120 000 friends of McCain and 150 000 of Hillary Clinton. Till the end of his campaign, Obama gained 13 million supporters via social networks and video-broadcasting websites [1, p. 471–472].

What matters is that internet and video technologies allow politicians such as Obama, to distribute unfiltered addresses. One can view his speeches online in full and without mutilations. The technologies brought fundamental change. Joe Trippi concluded that the Obama's win proves that in future, a particular candidate will win the elections not because of his strength and approval of the party, but because he makes a better use of the new mass media [2, p. 129].

It was the first time the president appointed a general technology manager — Anish Chopra. The White House website was totally reconstructed and now it included the blogs, written by several employees closest to the president and a YouTube video channel (<http://www.change.gov>) [1, p. 472].

One of the most critical causes for attacks on Obama during his electoral campaign was the absence of experience in the domain of international politics. Hillary Clinton attempted to make out of Obama a person unable of to rule the country in the situations of international conflicts. McCain was promoted by the Republican Party because he was appreciated by people as the one, who has extensive experience in this sphere. He tried to describe Obama as a person not ready for presidency, but he did not manage to reassure the voters. Aiming to neutralize the criticism, the team of Obama pictured him as a politician able of tackling the problem of the US leading international role degradation. In June 2008, Obama made a trip to Europe and the Middle East. For instance, 200 000 thousand people came to listen to his speech in Berlin [2, p. 134].

Since Obama took presidential office, the world has suffered significant changes. Due to the development of mass media, Iran ran through the events, which were called the «Twitter revolution». Twitter and Facebook has been on numerous occasions mentioned with relation to the events in the Middle East and North Africa. People used the abovementioned online media to organize events and «meetings». Considering that the regimes in these countries did not support civil organizations, internet-based computer technologies have

become the only possible way of communication. The people of Sudan voted for its future. The peoples of Tunisia and Egypt, both in a virtual and real-life manner, gathered in the squares in order to be heard. Yet other Middle East countries, such as Bahrain, experience mass protests. Were these events influenced by the «Obama effect»? American researchers Efe Sevin, Spencer Kimball and Mohammed Khalil give a positive answer. They think that the United States demonstrated its growing commitment to the tools of communication. In 2009, the US government addressed Twitter with the request to postpone the scheduled server maintenance operations, in order to be sure that Iranian activists have an access to this social medium. The same year, Google, AT&T and Twitter representatives were invited by the Iraqi interior minister to his country in order to study current and future role of technologies for the process of democratic consolidation. Wael Ghonim, who used to be the top manager of Google and prominent activist during the events in Egypt, put it in a blunt way: «If you want a government to be liberalized, give them an internet» [5, p. 806].

We live in the era, when people with similar way of thinking do not need any more to invest capital, create infrastructure or to be closely situated in order to stay together. In this new system, the Barak Obama's administration enjoyed an opportunity to promote the programs, aimed at providing the human element within the technological horizon with an added value.

Certain remarks of Hillary Clinton during the times of the first Obama's administration, indicated a departure from traditional diplomatic channels within the US foreign affairs. Separate persons and civil groups has been from now on deemed to be international actors. Non-traditional diplomacy, especially the civil one, is viewed as an adequate method for sending messages directly to the target audiences. The goal of civil diplomacy is to move the dialogue down from the international level to the level of separate persons. Arguably, civil diplomacy represents «attempts of a state to influence foreign public». In fact, bottom-up initiatives provide a new opportunity for establishing of a connection with foreign audiences. Focal point of the standard definition of civil diplomacy is made upon reaching of a foreign society by a state, however it is not specified, whether nongovernmental organizations, entities, corporations or individuals could do the same. The notion of a «bottom-up initiative» includes non-state actors as the message senders. By way of taking part in the bottom-up initiatives and civil diplomacy, the administration of Obama acquired an opportunity to develop direct pathways for communication with foreign societies [5, p. 807]. This way, the diplomatic arena has turned into a social platform, created to involve individuals into communicational activities.

Obama's electoral win in general contributed toward restoration of the US credibility. However, none of the US presidents has yet occupied a seat under such unfavourable internal and external circumstances, and in addition, Obama didn't have any solid political experience. Notwithstanding, the first time he entered the Senate, he applied for the Foreign Affairs Committee, so he had certain experience. Obama was lucky enough to occupy the office im-

mediately after Bush, who showed the World the worst ever appearance of the US. It is especially true for the war in Iraq: if it hadn't taken place, neo-conservatives could have preserved their influence for a long time. In 2008, American politicians and mass media were extremely pessimistic about the global role of the USA; they repeated the words about the decay of the great power's influence. Well-known «arrogance of power» wasn't popular no more; however, the weakness (the hints of McCain's supporters that Obama might be «too soft») was inexcusable for the new president [2, p. 147].

It didn't take long for Obama to get tested by the international conflict. Russia invaded Georgia during his first year in office; he was also challenged by the Somali pirates and Iran. These were followed by the revolutions in Egypt, Libya and the Greek crisis, which all happened at the time the US needed an international stability in order pay its full attention to solving of the economic problems.

Notwithstanding his enormous powers, the US president is not a dictator. He depends on the Congress, on public opinion and on his own team. In this regard, I consider that it is important to characterize the first Obama's team — the one of the time he entered the office.

As far back as during the electoral campaign, Obama created a rather strong team, which was called «The work group for issues of national security». Its task was to help with preparation of Obama's speeches and to cover certain topics for him. Some of the group's participants, for example Richard Holbrooke, later entered the Obama's presidential team [3, c. 10]. Part of them became unofficial advisors. Obama demonstrated a political courage and a significant self-confidence, which allowed him to invite such people. It was not only Hillary Clinton but also a very potent national security advisor Jim Jones, who entered the team. During the course of the Bush's presidency, the interdepartmental coordination considerably declined; Obama was more attentive with his advisors and the heads of separate departments. As concerns the State Department, here Hillary Clinton tried to prove herself to be a strong leader [6].

When Obama started his campaign, he relied on and was supported by the group associated with Kennedy and Clinton families. He set record by finishing the building of cabinet within 27 days. While doing so, Obama was enlisting everyone he needed [6].

The team created by Obama, consisted mainly of the former renowned politicians and economists. Robert Gates was the defence minister under Bush, but his competence was not questioned. When Obama was reproached on the grounds that: «Those are the old people, so who will bring the changes?» he bluntly replied: «I will bring about the changes» [3, c. 3]. This illustrates his self-confidence.

Obama was well aware that the US society is very much fragmented and it will require a considerable effort to consolidate it. He had a talent of finding compromise solutions. Such Obama's qualities as flexibility, ability to reach consensus and formulate propositions could have made him a diplomat. However, as it is pointed out by some researchers, the major problem was the Obama's habit of commenting on the ways he verifies information [5, p. 808].

Thus, Obama won the presidential elections through the pledge of changes, in particular, through the promise that his administration will manage to stop the economic recession and re-establish the US global credibility. Obama and Clinton tried to excel their predecessors at using multilateralism and civil diplomacy. That is why foreign political priorities of the US under Obama's presidency differ of that under George W. Bush. The colour of the president's skin appeared to be not that important for both the American citizens and international community, as was the efficient use of new technologies by the Obama's team. It may be called the «Obama effect». Though indirectly, this effect influenced and was reflected over the Arab spring events, which turned to be a new and unexpected challenge to the democratic administration of the United States.

References

1. Ford P. K. «Yes We Can» or «Yes We Did»? Prospective and Retrospective Change in the Obama Presidency / Pearl K. Ford, Tekla A. Johnson, Angie Maxwell // *Journal of Black Studies*. — 2010. — Vol. 40, N 3. — P. 462–483.
2. Schultz B. Obama's Political Philosophy: Pragmatism, Politics, and the University of Chicago / Bart Schultz // *Philosophy of the Social Sciences*. — 2009. — Vol. 39, N 2. — P. 127–173.
3. Лабинская И. Америка и мир при Бараке Обаме. Теоретический семинар им. академика В. А. Мартынова / И. Лабинская, Г. Мирский, Е. Кириченко и др. // МЭМО. — 2009. — № 6. — С. 3–16.
4. Индик М. Оценка внешней политики Обамы / Мартин Индик, Кеннет Либерталь, Майкл О'Хэнлон // *Россия в глобальной политике*. — 2012. — № 3. — С. 166–180.
5. Sevin E. Listening to President Obama: A Short Examination of Obama's Communication Practices / Efe Sevin, Spencer Kimball, Mohammed Khalil // *American Behavioral Scientist*. — 2011. — Vol. 55, N 6. — P. 803–812.
6. Бініон М. Куди подівся американський лідер? Поширення ізоляціоністських настроїв та політики невтручання у США може сильно підірвати авторитет Заходу. 2013 [Електронний ресурс] / Майкл Бініон. — Режим доступу: <http://tyzhden.ua/World/75207>

Стаття надійшла до редакції 31.08.2015

Чумак К. О.

кафедра міжнародних відносин ОНУ імені І. І. Мечникова
к. 32, Французький бул., 24/26, м. Одеса-58, 65058, Україна

ВИРОБЛЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ США ПЕРШОЮ АДМІНІСТРАЦІЄЮ Б. ОБАМИ: ОСНОВНІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ

Резюме

Стаття має на меті показати роль об'єктивних та суб'єктивних чинників, що впливали на вироблення зовнішньої політики США. Особливу увагу приділено подоланню негативного іміджу США в світі, що був створений за Буша-молодшого; намаганням президента Обами провести реформи, що сприяли оновленню зовнішньополітичного курсу США.

Ключові слова: зовнішня політика, США, Барак Обама, імідж, Інтернет-технології.

Чумак К. О.

кафедра международных отношений ОНУ имени И. И. Мечникова
к. 32, Французский бул., 24/26, г. Одесса-58, 65058, Украина

**ВЫРАБОТКА ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ США ПЕРВОЙ
АДМИНИСТРАЦИЕЙ Б. ОБАМЫ: ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ ВЛИЯНИЯ**

Резюме

Статья призвана показать роль объективных и субъективных факторов, которые влияли на выработку внешней политики США. Особое внимание уделено преодолению негативного имиджа США в мире, созданного при Буше-младшем; попыткам президента Обамы провести реформы, помогавшие обновлению внешнеполитического курса США.

Ключевые слова: внешняя политика, США, Барак Обама, имидж, Интернет-технологии.

УДК 323.333(477):327[(477):(438)]«2013/2015»

Шевченко О. М.

аспірант

кафедра міжнародних відносин ОНУ імені І. І. Мечникова

к. 32, Французький бул., 24/26, м. Одеса-58, 65058, Україна

тел.: (380482) 633259

e-mail: oshevchenko90@mail.ru

ВПЛИВ ЄВРОМАЙДАНУ ТА ПОДАЛЬШИХ ПОДІЙ В УКРАЇНІ НА ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ

Події в Україні зими 2013–2014 року, що отримали назву «Євромайдан», та подальша агресія Росії стали чинником, що вплинув на двосторонні відносини України з багатьма країнами. Зокрема ці події серйозно вплинули на двосторонні відносини з найближчим сусідом України — Польщею. Польщу довгий час називали адвокатом та головним лобістом України в ЄС. Події Євромайдану, з одного боку, підсилили цю роль Польщі, з іншого — поставили ряд викликів у двосторонніх відносинах. У статті автор аналізує вплив Євромайдану та подальших подій в Україні на двосторонні польсько-українські відносини.

Ключові слова: Україна, Польща, ЄС, Євромайдан.

Револьюційні події в Україні кінця 2013 — початку 2014 року серйозно змінили не тільки зовнішньополітичні розклади для України, але й вплинули на міжнародну ситуацію в Європі та цілому світі. Україна, яка десятиріччями вибудовувала рівномірні відносини між усіма сусідами, час від часу коливаючись від європейського вектору розвитку до російського та навпаки, тепер стикнулася з ситуацією, коли Росія анексувала Крим та послідовно підтримує війну на Донбасі, а ЄС та НАТО поводять себе досить пасивно, на наш погляд, не маючи змоги напряму надати допомогу країні, що не залучена в безпековий простір об'єднаної Європи. В такій ситуації Україна вимушена шукати варіанти побудови нових кіл безпеки навколо себе в майбутньому, для цього потрібно визначити, хто у новій міжнародній конфігурації зацікавлений в незалежній та сильній Україні і з ким Україна може розраховувати на подальшу тісну співпрацю та побудову безпекового простору, політичної, економічної інтеграції та інше. Для цього необхідний серйозний аналіз двосторонніх відносин України з найближчими сусідами та крупними європейськими та світовими країнами в критичний для України період, адже саме в такі, критичні періоди, реакція та діяльність країн є найбільш показовими, стає зрозуміло, чи дійсно та чи інша країна зацікавлена в існуванні незалежної та сильної України.

Враховуючи специфіку та новизну теми, автор використовує в роботі документи, тексти промов та архіви українських та польських ЗМІ. Так, використовувались матеріали, в тому числі документи, що були опубліковані в «Українській правді», крім того, був опрацьований архів «Польського радіо» та польського видання «Gazeta Wyborcza».

Відносини України з Польщею багато в чому зумовлюють європейську інтеграцію України, адже Польща традиційно, на нашу думку, є головним лобістом інтересів України в ЄС. Але ми розглядаємо Польщу та польсько-українські відносини значно більш глобально та широко, ніж лише в контексті членства в ЄС. Польща, на нашу думку, може стати основним союзником України на найближчі десятиліття і в союзі з нею Україна зможе гідно та сильно приймати економічні, соціальні та інші виклики XXI століття. Але для створення в стратегічній перспективі союзу з Польщею нам уже сьогодні потрібно глибоко вивчати відносини з цією країною — виокремлювати проблеми, шукати шляхи їх вирішення, та шукати нові можливості для укріплення двосторонніх польсько-українських відносин. Події Євромайдану серйозно вплинули на польсько-українські відносини, польське суспільство активно підтримувало революцію в Україні, але водночас переоцінювало українським суспільством власної історії знову підняло болючі історичні питання в польсько-українських відносинах. Таким чином, можемо говорити, що українська революція як відкрила нові перспективи, так і поставила нові виклики перед польсько-українськими відносинами, і ці перспективи та виклики треба ретельно вивчати, щоб зможти скористатися перспективами та мінімізувати проблеми, що можуть виникнути у нас з Польщею. В цьому і полягає актуальність та науковий інтерес у вивченні нових викликів, що поставили події Євромайдану, анексія Криму та подальші військові дії на території України у польсько-українських відносинах.

Варто згадати, що Польща була головним лобістом підписання Україною Угоди про Асоціацію і активно вела переговори та закликала обидві сторони до підписання Угоди в листопаді 2013 року на Вільнюському саміті Східного Партнерства [1]. При цьому Польща готова була навіть закрити очі на «справу Тимошенко», що була однією з основних перепон на шляху до підписання Угоди про Асоціацію та недотримання Україною багатьох інших умов ЄС для підписання Угоди. Врешті Польщі вдалося привести аргументи країнам-членам ЄС і європейська сторона була готова до підписання Угоди про Асоціацію уже в листопаді 2013 року в Вільнюсі. Але неочікувано для всіх в останній момент думку змінила українська влада, з чого і почалися масові акції протесту спочатку в Києві, а згодом — і по всій Україні.

Тим не менш, навіть після провалу підписання Угоди про Асоціацію польська сторона намагалася вмовити українську владу змінити своє рішення і дотриматися раніше досягнутих домовленостей. Так, уже після 21 листопада, за деякими джерелами, продовжити переговори з українською владою в закулісному режимі намагався экс-президент Польщі та учасник спеціальної моніторингової місії ЄС в Україні Александр Квасневський [3].

Перша критична точка масових заворушень в Україні після провалу підписання Угоди про Асоціацію настала в ніч на 30 листопада 2013 року, коли підрозділом «Беркуту» о четвертій ранку було жорстоко розігнано протестувальників. Серед інших постраждав також і польський журналіст Павел Пенньонжек, якому було розбито голову співробітником «Беркуту», та ще двоє громадян Польщі [4].

Уже зранку 30 листопада МЗС Польщі виступило із засудженням розгону Євромайдану [5], а в першій половині дня на Михайлівську площу, куди перемістився центр протесту, прибули посол ЄС в Україні, польський дипломат Ян Томбінський та посол Польщі в Україні Генрик Литвин [6].

1 грудня, коли центр протесту знову повернувся на Майдан Незалежності, а кількість протестувальників зростає до сотень тисяч, перед протестувальниками виступили зі словами підтримки колишній прем'єр-міністр Польщі, а на той момент польський опозиціонер Ярослав Качинський, ще один колишній прем'єр-міністр Польщі, євродепутат та экс-президент Європейського Парламенту Єжи Бузек та чинний віце-президент Європейського Парламенту, польський політик Яцек Протасевич [7]. Цей факт є цікавим тим, що на одній сцені та з єдиною метою у Києві виступили представники двох найбільших польських політичних сил, що конкурують між собою на внутрішньополітичній арені, — це члени «Громадянської платформи» Єжи Бузек та Яцек Протасевич та лідер партії «Право та справедливість» Ярослав Качинський. Ситуація цікава та показова тим, що наочно демонструє єдність головних політичних сил Польщі в питанні України, а це означає, що у випадку зміни влади в Польщі зовнішньополітичний вектор стосовно України залишиться незмінним.

З огляду на цей факт варто зазначити, що і українські політики різних партій та світоглядів завжди сприймали польських партнерів як безумовний авторитет та довіряли їм. Про це, серед іншого, свідчить той факт, що ще під час Помаранчевої революції 2004 року в переговорній групі між двома протиборчими сторонами був тодішній президент Польщі Олександр Квасневський, а під час подій Євромайдану, на початку 2014 року в переговорній групі був Міністр закордонних справ Польщі Радослав Сікорський.

Загалом, з перших днів революційних подій в Києві суцільну підтримку протестувальникам висловлювало окрім політиків і польське суспільство такими акціями, як вивішування прапорів України на вулицях Варшави та Вроцлава, освітлення вроцлавського стадіону та варшавського Палацу культури і спорту синьо-жовтими кольорами, різноманітні інтернет-акції та флешмоби та інші.

Також послідовно відчувалася підтримка польської влади. Так, коли протести перейшли в масову та активну фазу, польський міністр науки і вищої освіти Польщі заявила, що Польща готова надати 50 стипендій студентам, що будуть відраховані з українських вузів через їх участь у Євромайдані [8].

Ескалація конфлікту у другій половині січня 2014 року та перші жертви на вулиці Грушевського призвели і до більш жорсткої риторики від польських чиновників по відношенню до української влади. Так, почали з'являтися слова про можливі санкції відносно України, яких вимагав Майдан. Крім того, польські чиновники зауважували, що ніякого співробітництва не може бути, поки українська влада застосовуватиме силу до своїх громадян.

На початку лютого Польща прийняла на лікування чотирьох активістів, що були поранені під час зіткнень на Майдані [9]. В подальшому ця практика стала постійною.

21 лютого, під час найбільш драматичних та кривавих подій на Майдані, за посередництва Федерального Міністра закордонних справ ФРН Франка-Вальтера Штайнмаєра, керівника департаменту континентальної Європи Міністерства закордонних справ Французької Республіки Еріка Фурн'є та Міністра закордонних справ Польщі Радослава Сікорського в результаті багатогодинних переговорів була підписана Угода про врегулювання кризи між Президентом Віктором Януковичем та лідерами опозиції Арсенієм Яценюком, Віталієм Кличком та Олегом Тягнибоком [10]. Міністр закордонних справ Польщі Радослав Сікорський брав найбільш активну участь у переговорах та розробленні цього документу. Втім, де-факто цей документ так і не набув сили. Далі була втеча Януковича з України та прийняття Верховною Радою постанови «Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України».

Коротко резюмуючи вплив та роль Польщі у подіях Євромайдану, можемо констатувати, що Польща з усіх європейських країн зіграла найбільшу роль в подіях Євромайдану, протестувальників підтримували як польські політики з різних таборів та різних рангів, так і польське суспільство. При цьому Польща не висловлювала підтримку жодному з опозиційних політиків, наголошуючи, що у ситуації, що склалась, винна як влада, так і опозиція, а підтримка Польщі стосувалася саме українського суспільства, протестувальників, що створили Революцію гідності. Крім того, ключову роль зіграв Радослав Сікорський, що домігся підписання Угоди про врегулювання кризи. Напевно, це допомогло уникнути ще більших жертв, адже за словами Карла Більдта та самого Сікорського, Янукович був готовий до застосування армії проти протестувальників [11].

Тому безумовно, в історію польсько-українських відносин Євромайдан має ввійти як одна з найбільш об'єднуючих два народи сторінок.

Якщо період Євромайдану сколихнув польсько-українські відносини, став початком нового етапу їх розвитку, то подальші події — анексія Криму Росією та війна на сході України стали випробовуванням для польсько-українських відносин. З однієї сторони, Польща для повноцінної підтримки України має жертвувати відносинами з Росією, а іноді — і з певними країнами Європейського Союзу. З іншої сторони — Україна повинна постійно доводити серйозність своїх намірів щодо реформ та європейської інтеграції та демонструвати гнучкість у болючих історичних питаннях, що після Євромайдану знову набули актуальність в польсько-українських відносинах.

Після втечі Януковича Польща однією з перших визнала нову українську владу та запевнила в підтримці реформ та європейської інтеграції. Та майже одразу почалася російська агресія в Криму. На початку березня 2014 року Польща скликала позачергове засідання ради НАТО [12].

Втім євроатлантична безпекова система не була здатна запобігти окупації частини держави, що не є членом НАТО.

Тому Польщі залишилось закликати своїх громадян виїхати з Криму, евакуювати звідти власне консульство та визнати дії Росії у Криму анексією.

Далі почалася ескалація конфлікту на Донбасі, і Польща однією з перших країн ЄС підняла тему санкцій проти Російської Федерації, втім в цьому питанні політичної ваги Польщі в ЄС поки що не вистачає і питання обсягу та термінів санкцій, що застосовуються проти Росії, залежать в більшій мірі від країн «старої Європи».

У травні 2014 року було оголошено про намір створити спільну україно-польсько-литовську військову бригаду. Угода про створення була підписана міністрами оборони трьох країн у вересні того ж року [13]. Метою бригади є обмін досвідом та допомога українським військовим силам в намаганні наблизитися до стандартів НАТО. Створення бригади саме у такому форматі є знаковою подією, адже відкриває простір подальшому розвитку військового співробітництва між трьома історично близькими країнами, що може стати першим кроком до створення європейського кола безпеки для України.

Однією з проблемних тем для Польщі стала евакуація етнічних поляків з Донбасу. Масова еміграція жителів Донбасу до Польщі почалася ще влітку 2014 року [14], а через півроку, зокрема, завдяки організованості місцевих етнічних товариств, було оформлене офіційне прохання до польського уряду, яке було почуте і в стислі терміни реалізоване. Так, у січні 2015 року було евакуйовано 178 поляків Донбасу [15].

У вересні 2014 року у зв'язку з обранням Головою Європейської ради подав у відставку голова уряду Польщі Дональд Туск. Він вступив у повноваження Голови Європейської ради 1 грудня 2014 року. Обрання поляка на високий європейський пост є плюсом для України, втім, на нашу думку, не варто перебільшувати повноваження Голови Європейської ради, усі рішення якого є не особистими, а колегіальними. В чомусь для України корисніше було б, якби пост Верховного представника ЄС у закордонних справах та політиці безпеки зайняв Радослав Сікорський, втім він зайняв пост Маршала польського Сейму, а головну зовнішньополітичну посаду ЄС зайняла італійка Федеріка Могеріні.

Новим Прем'єром Польщі стала однопартієць та соратник Дональда Туска, колишній Маршал Сейму Єва Копач. Втім, як ми зазначали раніше, внутрішньополітичні розклади Польщі не надто впливають на розвиток двосторонніх польсько-українських відносин.

У грудні 2014 року Президент України Петро Порошенко відвідав Польщу і в рамках візиту став першим в історії українським Президентом, що виступив у польському Сеймі. Порошенко виступив польською та англійською мовами, подякувавши полякам за простягнуту в критичний момент для України руку, заявив про відмову України від позаблокового статусу та торкнувся складної теми польсько-українських відносин, попросивши вибачення у поляків за трагічні помилки, що були в історії двох народів. Сейм та польські урядовці позитивно зустріли виступ Петра Порошенка.

Втім події Євромайдану та подальші військові дії на території України знову розворушили історичні протиріччя між поляками та українцями. І серйозна частина польського населення (хоча далеко не більшість) вважають, що Євромайдан був націоналістичним повстанням, з яким полякам не по дорозі, адже ставлення поляків до українських повстанців часів Другої світової війни, чії прапори та гасла активно використовувались на Євромайдані, завжди буде негативним. Є і частка націоналістично та шовіністично настроєних поляків, що вважають за можливе поширювати ідеї польського сепаратизму в Україні. Очевидно, ці тенденції не є масовими та критичними в польському суспільстві, тим не менш, закривати на них очі не можна, адже очевидно, що російська пропагандистська машина буде розповсюджувати подібні ідеї в своїх інтересах. Україні ж потрібно працювати і з цією часткою поляків, потрібно не тільки декларативно, але і справами впроваджувати історичний діалог між двома народами та історичне примирення. Адже те, що зараз є незначними іскорками, з часом може розгорітися у справжнє полум'я, контролювати яке ми не зможемо, і історія з Кримом це підтверджує. Тому, на нашу думку, є очевидною необхідність проведення постійних круглих столів між українськими та польськими науковцями, візити українських та польських істориків з лекціями відповідно до польських та українських вузів, написання статей у польських та українських ЗМІ про можливість історичного примирення, відкриття загальних пам'ятників за участю політиків обох країн і т. д.

На початку квітня 2015 року вперше в історії Президент Польщі виступив у Верховній Раді України. Броніслав Коморовський запевнив, що Польща простягає руку Україні і зробить все, щоб руку простягли й інші країни Західної Європи. Також важливою тезою польського Президента стало те, що без України не буде стабільної та безпечної Європи. Крім того, Коморовський підкреслив важливість контактів молодого покоління двох держав, зазначивши, що в Польщі навчаються 23 тисячі українських студентів. Президент Польщі також зазначив необхідність проведення реформ всередині України.

Окремо виділимо одну з тез Коморовського: «Протягом століть наші предки жили в одній країні — Речі Посполитій. Через короткозорість тогочасних еліт не була вона державою трьох рівноправних народів — польського, литовського і руського чи — сьогодні — українського. Однак пам'ятаємо, що у XVIII столітті ми заплатили за цю помилку страшну ціну, втративши нашу державу» [16].

Напевно вперше в історії україно-польських відносин Президент Польщі відкрито жалкує про втрату Речі Посполитої та називає її «нашою» державою у зверненні до українців. Послідовна політика Польщі по відношенню до України протягом усіх років незалежності, починаючи з 1991 року, впровадження «карт поляка», левову частину яких отримують українці, заснування проекту «Східне партнерство», активна участь у подіях Євромайдану, створення україно-польсько-литовської військової бригади — усі ці факти говорять про глибоку та стратегічну зацікавленість Польщі в Україні. І тут приєднання України до європейських структур може бути

лише першим кроком в інтеграції України та Польщі. В умовах, коли буде поглиблюватися економічна та соціальна криза в країнах «Старої Європи», передумови чому уже є очевидними, та буде постійна загроза в тому чи іншому вигляді від Росії, а в майбутньому можливо і від країн арабського світу, виникає підґрунтя для більш глибокої інтеграції країн Східної Європи, найбільшими з яких є Польща, Україна та Білорусь.

Це перспектива стратегічна, але уже зараз Україна своїми діями або бездіяльністю може готувати підґрунтя для умов такого інтеграційного об'єднання. Євромайдан, анексія Криму та війна на Донбасі стали тим історичним періодом, після якого можливо очікувати активізацію Польщі в питанні інтеграції з Україною в тому чи іншому вигляді. Крах світової безпекової системи дає привід створити певний регіональний союз, до якого можуть увійти європейські країни, що є безпосередніми сусідами Росії і відчують загрозу з її боку. Політичні суперечки всередині ЄС, потенційний вихід деяких країн із Союзу, соціальні проблеми, що з кожним роком стають все більшими в країнах «Старої Європи», можуть призвести до необхідності кардинального реформування проекту об'єднаної Європи, і в такому випадку Польща може мати вже набагато більшу вагу в розробці нової форми об'єднання європейських країн і інтеграція України до такого Союзу може статися набагато швидше і легше.

Для того, щоб усі ці перспективи виявилися дійсно вигідними для України, вже зараз треба дотримуватися балансу — з одного боку, підтримувати дружні відносини з Польщею, користуватися політичними та економічними шансами, які вона постійно надає Україні, з іншого — мати власні інтереси та відстоювати їх, не псуючи відносини з найбільшим другом України в даний момент.

Основні виклики та загрози двостороннім відносинам чітко продемонстрували президентські вибори в Польщі навесні 2015 року, де близько 5,5 % набрали відверто антиукраїнські кандидати — кандидат від лівих сил Магдаліна Огурек та крайній правий Януш Корвін-Мікке. З огляду на парламентські вибори, що мають відбутися восени 2015 року, є вірогідність проходження в польський парламент проросійських та антиукраїнських сил. Активізація таких настроїв серед певної кількості поляків пов'язана з переосмисленням українцями своєї історії, що після Євромайдану вилалося у популяризацію націоналістичних організацій, що боролися за незалежність України під час Другої світової війни, та прийняття закону про визнання УПА та інших націоналістичних організацій борцями за незалежність України. Це все негативно сприймається переважною кількістю поляків, але якщо ліберальна їх частина все ж більш зорієнтована на проблеми сьогодення та перспективи співробітництва в майбутньому, то радикальна частина суспільства (ліва чи права) зосереджена як раз на болючих питаннях минулого, що й зумовлює відносно високі рейтинги антиукраїнських політиків в Польщі.

Тим не менш, несподіване обрання кандидата від «Права та справедливості» Анджея Дуди на посаду Президента Польщі у 2015 році може бути корисним Україні, адже традиційно «Право та справедливість» займає

більш жорстку та безапеляційну політику по відношенню до Росії, тоді як більш поміркована «Громадянська платформа» воліє зберігати рівновагу у зовнішній політиці. В будь-якому випадку багато залежатиме від настроїв самих поляків, адже перші місяці президентства Дуди будуть перед парламентськими виборами, які відбудуться восени 2015 року і вже за їхніми результатами можна буде аналізувати перспективи співпраці України з політично оновленою Польщею.

Одним з перших зовнішньополітичних кроків нового Президента Польщі стала пропозиція зміни формату переговорів щодо вирішення конфлікту на Донбасі. Зокрема Дуда запропонував залучення до переговорів США, найсильніших держав ЄС, а також сусідів України, включаючи Польщу [17].

Втім Анджей Дуда заявив, що спочатку це питання треба детально обговорити на двосторонній зустрічі з Президентом України Петром Порошенко [18].

Таким чином, можемо констатувати, що Анджей Дуда зацікавлений в більш активній участі Польщі у питанні врегулювання конфлікту на Донбасі і можемо припустити, що і в подальшому Президент Дуда буде більш активно, ніж його попередник, брати участь у питаннях, що стосуються України, зокрема у питанні євроінтеграції.

Підбиваючи підсумки, можемо сказати, що Євромайдан дав початок новому етапу україно-польських відносин. Етапу, на якому європейська інтеграція є тепер безальтернативним шляхом для України, і крізь цю візію майбутнього тепер будуються відносини України, з ЄС в цілому, так і з кожною окремою європейською державою. І це ставить перед Україною та її партнерами нові завдання і виклики. На даний момент Польща не має багато змоги та механізмів для допомоги Україні під час війни, так, питання надання зброї навряд чи залежить від самої лише Польщі і навряд чи Польща як член НАТО може сама надавати зброю Україні. Розуміючи це, не варто очікувати від Польщі того, що вона не може дати, але Україні треба користуватися тим, що Польща дає — передусім, це політичні та соціальні проекти. «Східне партнерство», яке для України зараз фактично знаходиться в замороженому стані, є чудовою платформою для ініціювання проектів в найрізноманітніших сферах, що можуть бути мотором реформ. Ініціатором цих проектів в рамках «Східного партнерства» може бути сама Україна, а Польща, як ініціатор проекту, може допомагати в їх реалізації. Крім того, перспективним є проект україно-польсько-литовської військової бригади, який може стати одним з рупорів реформи та популяризації українських військових сил. Крім того, Україна може ініціювати в рамках освітньої реформи та скорочення кількості внз, масштабні програми обміну студентами з польськими внз.

Отож, перспективи розвитку двосторонніх відносин залежать, в першу чергу, від ініціативності та готовності до реформ та змін української влади. Польща постійно ініціює різні нові проекти з Україною і з поглибленням європейської інтеграції України кількість цих проектів, очевидно, буде збільшуватися, головна мета — реалізовувати їх, а не залишати в замороженому стані. При постійній співпраці у різних галузях — економіці,

соціальної сфері, культур Польща цілком може стати основним другом та партнером України не тільки в Європі, але й у світі.

Разом з тим події, що сталися після Євромайдану — анексія Криму та військові дії на сході України, є постійним випробовуванням для польсько-українських відносин. Польща змушена йти на пряму конфронтацію з Російською Федерацією у питанні підтримки України, але що більш чутливо — часто позиція Польщі щодо України не співпадає з позицією країн «старої Європи» і тут Польща вимушена шукати варіанти для впровадження своєї зовнішньої політики. Незважаючи на все більшу вагу Польщі у ЄС, її вплив все ще не є ключовим і часто Польща стає заручником позиції більшості країн «старої Європи» щодо України. Тим не менш те, як польсько-українські відносини пройдуть цей етап випробувань, багато в чому зумовить подальші перспективи відносин між двома близькими східноєвропейськими країнами.

Список використаної літератури

1. Коморовський закликає Європу зрозуміти, наскільки важлива Україна. — Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/10/16/7000108/>
2. Коморовський: Україна могла б виконати частину умов ЄС і після Вільнюсу. — Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/11/15/7002207/>
3. Potężne demonstracje proeuropejskie w ukraińskich miastach. Największe od Pomarańczowej Rewolucji w 2004 r. — Режим доступу: http://wyborcza.pl/1,76842,15006826,Poteczne_demonstracje_proeuropejskie_w_ukraińskich.html#ixzz2leHWeGxE
4. Польский журналист рассказал, как и с какими словами «Беркут» разбил ему голову. — Режим доступу: <http://www.segodnya.ua/politics/pnews/Polskiy-zhurnalyst-rasskazal-kak-i-s-kakimi-slovami-Berkut-razbil-emu-golovu-.html>
5. МЗС Польщі засудило розгін Євромайдану. — Режим доступу: <http://www.polaradio.pl/5/38/Artykul/154538,МЗС-Польщі-засудило-розгін-Євромайдану>
6. На Михайловскую площадь прибыли послы ЕС и Польши. — Режим доступу: http://lb.ua/news/2013/11/30/243452_mihaylovskuyu_ploshchad_pribili.html
7. Качинський та Протасевич: «Ви потрібні Євросоюзу, двері відчинені». — Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/12/1/7004006/>
8. Польша обещает помочь украинским студентам, отчисленным из-за Евромайдана. — Режим доступу: http://lb.ua/news/2013/12/13/246916_polsha_gotova_pomoch_ukrainskim.html
9. Польша приняла на лечение первых активистов Евромайдана. — Режим доступу: http://society.lb.ua/life/2014/02/06/254598_polsha_prinyala_lechenie_pervih.html
10. Угода про врегулювання кризи. — Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2014/02/21/7015533/>
11. Янукович планировал использовать армию, — МИД Швеции и Польши. — Режим доступу: http://lb.ua/news/2014/02/22/256596_yanukovich_planiroval_ispolzovat.html
12. Secretary General announces North Atlantic Council to meet following Poland's request for Article 4 consultations. — Режим доступу: http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_107711.htm?selectedLocale=en
13. Підписано Угоду щодо створення спільної литовсько-польсько-української бригади. — Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/news/2014/09/19/pidpisano-ugodu-shhodostvorennya-spilnoi-litovsko-polsko-ukrainskoi-brigadi/>
14. Жителі Донбаса просять притулку у Польщі. — Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/06/5/7028078/>
15. Все эвакуированные с Донбасса поляки улетели из Харькова. — Режим доступу. — http://www.ukrinform.ua/rus/news/vse_evakuirovannye_s_donbassa_polyaki_uleteli_iz_harkova_1702288

16. Историчний виступ Президента Польщі Коморовського у ВР. Повний текст. — Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/04/9/7032765/>
17. Дуда: к переговорам по Донбассу следует привлечь не только Польшу, но и США. — Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2015/08/19/7037180/>
18. Дуда запропонував Порошенку новий формат переговорів по Донбасу. — Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2015/08/15/7077962/>

Стаття надійшла до редакції 08.09.2015

Шевченко А. Н.

кафедра международных отношений ОНУ имени И. И. Мечникова
к. 32, Французский бул., 24/26, г. Одесса-58, 65058, Украина

**ВЛИЯНИЕ ЕВРОМАЙДАНА И ДАЛЬНЕЙШИХ СОБЫТИЙ
В УКРАИНЕ НА ПОЛЬСКО-УКРАИНСКИЕ ОТНОШЕНИЯ**

Резюме

События в Украине зимы 2013–2014 года, которые получили название «Евромайдан», и дальнейшая агрессия России стали фактором, который повлиял на двусторонние отношения Украины со многими странами. В частности, эти события серьёзно повлияли на двусторонние отношения с ближайшим соседом Украины — Польшей. Польшу долгое время называли адвокатом и главным лоббистом Украины в ЕС. События Евромайдана, с одной стороны, усилили эту роль Польши, с другой — поставили ряд вызовов в двусторонних отношениях. В статье автор анализирует влияние Евромайдана и дальнейших событий в Украине на двусторонние польско-украинские отношения.

Ключевые слова: Украина, Польша, ЕС, Евромайдан.

Shevchenko O. M.

Department of International Relations, Odessa National University
к. 32, French Bul., 24/26, Odessa-58, 65058, Ukraine

**INFLUENCE OF EUROMAIDAN EVENTS AND FURTHER MILITARY
ACTIVITY ON RELATIONS OF POLAND AND UKRAINE**

Summary

The events in Ukraine of winter 2013–2014 named «Euromaidan» and further Russian aggression became the factor that influenced the bilateral relations of Ukraine with many countries. In particular, these events have drastically affected the bilateral relations of Ukraine with the closest neighbor of Ukraine — Poland. Poland has for a long time been named an advocate and the main lobbyist of Ukraine in the EU. The events of Euromaidan on one hand, have straightened this role of Poland, and on the other, have forced a series of challenges in the bilateral relations. In this article the author analyzes the influence of Euromaidan and further events of Ukraine to bilateral relations of Poland and Ukraine

Key words: Ukraine, Poland, EU, Euromaidan.

УДК 327:623.454.8:341.242.24(73)

Lozova V. V.

PhD student

Odessa I. I. Mechnikov National University International Relations Department

aud. 32, Frantsuzsky boulevard, 24/26, 65058, Odessa, Ukraine

tel.: +380482633259; +38(0631568396)

e-mail: lozovaleriia@gmail.com

THE CTBT: POSSIBLE SUBSEQUENT DOMINO EFFECT OF THE U. S. RATIFICATION IN THE CONTEXT OF THE GLOBAL NUCLEAR NONPROLIFERATION REGIME

The article analyzes the need to find a way out of the crisis with the Comprehensive Nuclear Test Ban Treaty entry into force and its influence on the nuclear nonproliferation regime. The CTBT will be in force after all the 44 Annex 2 states ratify it. However, there are still 8 non-ratifying states from the list including world players like China and the U. S. The author sees the possibility of subsequent domino effect of the United States' ratification for the universalization of the CTBT and strengthening the regime in the whole.

Key words: nonproliferation regime, the CTBT, nuclear weapons, the NPT, comprehensive test ban.

Already for more than half a century nuclear factor is in the constant focus of international security issues. To effectively combat today's challenges and strengthen nuclear stability it is necessary to modernize the whole system. The task of strengthening the regime of non-proliferation and its mechanisms can logically be divided into two components: non-proliferation with respect to states and non-proliferation regarding extremist and criminal (terrorist) organizations. The first component is highly related to the second, since the access to nuclear materials or weapons can primarily be obtained by terrorists through new states-owners of nuclear materials or nuclear weapons (NWs).

As far as we are talking about states, the decisive factor is that all countries of the world, except four are members of the Nuclear Nonproliferation Treaty (NPT). The four outsiders already have NWs. Consequently, the further spread can only go through the secret violation of the NPT or withdrawal from it in accordance with its Article X followed by the creation of NWs. The possibility of the first path was shown by Iran, Iraq and Libya, the second — by the DPRK. Hence the logical main directions to overlap the distribution channels are the following:

- The first is to increase the efficiency of the IAEA safeguards and to facilitate the signature of the Additional Protocol of 1997.

- The second direction of the strengthening of norms and mechanisms for the NPT lies in the improving of the system of export control: harmonization of national export control systems, integration of China, India and Pakistan in the process, implementation of the provisions of the Nuclear Suppliers Group «Guidelines» (2004).

- The third area involves strengthening of the NPT regime by rigid formalization and rising of the political significance of the withdrawal procedure.
- The fourth involves entry into force of the treaty, designed to become a barrier against the NPT violation — of the Comprehensive Test Ban Treaty (CTBT) [1, p. 252–254].

The most realistic goal of strengthening nuclear stability on a global scale, along with the improvement of the nuclear nonproliferation regime, now is to prevent the extension and modernization of existing nuclear weapons [2, p. 150]. One of the most effective tools for achieving this goal is the entry into force of the CTBT. Nuclear test ban significantly complicates the creation of nuclear weapons, sharply limiting its modernization. It is a key link connecting «vertical» and «horizontal» nuclear disarmament.

The CTBT was developed in the framework of the Conference on Disarmament in Geneva in the first half of the 1990s. The agreement was approved by the UN General Assembly and on 24 September 1996 it was opened for signature. Unlike earlier agreements, the CTBT bans nuclear explosions in all environments, including underground, and sets a «zero threshold» power of such explosions. That is why it is called «comprehensive» [3, p. 217].

The agreement provides for an international monitoring system using 337 monitoring stations, as well as on-site inspections. As of November 2014 the CTBT was signed by 196 States and ratified by 163 [4]. For the CTBT to enter into force it must be signed and ratified by the 44 States listed in the Annex 2 (countries having participated in the elaboration of the Treaty during the Conference on Disarmament and having nuclear power or research reactors at that time). Three countries from the list (India, Pakistan and North Korea) refused to sign the treaty. Britain, France and the Russian Federation have signed and ratified the CTBT. China and the U. S. have signed the treaty but have not ratified it [3, p. 218].

Of these states North Korea is a special case, as it is the only country in the world, which conducted nuclear tests after 1998 and do not want to refuse this right.

In the case of India and Pakistan, the situation looks more interesting. Both states have adopted a policy of «minimum nuclear deterrence» — maintaining a limited nuclear potential sufficient to inflict unacceptable damage. Given the fact that the striking resource of Pakistan is very limited, India's plans to establish a missile defense system can play a key role in protecting the Indian nuclear forces [5, p. 101]. In this case, the «minimalism» of the Indian nuclear deterrence is seriously undermined by certain incompleteness of the nuclear doctrine of the state, which, together with plans to deploy missile defense systems, provides for the acquisition of New Delhi's full nuclear triad. This shows the lack of clarity and consistency in the understanding of India's minimum deterrence.

The closest statement to the expression of the commitments to minimal deterrence is the obligation not to carry out testing, as complex multivariate weapons and «reliable» weapons would require testing [6, p. 47]. This clearly indicates that the non-accession of India to the CTBT is just a political action

dictated by the fact that the main geopolitical players have not done this [7, p. 99–114].

Islamabad took an evasive position on the CTBT. At the same time, it also announced a unilateral moratorium on nuclear testing. Its arsenal was originally developed as a response to the Indian one. Pakistan has repeatedly come up with proposals on joint accession to the NPT. Thus, if India disarmed — then Pakistan would do the same. However, India may agree to it only if the whole world comes to a «nuclear zero», because it does not recognize the monopoly of the official nuclear five.

If we look thoroughly at the chain, it can be traced: in its first white paper on defense (1995) China marked the orientation on the US and Russia [8], in turn, China is a landmark for India, and India — for Pakistan. It can be concluded that, being an apologist and an active advocate of the CTBT, China have still not ratified it because of the lack of the United States ratification. In perspective, the disarmament of India and Pakistan is only possible in the case of the arrival to the global «nuclear zero.» And a nuclear weapon is not one to give up. It is impossible either technically or politically. Moreover, anti-nuclear movement can even be harmful. Firstly, it can lead to the reductions in nuclear arsenals to a dangerously low level. Secondly, it leads away from the search for peace and stability [9]. Besides, this idea is utopian and the author thinks that nuclear weapons have sufficiently revealed themselves as a deterrent from the Third World War. Thus the situation seems to come to a deadlock.

In this case, the author suggests that there are two possible scenarios for global non-proliferation regime in the future: 1) maintaining the status quo, under which the existing illegal nuclear weapon states (NWS) remain such; 2) changing the regime and the inclusion of India and Pakistan as official NWS. But how the second option can be reached is not clear. At the same time, it is unpredictable, for how long we still will be able to maintain the largely discriminatory status quo. We cannot exclude the negative reaction of the states having voluntarily renounced nuclear weapons programs and acceded to the NPT (South Africa, Brazil, Argentina) to the second scenario, which could lead to a review of their policy in this area.

If hypothetically, we adopt the second option, it makes sense to consider the following possibility. First of all we must highlight the universalization of the CTBT. In this case, nuclear testing will come to an end. Accordingly, even if subsequently the NPT will somehow be transformed by the accession of new members as official NWS, then the states not possessing nuclear weapons will just not be able to create full-fledged weapons without testing them.

In 1990s French nuclear tests have weakened political support for the Clinton administration efforts to ratify the Comprehensive Test Ban Treaty in Congress, which the administration considered a significant part of the internationally agreed measures against the spread of nuclear weapons. In the bile and increasingly one-party debate, the U. S. Congress unexpectedly rejected a bill on the ratification of the Treaty, strengthening image that American efforts to achieve non-proliferation are motivated mainly by considerations of

monopoly abroad. Namely in this context, India and Pakistan have considered themselves entitled to make own nuclear arsenals [10, p. 603].

The U. S. should be a particular focus as it may serve as a trigger for all to sign and ratify [11]. Even not ratifying the U. S. remains the strong supporter of the CTBTO and continues to be the largest contributor. The country donated over \$ 40 million on voluntary basis in 2013 [12]. The government of the country says that due to the customary law they obey the CTBT even having not ratified it. Undoubtedly, test moratoria are in America's security interest.

In 2012 report from respected National Academy of Sciences of the U. S. it was concluded that an effective stockpile will not require further explosions [11]. There are no objective reasons for delaying the ratification as the United States have already conducted all sorts of nuclear tests, including tests of the miniature explosive device — Davy Crocket. Moreover, its main geopolitical opponent — the Russian Federation — has already ratified the treaty. Thus, a lot of analysts agree that it is very internal issue for the U. S., mostly connected with the opposition between the Republicans and the Democrats in the Senate.

However, current events in Ukraine affected the non-proliferation of nuclear weapons, in particular with regard to the CTBT greatly. As a result of the Ukrainian crisis the confrontation between Russia and the US has intensified and they have begun to modernize nuclear infrastructure. Now, in the framework of modernization, formally not violating anything the US will be able to carry out the necessary tests in case it decides there are some needed. As for the CTBTO and its members, they will be left with the only option: to detect the events with the very well working international monitoring system and remain silent observers.

Current U. S. president has a lot of problems on the agenda and has to choose his priorities. It would be sensible of him not to submit the treaty for the second time without having some definite understanding that there is a manageable supportive effort that could be made to change enough minds to second time get the favorable result [13]. Moreover, when it is time to approach the Senate we need to be sure that the effective and sustainable verification system is developed and working. And there is enough financial support to maintain it [12].

To have the support of arms control treaties either there is a need for a strong democratic senate with measurable cooperation from Republicans or a need for a Republican president to support the treaty. Now there is neither sufficient democratic support in Senate, nor a Republican President. And if we look at potential Republican presidents it's hard to define one who would be a likely supporter of arms control treaties [14]. The closest such possibility is currently foreseen for 2017 [13].

However, without the US other states feel little pressure to accede. It would be fair to name the United States a world leader. And if the leader does not find a justified reason for ratification, then why the others have to?

The Peoples Republic of China largely achieved its current economic power due to the United States. There is a unique situation of simultaneous coop-

eration and confrontation (competition) between them. Their economies are widely linked. There are a lot of American production capacities in China. The PRC, in turn, is the largest holder of United States government debt bounds (this list can be continued). Seeing the most powerful state (potential opponent) ratifying the treaty, China can possibly come to the ratification as well. India nowadays is ready to negotiate, but a pre-condition for this is the U. S. and China ratification. Therefore, it is expected that it will follow suit. It is impossible to say with certainty whether Pakistan will join immediately after India, but that is still the rhetoric of the country [15]. So, possibly it may become the case. Moreover, China, positioning itself as an Asian leader, would promote the ratification of other Asian countries by the own one.

On the other hand, there is one more possible variant. Even if the United States ratify, China will not necessarily do the same, because of its potential superpower status. The transition to a superpower status implies 3 components: economic power, military power, an alternative ideology that the country can offer to the world. China claims the will to be a regional leader and the desire to occupy a worthy place among world actors, but it denies the aim of becoming a superpower. The PRC retains the priority to economic and military spheres. That is why it is possible that even in the case of the United States ratification of the CTBT, China will not act by analogy. Unfortunately, that closes the way for further domino effect.

In any case, the probability of obtaining a domino effect exists. For that reason, the civil society and the scientific community must influence the government. As for the countries, especially nuclear, they must have an explanation why it is consistent to their security to ratify the CTBT and share this experience with the U. S.

References

1. Ядерная перезагрузка: сокращение и нераспространение вооружений / ред. Арбатов А. Г., Дворкин В. З. — М.: Московский центр Карнеги, РОССПЭН, 2011. — 511 с.
2. Ganguly S. Pakistan, the Other Rogue Nation // *Current History*. — 2004. — № 672. — P. 147–150.
3. Кулагин В. М. Международная безопасность. — М.: Аспект Пресс, 2006. — 319 с.
4. CTBT: Ending nuclear explosions spreadsheet // The Preparatory Commission for the Comprehensive Test Ban Treaty. — Vienna, Austria, 2014. — 2 p.
5. Сіновець П. А. Ядерна домовленість між США та Індією та перспективи стабільності в Південній Азії // *Стратегічна панорама*. — 2009. — № 2. — С. 96–102.
6. Басрур Р. К вопросу о ядерной доктрине Индии // *Ядерный контроль*. — 2005. — № 1(75). — С. 41–50.
7. Gujral K. I. A Foreign Policy for India — Delhi: External Publicity Division of Ministry of External Affairs, Government of India, 1998. — 337 p.
8. Китай: контроль над вооружениями и разоружение (Белая книга) / Министерство иностранных дел Китайской Народной Республики, 1995. — <http://www.fmprc.gov.cn/rus/ziliao/zt/zfbps/t25317.shtml>.
9. Караганов С. «Глобальный ноль» и здравый смысл // *Россия в глобальной политике*. — 2010. — № 3. — <http://www.globalaffairs.ru/number/Globalnyi-nol-i-zdravyy-smysl-14881>.
10. Бжезинский З. Еще один шанс // *Великая шахматная доска*. — М.: АСТ, 2014. — С. 517–700.

11. Lord Des Browne. Opening speech // CTBT Public Policy Course. — Vienna, Austria: The Preparatory Commission for the Comprehensive Test Ban Treaty. — 1.09.2014. — Stable URL: http://education.ctbto.org/index.php?option=com_joomla&view=wrapper&moodle_page_type=course&id=48&Itemid=625.
12. Hushek Th. Challenges of Achieving Entry into Force // CTBT Public Policy Course. — Vienna, Austria: The Preparatory Commission for the Comprehensive Test Ban Treaty. — 2.09.2014. — Stable URL: http://education.ctbto.org/index.php?option=com_joomla&view=wrapper&moodle_page_type=course&id=48&Itemid=625.
13. Richards P. Opening speech // CTBT Public Policy Course. — Vienna, Austria: The Preparatory Commission for the Comprehensive Test Ban Treaty. — 1.09.2014. — Stable URL: http://education.ctbto.org/index.php?option=com_joomla&view=wrapper&moodle_page_type=course&id=48&Itemid=625.
14. Levine E. Future of Disarmament and Arms Control // CTBT Public Policy Course. — Vienna, Austria: The Preparatory Commission for the Comprehensive Test Ban Treaty. — 1.09.2014. — Stable URL: http://education.ctbto.org/index.php?option=com_joomla&view=wrapper&moodle_page_type=course&id=48&Itemid=625.
15. Johnson R. Lessons from the Past: Consequences of Nuclear Testing // CTBT Public Policy Course. — Vienna, Austria: The Preparatory Commission for the Comprehensive Test Ban Treaty. — 2.09.2014. — Stable URL: http://education.ctbto.org/index.php?option=com_joomla&view=wrapper&moodle_page_type=course&id=48&Itemid=625

Стаття надійшла до редакції 10.09.2015

Лозова В. В.

аспірантка

кафедра міжнародних відносин ОНУ імені І. І. Мечникова

к. 32, Французький бул., 24/26, м. Одеса-58, 65058, Україна

ДВЗЯВ: МОЖЛИВИЙ НАСТУПНИЙ «ЕФЕКТ ДОМІНО» ЯК РЕЗУЛЬТАТ РАТИФІКАЦІЇ З БОКУ США В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОГО РЕЖИМУ ЯДЕРНОГО НЕРОЗПОВСЮДЖЕННЯ

Резюме

У статті аналізується необхідність знаходження виходу з кризи, пов'язаної із набуттям чинності Договору про всеохоплюючу заборону ядерних випробувань і вплив цього на режим нерозповсюдження ядерної зброї. ДВЗЯВ набуде чинності після того, як всі 44 держави, зазначені в Додатку 2 до договору, ратифікують його. Тим не менш, є ще 8 держав зі списку, які не ратифікували ДВЗЯВ, у тому числі такі світові гравці, як Китай і США. Автор бачить можливість подальшого ефекту доміно після ратифікації договору з боку Сполучених Штатів Америки для універсалізації ДВЗЯВ і зміцнення режиму в цілому.

Ключові слова: режим нерозповсюдження, ДВЗЯВ, ядерна зброя, ДНЯЗ, всеохоплююча заборона випробувань.

Лозова В. В.

аспірантка

кафедра міжнародних відносин ОНУ імені І. І. Мечникова

к. 32, Французький бул., 24/26, г. Одеса-58, 65058, Україна

**ДВЗЯИ: ВОЗМОЖНЫЙ ПОСЛЕДУЮЩИЙ «ЭФФЕКТ
ДОМИНО» КАК РЕЗУЛЬТАТ РАТИФИКАЦИИ СО СТОРОНЫ
США В КОНТЕКСТЕ ГЛОБАЛЬНОГО РЕЖИМА ЯДЕРНОГО
НЕРАСПРОСТРАНЕНИЯ**

Резюме

В статье анализируется необходимость нахождения выхода из кризиса со вступлением Договора о всеобъемлющем запрещении ядерных испытаний в силу и влияние этого на режим нераспространения ядерного оружия. ДВЗЯИ вступит в силу после того, как все 44 государства, указанные в Приложении 2 к договору, ратифицируют его. Тем не менее, есть еще 8 государств из списка, не ратифицировавших ДВЗЯИ, в том числе такие мировые игроки, как Китай и США. Автор видит возможность последующего эффекта домино после ратификации договора со стороны Соединенных Штатов Америки для универсализации ДВЗЯИ и укрепления режима в целом.

Ключевые слова: режим нераспространения, ДВЗЯИ, ядерное оружие, ДНЯО, всеобъемлющее запрещение испытаний.

УДК 327.56

Лук'янова І. О.

студентка 4 курсу

Інституту міжнародних відносин КНУ ім. Шевченка

вул. Мельникова, 36, м. Київ, 04050, Україна

тел.: (095)8010123

e-mail: IrinaL16@yandex.ru

КОНФЛІКТ В ЄМЕНІ ЯК АРЕНА ПРОТИСТОЯННЯ МІЖ САУДІВСЬКОЮ АРАВІЄЮ ТА ІРАНОМ

У статті розглядаються історичні аспекти та причини переходу внутрішньополітичного конфлікту в Ємені в міжнародну площину. Визначено, що Ємен займає надзвичайно важливе стратегічне положення в регіоні. Окреслено позиції Саудівської Аравії та Ірану щодо Ємену. Розкрито причини створення арабської військової коаліції та проведення операції «Буря рішучості». Проаналізовано наслідки діяльності арабської коаліції. Наведено можливий прогноз розвитку подій.

Ключові слова: арабська військова коаліція, регіональне лідерство, терористичні структури, військова операція, внутрішньополітичний конфлікт, тероризм, баланс сил в регіоні, врегулювання конфлікту.

В сучасному розвитку країн Близького Сходу переплітаються політичні, етнічні, економічні проблеми, які залишаються не розв'язаними до даного часу. Потребує вирішення конфлікт в Ємені. Протягом останніх років в очах світового співтовариства Ємен розглядався в якості периферії Близького Сходу. І зараз саме ця країна стала ареною боротьби за регіональне лідерство в регіоні Перської затоки між Саудівською Аравією, яка позиціонувала себе як неформального лідера сунітського світу, регіонального лідера, а разом з цим і як гаранта стабільності в Ємені, та Іраном, який поступово починає виходити з режиму міжнародної ізоляції. Від вирішення конфлікту в Ємені багато в чому залежить в цілому ситуація на Близькому Сході.

Питання, присвячені аналізу проблем на Близькому Сході, розглядаються в публікаціях таких науковців, як Левіна З. І. [7], Орехова Т. [8], Погорська І. [9]. Дослідження проблем, пов'язаних з врегулюванням конфлікту безпосередньо в Ємені, дістали висвітлення в публікаціях Ба Алави М. М. [1], Дергачева В. [4] Єфимова В. [5], Christopher Snyder, Lewis А. У зазначених публікаціях розглядаються питання, пов'язані з геополітичним протистоянням на Близькому Сході, аналізом дій арабської військової коаліції щодо Ємену та розглядом Ємену як центру боротьби між різними країнами.

Незважаючи на значний перелік публікацій, питання, пов'язані з вивченням причин, розглядом позицій різних сторін та окресленням шляхів вирішення конфлікту в Ємені, і надалі залишаються актуальними.

Метою даного дослідження є аналіз причин переходу внутрішньополітичного конфлікту в Ємені в міжнародну площину, окреслення позицій

Саудівської Аравії та Ірану щодо Ємену та визначення можливого розвитку подій.

Проголошення Саудівською Аравією початку військової операції «Буря рішучості» в березні 2015 року за участі країн Аравійської коаліції є свідченням остаточного переходу внутрішньополітичного конфлікту в Ємені в міжнародну площину. Протягом останніх років в очах світового співтовариства Ємен розглядався в якості периферії Близького Сходу. І зараз саме ця країна стала ареною боротьби за регіональне лідерство в регіоні Перської затоки між Саудівською Аравією, яка позиціонувала себе як неформальний лідер сунітського світу, регіональний лідер, а разом з цим і як гарант стабільності в Ємені, та Іраном, який поступово починає виходити з режиму міжнародної ізоляції.

Ємен є відсталою і бідною країною. Економіка країни перебуває в важкому стані. Основним джерелом доходів Ємена є нафта. Вона дає 96 % надходжень від експорту. Офіційно визнаний рівень безробіття становить 35 %. За індексом людського розвитку Ємен займав 133 місце в списку зі 169 країн світу [13]. Ємен, на відміну від своїх аравійських сусідів, не має великих покладів нафти, але займає надзвичайно важливе стратегічне положення, оскільки саме йому належить контроль за Баб-Ель-Мандебською протокою, через яку щодня відбувається перевезення близько 3,4 млн барелів нафти, та прилеглою акваторією Індійського океану та Червоного моря. За даними Міністерства енергетики США, Баб-Ель-Мандебська протока, яка з'єднує Червоне та Аравійське моря, займає третє місце в світі серед стратегічних проток, які забезпечують транзит нафти, після Ормузької та Малакської проток [4]. Важливим в конфлікті в Ємені є релігійний аспект, який набуває особливої гостроти у зв'язку з захопленням столиці та ключових регіонів країни хуситами-зейдитами, які належать до шиїтської гілки ісламу. З цим не бажає миритися Саудівська Аравія, яка прагне повернути до влади «легітимного» президента-суніта Хаді та не допустити створення ще одного осередку шиїзму на своїх кордонах, який до того ж буде націлений на тісне співробітництво з головним суперником королівства за лідерство в регіоні — Іраном. Отже виникла парадоксальна ситуація, коли питання розстановки сил в регіоні Перської затоки та майбутнього місця в ньому найвпливовіших країн Близького Сходу вирішується в одній з найбідніших країн цього регіону.

Позиція Саудівської Аравії та Ірану в Ємені

1) Суть внутрішньополітичного конфлікту в Ємені, який зараз набув вигляду громадянської війни, полягає в боротьбі за владу між легітимними сунітськими силами на чолі з президентом Хаді, які підтримуються Саудівською Аравією, та хуситами — воєнізованим угрупованням зейдитів «Ансар Аллах» на чолі з Абдель Маліком аль-Хусі, які отримують логістичну підтримку Ірану. Сепаратистський рух на півдні і бунтівливі хусити на півночі є найбільш серйозними політичними проблемами, які стоять перед Єменом [1, с. 138]. Після революційної Арабської весни 2011 р. тодішній президент Ємену Алі Абдалла Салех (правив з 1990 р.) був змуше-

ний подати у відставку, після чого до влади прийшов Абд-Раббу Мансуру Хаді. Однак подолати політичну кризу в країні не вдалося, що вилилося в масові акції протесту хуситів в серпні 2014 р. Вимоги хуситів полягають в наданні їм рівних прав з сунітами та участі в управлінні державою. До того ж вони заявили про готовність надати автономію Південному Ємену і наполягають на неприпустимості втручання Саудівської Аравії у внутрішні справи країни. Хуситів також підтримує колишній президент Ємену Салех, якому вдалося зберегти свій вплив в армійських структурах країни, в результаті чого хусити змогли доволі легко здобути контроль над ключовими містами. Незважаючи на те, що цілі союзників-хуситів (прагнуть встановити в Ємені державну систему за іранським зразком з центральною роллю духовенства як верховного арбітра) та колишнього президента Салеха (має наміром прихід до влади свого сина Ахмета) не співпадають, наявність спільного ворога у вигляді «аравійської коаліції» на чолі з КСА дає змогу говорити про можливість існування такого союзу ще протягом деякого часу [12].

2) Саудівська Аравія, протяжність кордонів якої з Єменом складає 1770 км, розглядає конфлікт в останньому як, по-перше, загрозу власній національній безпеці, по-друге, в контексті протистояння з іншим потужним гравцем регіону — Іраном. Ємен є найслабшою безпековою ланкою в регіоні Перської затоки і найменш стабільним сусідом Саудівської Аравії, який, на думку останньої, є легкою здобиччю Ірану поряд з вже підконтрольними йому Сирією, Іраком та Ліванським рухом «Хезбола» [5]. Хусити є представниками шіїтської гілки ісламу, і тому встановлення їхнього контролю над країною для Саудівської Аравії означає виникнення на її південних кордонах потужної проіранської сили, що в майбутньому може викликати питання про перегляд ролі лідера в регіоні Перської затоки. Враховуючи той факт, що нафтоносна Східна провінція КСА переважно населена шіїтами, небезпека для королівства полягає в можливості виникнення сепаратистського руху в самій Аравії, що може стати катализатором дезінтеграційних процесів в останній. До того ж відбулася активізація терористичної «Аль-Каїди на Аравійському півострові», якій належить контроль над деякими зі східних провінцій Ємену та рух якої на північ загрожує КСА. В проведенні військової операції Саудівська Аравія спирається на допомогу США, які надають дані авіаційної та космічної розвідки і необхідне обладнання [2].

3) Реакція Ірану на проведення операції була різко негативною який як центр шіїтського світу є противником такого ж центру сунітського світу Саудівської Аравії за лідерство в регіоні. Проти агресивної політики КСА також виступили Сирія, ліванський рух «Хезболла», Ірак та ОВП. Метою Ірану є створення шіїтської дуги до Лівану через Ірак та Сирію, включно з територіями Бахрейну, Ємену та Східної провінції КСА. Посилення позиції хуситів в Ємені означає зміну балансу сил в країні та на Аравійському півострові, що фактично відкриває двері для Ірану як великого гравця в регіоні, в якому раніше виключне домінування належало КСА. Тегеран зацікавлений в перемозі хуситів та встановленні в Ємені

дружнього режиму, адже володіння Єменом дає контроль над Аденською затокою, виходом до Червоного та Аравійського морів, та найголовніше, над Баб-ель-Мандебською протокою, судохідною артерією, через яку відбувається транспортування саудівської нафти [10]. Встановивши контроль над Єменом, Іран може досягти своєї загальної мети регіональної гегемонії та спеціальної мети — контролю над Червоним морем. До того ж, якщо Ірану вдасться домогтися зняття санкцій у відповідь на відмову від ядерної програми та нормалізувати відносини з США, його шанси посунути Саудівську Аравію на другий план значно зростають.

Як і Саудівська Аравія та інші сунітські країни, Єгипет побоюється зростання впливу Ірану та прагне перешкодити останньому в досягненні своїх експансіоністських цілей [11].

Показовим є той факт, що «Аравійська коаліція», яку вже охрестили «близькосхідним НАТО», отримала підтримку Пакистану та Ізраїля. Але якщо Пакистан вже давно знаходиться в залежності від КСА, то позиція Ізраїлю, бомбардувальники-винищувачі якого згідно з заявою генерального секретаря єменської партії «Аль-Хак» спільно з ВПС КСА брали участь в нальотах на Ємен, на перший погляд може здатися парадоксальною. Адже якщо це дійсно так, то це є першим випадком участі ізраїльтян в спільній з арабами військовій операції. Але все стає зрозумілим, якщо задуматися, з якою довгостроковою метою було створено коаліцію. Цією метою є протидія Ірану, в якому Ізраїль традиційно вбачає головну загрозу свого існування.

Причини створення арабської військової коаліції та операція «Буря рішучості»

Стрімке захоплення хуситами стратегічних міст Сани, Хадейди, Таїзу, Атаки, внаслідок чого ними було встановлено контроль над більшою частиною Ємену, зробило виклик розстановці сил в регіоні Перської затоки, в якому Саудівська Аравія традиційно вважається лідером. Напередодні початку боїв за порт Аден легітимний президент Хаді звернувся по допомогу до Ради Безпеки, ЛАГ та РСДПЗ, на що одразу ж відгукнулися Саудівська Аравія, яка, за підтримки авіації Бахрейну, Катару, Кувейта та ОАЕ в ніч на 26 березня почала операцію «Буря рішучості», спрямовану на ліквідацію з повітря угруповань хуситів, їх таборів, техніки та інфраструктури в Ємені. «Аравійську коаліцію», яка проголосила метою повернення до влади законного президента Хаді, також підтримали Єгипет (нестабільність постачання нафти через Баб-ель-Мандебську протоку ставить під ризик ефективне функціонування Суецького каналу), Йорданія, Марокко, Туреччина (прагне усунути шіїтський режим Асада в Сирії) та Судан. В результаті в рекордні терміни було сформовано коаліцію з 10 країн, до якої з країн Перської затоки не увійшов лише Оман. До цих пір арабські країни брали участь у спільних коаліціях тільки разом з силами міжнародної коаліції під час війни в Перській затоці проти Іраку в 1991 р., операції зі скинення режиму Хусейна в 2003 р. та кампанії проти ІДІЛ в Сирії та Іраку в 2014–2015 рр.

Незважаючи на значний вплив релігійного фактора на конфлікт у Ємені (протистояння хуситів-зейдитів та сунітів), його причини носять скоріше соціальний характер, що відбувається на тлі загострення відносин між сунітськими країнами та Іраном. І хоча офіційною метою арабської коаліції було проголошено боротьбу з тероризмом в Сирії, Іраку, Лівії та Ємені, однак існує думка, що справжньою метою коаліції є не Ємен, а Іран. Ємен же став ареною боротьби за регіональне лідерство між КСА та Іраном. Американський професор соціології Антоні Обершелл вважає, що небезпечне положення Ємену визначається конфліктуючими особами, а також лояльністю, політичною і родовою, де спалахували сутички між центром і периферією, а також між північною і південною частинами країни [14].

Слід зазначити, що початок проведення операції «Буря рішучості» саме наприкінці березня 2015 року, а не у вересні 2014 року, коли хусити зайняли столицю або у січні, коли президент Хаді оголосив про відставку, багато в чому пояснюється приуроченням її до переговорів в Лозанні з приводу ядерної програми Ірану. Більшість політологів схиляється до думки, що таким чином головна країна коаліції Саудівська Аравія прагне завадити нормалізації відносин США з Іраном [6], тому що це може загрожувати їй втратою статусу головного союзника та опори США в регіоні.

За даними Міністерства оборони Саудівської Аравії, внаслідок проведення повітряної операції коаліції вдалося знищити 80 % складів зброї хуситів, включаючи важку зброю та балістичні ракети [3]. Продовжується морська блокада Ємена з метою недопущення постачання зброї хуситам, що також ускладнюється тим, що оскільки Ємен імпортує понад 90 % продовольчих товарів, зараз він фактично стоїть на порозі продовольчої кризи. Хоча наразі існують підстави говорити про перемогу «аравійської коаліції» в Ємені, це твердження може видатися передчасним через неготовність хуситів вступати в діалог з коаліцією.

Прогноз розвитку подій

На нашу думку, є наступні варіанти розвитку подій:

1) якщо перемогу здобуде «аравійська коаліція», до влади в Ємені повернеться Хаді, що буде означати зміцнення позицій Саудівської Аравії в регіоні як країни, яка здатна стати об'єднаним центром та дати відсіч будь-яким спробам змінити баланс сил в регіоні; водночас, якщо не вдасться швидко заповнити вакуум влади, ослаблення хуситів може призвести до активізації терористів, адже саме хусити активно протидіяли «Аль-Каїді» та Ісламській державі;

2) конфлікт може вступити в затяжну фазу та на певний час стати прихованим. Іран на чолі з новим президентом, який остаточно вирішив вийти зі стану міжнародної ізоляції, може не погодитися так просто відмовитися від своїх амбіцій створити «шиїтську дугу» та стати новим лідером регіону. В умовах, коли всі країни регіону об'єднуються проти спільної загрози в уособленні ІДІЛ, Іран, який вже надає активну підтримку в боротьбі з нею Іраку та Сирії, може стати потужною силою для її знищення, що

розуміють в США, які роблять показові кроки в напрямку нормалізації відносин з Іраном;

3) досягнення компромісу між центральною владою та хуситами шляхом надання останнім автономії. Доволі складно припустити, що Саудівська Аравія зможе погодитися з цим, адже виникнення на її кордонах шиїтської автономії стане напряму загрожувати виникненням в самому КСА сепаратистського руху в нафтоносній Східній провінції з переважаючим шиїтським населенням. Іран таке вирішення ситуації задовольнило б більше, адже таким чином в Ємені могло б виникнути впливове проіранське утворення на зразок ліванської «Хезболли». До того ж не слід забувати про фактор ІДІЛ. Поки що Ісламська держава грала не на саудівському полі, а проти опонентів КСА, але в майбутньому саме Саудівська Аравія може стати наступним пунктом експансії терористичного утворення, і тоді останній доведеться йти на компроміс з Іраном;

4) розпад Ємену на північну та південну частину (як до 1990 р.), що може спричинити прямий конфлікт між КСА та Іраном та посилити хаос в Близькосхідному регіоні.

Щоб не допустити воєнного вирішення конфлікту, яке матиме наслідком значну кількість жертв, насамперед серед мирного населення, необхідно розпочати мирний діалог між воюючими сторонами. При цьому повинні бути враховані інтереси всіх єменців, які представляють різні сторони конфлікту. Координуюча роль в цьому процесі повинна належати ООН. Зовнішня політика, яка базується на зовнішніх інтервенціях, не повинна стати домінуючою у країнах Близького Сходу. Регіональним державам доведеться розбиратися між собою самостійно. Необхідно розпочати переговори між різними фракціями, запропонувати створення уряду національної єдності. Можливо, країнам Близького Сходу необхідно в подальшому розробити систему колективної безпеки, яка буде захищати законні інтереси всіх залучених сторін. Без готовності співпрацювати в напрямку вироблення та реалізації реальних життєздатних домовленостей сторонами Єменського конфлікту подальший розвиток даної ситуації може привести до посилення загроз глобального тероризму, що в свою чергу негативно впливатиме на міжнародну безпеку.

Таким чином, майбутнє Ємену ще ніколи не мало такого значення для вироблення конфігурації сил в Близькосхідному регіоні як зараз. Сьогодні Ємен знаходиться в стані глибокої внутрішньополітичної кризи, одним з наслідків чого, окрім фактичної громадянської війни між центральним урядом та хуситським рухом, стало проникнення сюди різного роду радикальних ідей та терористичних структур на зразок АКАП. Одна з найбільш важливих держав Аравійського півострова, яка не має великих нафтових ресурсів, але яка займає стратегічне положення на березі Баб-ель-Мандебської протоки, стала полем зіткнення інтересів таких «китів» регіону, як Саудівська Аравія та Іран, які на «шахівниці» Близького Сходу ведуть власну гру за лідерство в регіон. Деякі дослідники вже назвали конфлікт в Ємені проксі-війною між цими обома країнами. Для Саудівської Аравії важливим є збереження лідерства в Близькосхідному регіоні, на яке по-

чинає зазіхати Іран, зовнішньополітичні амбіції країни сягають далеко за межі просто виходу з режиму міжнародних санкцій і спрямовані на досягнення стратегічної мети — утворення «шиїтської дуги» — Іран — Ліван — Ірак — Сирія, включаючи Бахрейн, Ємен і в майбутньому Східну провінцію КСА. Водночас метою Ер-Ріяду є не тільки перешкодження «шиїтському Відродженню». Після досить обмежених успіхів КСА в Сирії та Іраку позиції сунітів як лідера всього мусульманського світу опинились під великим питанням. Існувала реальна загроза переростання руху хуситів в єменьську «Хезболлу» в зоні, яка безпосередньо межує з країнами Перської затоки, що означало б ризик опинитися в шиїтському кільці впливу. Тому КСА зробило ставку на «маленьку переможну війну», яка б стала підтвердженням здатності королівства вирішувати складні військово-політичні завдання.

В контексті протистояння з Іраном задля недопущення встановлення над Єменом контролю проіранськи налаштованих хуситів Саудівська Аравія ініціювала створення «Аравійської коаліції» та провела успішну операцію «Буря рішучості», яка отримує своє продовження в операції «Відродження надії». Водночас не потрібно забувати, що в Ірану все ще існує шанс розіграти свій гамбіт на Близькосхідній шахівниці.

Список використаної літератури

1. Ба Алави М. М. После Йеменской революции: разделение страны или федеративное государство? / Алави М. М. Ба // Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Філософія. Соціологія. Політологія. — 2014. — Т. 22, вип. 24(2). — С. 137–141.
2. «Буря рішучості» над Йеменом [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://m.lenta.ru/articles/2015/03/26/yemen>
3. В Йемене завершена военная операция «Буря рішучості» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zn.ua/WORLD/v-yemene-zavershena-voennaya-operaciya-burya-reshimosti-173770_.html
4. Дергачев В. Йемен. Геополитическое противостояние [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.dergachev.ru/geop_events/240311.html.
5. Ефимов В. Йемен в фокусе борьбы между США, Саудовской Аравией и Ираном [Електронний ресурс] // Современный Иран. — № 37. — Режим доступу: <http://siran.ru/data/si37.pdf>
6. Йемен — война Саудовской Аравии против Ирана East [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://geo-politica.info/yemen---voyna-saudovskoy-aravii-protiv-irana.html/>
7. Левин З. И. Феномен «арабской весны» // Страны Востока в контексте современных мировых процессов: социально-политические, экономические, этноконфессиональные и социокультурные проблемы. — М.: ИВ РАН, Центр стратегической конъюнктуры, 2013. — С. 25–31
8. Орехова Т. І. Формування інтеграційних пріоритетів арабських країн Близького Сходу в умовах трансформації глобального світоустрою / Т. Орехова, М. Аль // Міжнародна економічна політика. — 2010. — Вип. 1–2. — С. 41–75.
9. Погорська І. І. «Аравійський вектор» сучасної зовнішньої політики США: глобальні підвалини і регіональні особливості / І. І. Погорська, Д. М. Лакішик // Проблеми міжнародних відносин. — 2014. — Вип. 8. — С. 177–195.
10. «Решительный шторм» над Йеменом [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://globalconflict.ru/analytics/98929-reshitelnyj-shtorm-nad-jemenom>
11. Snyder Ch. Saudi Arabia's big gamble in Yemen [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.foxnews.com/world/2015/04/01/saudi-arabia-big-gamble-in-yemen>
12. How the Yemen conflict risks new chaos in the Middle East [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.washingtonpost.com/world/middle_east/how-the-yemen-conflict-risks-

new-chaos-in-the-middle-east/2015/03/27/1c4e7b5c-d417-11e4-8b1e-274d670aa9c9_story.html

13. Human Development Report 2010. Statistical Annex. — Table 1.UNDP. — N. Y., 2010. — P. 145.
14. Lewis A. Federalism as Peace-Building: Searching for Solutions to the Conflict in Yemen [Електронний ресурс] / A. Lewis. — Режим доступу : <http://www.e-ir.info/2014/03/05/federalism-as-peace-buildingsearching-for-solutions-to-the-conflict-in-yemen/>

Стаття надійшла до редакції 01.09.2015

Лукьянова И. А.

Институт международных отношений КНУ им. Шевченко
ул. Мельникова, 36, г. Киев, 04050, Украина

КОНФЛИКТ В ЙЕМЕНЕ КАК АРЕНА ПРОТИВОСТОЯНИЯ МЕЖДУ САУДОВСКОЙ АРАВИЕЙ И ИРАНОМ

Резюме

В статье рассматриваются исторические аспекты и причины перехода внутри-политического конфликта в Йемене в международную плоскость. Определено, что Йемен занимает чрезвычайно важное стратегическое положение в регионе. Очерчены позиции Саудовской Аравии и Ирана в отношении Йемена. Раскрыты причины создания арабской военной коалиции и проведения операции «Буря решимости». Проанализированы последствия деятельности арабской коалиции. Приведен возможный прогноз развития событий.

Ключевые слова: арабская военная коалиция, региональное лидерство, террористические структуры, военная операция, внутривосточный конфликт, терроризм, баланс сил в регионе, урегулирование конфликта.

Lukianova I. O.

Institute of International Relations, Kiev National University
Melnikova str., 36, Kiev, 04050, Ukraine

THE CONFLICT IN YEMEN AS THE ARENA FOR CONFRONTATION BETWEEN SAUDI ARABIA AND IRAN

Summary

The article discusses the historical aspects and causes of the transition of the political conflict in Yemen on the international plane. Yemen is considered to be the country having an extremely important strategic position in the region. The positions of Saudi Arabia and Iran in relation to Yemen are outlined. The reasons for establishing Arab military coalition and conducting the operation «Decisive Storm» are revealed. The consequences of the Arab coalition's activity are analyzed. The possible forecast of the pace of developments is given.

Key words: Arab military coalition, regional leadership, terrorist organizations, military operation, internal political conflict, terrorism, the balance of power in the region, the settlement of the conflict/

УДК 355.02:061.1

Романова О. В.

канд. полит. наук, доцент

кафедра міжнародних отношений ОНУ имени И. И. Мечникова

к. 32, Французский бульвар, 24/26, г. Одесса-58, 65068, Украина

тел.: 80482–633259

ФРАНЦИЯ В ПРОЦЕССЕ ПОДГОТОВКИ И РАТИФИКАЦИИ ЛИССАБОНСКОГО ДОГОВОРА

В статье исследуется роль Франции в выработке новых европейских документов, таких как проект европейской Конституции и Лиссабонский договор, которые имели важное значение не только для сохранения ЕС, но и для дальнейшего процесса его развития и консолидации. Автором также проанализированы причины провала проекта европейской Конституции на референдуме во Франции и особенности дальнейшего реформирования законодательной базы ЕС при последующем принятии Лиссабонского договора.

Ключевые слова: внешняя политика Франции, реформа европейских институтов, проект европейской Конституции, Лиссабонский договор.

Исследование роли и места Франции в реформировании законодательной базы ЕС на современном этапе является актуальным и важным для развития украинской науки. Научные труды таких ученых, как Арно Лепармантье, Гаэтана Рикар-Ниуль, Филип де Монбриаль и Пьер Сосед помогли нам проследить процесс подготовки и ратификации такого важного для дальнейшего развития Европейского Союза документа, как Лиссабонский договор.

На протяжении длительного периода становления ЕС Франция активно участвовала в совместном поиске таких форм взаимодействия, которые позволяли европейскому интеграционному объединению продвигаться вперед в условиях новых вызовов европейской безопасности. Характеризуя роль Франции в развитии евростроительства, бывший президент Франции Валери Жискар д'Эстен отмечал: «Проект Союза Европы... отличали блеск и логика. Франция все время находилась в центре европейских дискуссий и ее отношение, положительное или отрицательное, к обсуждаемым вопросам питало эти дискуссии» [1, с. 69].

Необходимость совершенствования законодательной базы Европейского Союза стала очевидной после так называемого «пятого» расширения» 2004 и 2007 гг., сильно изменившего облик Евросоюза. Французская дипломатия столкнулась с новыми вызовами, поиск совместных ответов на которые стал сложным и длительным процессом.

После принятия в ЕС 12 новых членов Париж выступил за то, чтобы более внимательно заняться реформированием институциональной структуры Евросоюза и на какое-то время замедлить, если не остановить совсем, процесс принятия новых членов. Рассматривались кандидатуры Хорватии,

а также Турции, которая впервые заявила о намерении вступить в ЕС еще в 60-е годы прошлого века. «После значительного расширения 2004 года у Союза нет ни финансовых, ни институциональных средств бесконечно продолжать движение... Необходимо переждать», — отмечал, в частности, Эдуар Балладюр, бывший премьер-министр, председатель комиссии по международным делам Национального Собрания Франции [2, с. 14].

В целом, оценивая состоявшееся расширение, французские эксперты подчеркивали, что одновременное вступление 12 новых членов сильно изменило Евросоюз, усилив его разнородность. В результате увеличилась вероятность обострения трений и разногласий между его членами. Нельзя сказать, что практики и теоретики евроинтеграции не предвидели подобных проблем. Именно поэтому вместе с проработкой идеи расширения ЕС была начата подготовка его институциональной реформы, отдельные элементы которой вводились уже Ниццским договором 2000 г. Однако основные надежды были связаны с разработкой и принятием европейской Конституции, которая должна была вывести евроинтеграцию на новый уровень развития.

С учетом того, что выработка Конституции проходила с преодолением трудностей и многочисленных разногласий, в первоначальный амбициозный проект были внесены существенные изменения. Результатом долгой и кропотливой работы стало создание приемлемого для всех стран ЕС проекта Конституции.

Текст Конституции был согласован и подписан только в июне 2004 г. Договор о Конституции был окончательно утвержден в октябре 2004 г. на заседании Европейского Совета. Решено было, что Конституция вступит в силу в ноябре 2006 г. после ратификации всеми странами-членами Евросоюза. Предполагалось провести ратификацию с помощью национальных референдумов или через парламенты государств-членов ЕС.

На референдуме 29 мая 2005 г. 54,87 % французских избирателей проголосовали против проекта, тогда как поддержали его 45,13 %. Другой страной, проголосовавшей против Конституции, стали Нидерланды, где на референдуме 1 июня 2005 г. большинством граждан проект также был отклонен [2, с. 23]. Принятие институциональных реформ, необходимых для функционирования Европейского Союза в новом составе, было заблокировано.

Стремясь найти выход из сложившейся ситуации, французское и в целом европейское экспертное сообщество уделило большое внимание анализу причин, по которым французские граждане отказались поддержать разработанный при активном участии представителей французской политической элиты проект европейской Конституции.

Результаты референдума во Франции показали, что французы по-прежнему готовы были ориентироваться главным образом на решения, принимаемые не в Брюсселе, а в Париже. По словам Арно Лепармантье, «с самого начала процесса интеграции французы считали себя европейцами, но принимали Европу только при условии, что она будет большой Францией, рычагом Архимеда, который позволит ей восстановить свою прежнюю

мощь и защититься от Германии. Когда это было невозможно, они блокировали весь процесс... После расширения равновесие (в ЕС) было нарушено, и чисто механически французское влияние могло быть растворено» [3].

Фактически референдум по проекту Конституции стал первым всенародным голосованием по вопросу о том, как Франция должна реагировать на вызовы глобализации. Евростроительство воспринималось многими французами в качестве одного из проявлений глобализации, которая заставляла их «все туже затягивать пояса». Голосование показало, что с точки зрения среднего избирателя, евроинтеграция не улучшает, а наоборот, осложняет социально-экономическое положение средней французской семьи. Как подчеркивает бельгийский эксперт Газтана Рикар-Ниуль в своем исследовании, представленном близкой к Социалистической партии Франции Ассоциацией Жака Делора «Наша Европа» в ходе голосования по Конституции выявилась острая проблема, общая для интегрированной Европы: как сочетать развитые социальные гарантии с динамичным развитием и необходимостью экономической модернизации. Итоги голосования показали, что Франция не соглашалась отказываться от своей «выстраданной» социальной модели [4].

На результатах референдума сказалось то, что многие французы восприняли «пятое» расширение ЕС скорее как вызов, а не как фактор, способствовавший повышению благосостояния каждой французской семьи. Широко распространены были опасения по поводу того, что «старую» Европу, и без того страдающую от постоянного притока иммигрантов, захлестнет волна дешевой рабочей силы из стран-новичков, и принятие предложенного проекта Конституции в целом приведет к росту безработицы во Франции. Французы увидели в наступающей глобализации, символом которой для многих был Евросоюз, не только социально-экономический вызов, но и угрозу своей национальной идентичности.

Отказ Франции и Нидерландов поддержать Конституцию затормозил весь процесс евростроительства. Хотя некоторые страны, такие как, например, Люксембург, продолжили ратификацию, целый ряд государств решил ее отложить на неопределенный срок. Проведение важной для ЕС институциональной реформы было поставлено под вопрос, отмечал по этому поводу влиятельный французский политолог, директор Французского института международных отношений де Монбриаль [5].

На момент прихода к власти Николя Саркози в мае 2007 г. две страны-члена ЕС (Франция и Нидерланды) не поддержали проект, тогда как успешная ратификация Конституции состоялась в 18 из 27 стран Евросоюза, еще четыре объявили о том, что скоро ее ратифицируют, и только три не обнародовали своих намерений. Сложилась парадоксальная ситуация, когда Франция, долгие годы являвшаяся локомотивом европейской интеграции, фактически заблокировала ее дальнейшее развитие. Многие сторонники Конституции как во Франции, так и за ее пределами обвинили французов в замораживании евростроительства. В Париже заявили о стремлении искать выход из тупика: новый французский президент выдвинул идею принятия так называемого упрощенного договора ЕС.

Выдвигая свои европейские инициативы, Саркози намеревался вернуть расширенному ЕС управляемость и динамизм, закрепив за Францией роль одного из лидеров Евросоюза. Это было важно как для Европы, которая «впала в растерянность» после негативных результатов французского референдума, так и для Франции, стремящейся эффективно отвечать на вызовы современности. С точки зрения нового французского президента, необходимо было «спасти» основные положения проекта Конституции, имевшие ключевое значение для будущего развития ЕС. Намереваясь разблокировать ситуацию, возникшую после майского референдума 2005 г., Саркози выдвинул идею принятия вместо Конституции нового упрощенного документа, регламентирующего деятельность ЕС. Так называемый мини-договор или «упрощенный» договор впервые официально был предложен будущим французским президентом во время его визита в Брюссель в сентябре 2006 г., еще до открытия избирательной кампании. Он заявил, что подобный документ мог бы воспроизвести те пункты проекта Конституции, по которым в Евросоюзе уже достигнут консенсус. При этом предлагалось, что в центре нового договора, как и проекта Конституции, будет институциональная реформа ЕС (упрощение системы принятия решений, сокращение числа еврокомиссаров и т. д.), а также положения, позволяющие продвинуть интеграцию в политической и военной областях, более четко формулировать и проводить в жизнь общую внешнюю и военную политику ЕС. Реализация этих мер должна была укрепить как Европейский Союз, так и позиции Франции внутри ЕС.

Большое внимание новое руководство уделило военно-политическим аспектам евроинтеграции. Франция стремилась использовать преимущества, которыми обладала по сравнению с другими странами Евросоюза. Французский военный потенциал значителен и, что немаловажно, Франция является ядерной державой. Новый президент намеревался существенно продвинуть военно-политическую кооперацию в рамках ЕС, полагая, что Европа должна взять на себя больше полномочий в деле обеспечения собственной безопасности. Быстрое достижение военно-политической автономии Европы было маловероятным. Однако само по себе движение по направлению к реализации этой идеи создавало для Франции благоприятные возможности, позволяя ей активно претендовать на роль военно-политического европейского лидера. Поэтому новое французское руководство придавало большое значение «спасению» тех положений Конституции, которые были нацелены на активизацию политического и военного сотрудничества стран-членов ЕС.

Идея Саркози об «урезанном» или «упрощенном» договоре получила широкую поддержку французского политологического сообщества.

Подготовка нового договора проходила сложно. В расширившийся до 27 членов Евросоюз входили страны, сильно отличавшиеся друг от друга по многим параметрам — по размерам территории, уровням экономического развития, по численности населения, не говоря уже о культурных особенностях. В результате в ходе дискуссий проявились различия в подходах стран-членов ЕС ко многим обсуждаемым проблемам. Французским пре-

зидентом проводилась большая работа, направленная на выработку взаимоприемлемого компромисса.

13 декабря 2007 г. на саммите ЕС в Лиссабоне документ, получивший официальное название «Договор о реформе Европейского Союза», был подписан, и ратификация началась. Предполагалось, что Лиссабонский договор вступит в силу 1 января 2009 г. после ратификации всеми государствами. Для того чтобы избежать повторения «неожиданностей», подобных референдумам 2005 г., 26 стран ЕС сразу приняли решение ратифицировать договор через парламенты. Никогда в истории ЕС, за исключением голосования во Франции по поводу создания Европейского оборонительного сообщества в 1954 г., не было отрицательных итогов ратификации через парламент.

Во Франции приветствовали вступление в силу Лиссабонского договора, выражая надежду на то, что его реализация поможет справиться с негативными последствиями последней волны расширения. Анализируя перспективы европейской интеграции после вступления в силу Лиссабонского договора, французские эксперты подчеркивали, что, во-первых, особое значение имела институциональная реформа ЕС в соответствии с принятым договором. Во-вторых, речь шла и о некотором усилении геополитической роли Европейского Союза. Были введены новые правила, по которым с ноября 2014 г. начинала действовать система голосования квалифицированным (двойным) большинством. Решение считается принятым, если за него высказались 55 % стран-членов (15 из 27), представляющих как минимум 65 % населения ЕС. Решение может быть заблокировано, если против него проголосуют не меньше четырех стран. Интересно, что если решение принимается не по предложению Еврокомиссии или Высокого представителя ЕС по внешней политике и безопасности, то за него должны проголосовать как минимум 72 % стран-членов ЕС [2, с. 45]. Таким образом, Договор подчеркивает особую роль Еврокомиссии и Высокого представителя ЕС по внешней политике и безопасности.

Другое нововведение Лиссабонского договора вело к тому, что применение так называемого права вето становилось скорее исключением, чем правилом. После вступления договора в силу решения по вопросам, которые охватывают 96 различных направлений деятельности ЕС, должны приниматься квалифицированным большинством. Причем эта система голосования была распространена на 33 новые сферы. Принцип единогласия (или право вето) сохранялся только в отношении таких особо чувствительных вопросов, как налоги, социальная сфера, сотрудничество органов внутренних дел, лингвистический режим, месторасположение институтов ЕС, ратификация договоров, принятие новых членов. Договором предусмотрено сохранение права вето при решении вопросов внешней политики ЕС. Но при назначении Высокого представителя ЕС по иностранным делам и политике безопасности и в решениях по развитию «структурированного» сотрудничества применяется правило голосования квалифицированным большинством.

Важное положение Договора, направленное на реформирование институтов ЕС, было связано с сокращением с 2014 г. числа членов Еврокомис-

сии. Новые правила сокращали число членов Комиссии до двух третей от общего числа стран-членов ЕС (18 из 27). И хотя в течение пяти лет одна треть стран не должна была иметь своего представителя в Еврокомиссии, эксперты оценивали это нововведение как важный шаг на пути к превращению Еврокомиссии из коллективного органа в европейское правительство.

Вместе с тем, по мнению французских экспертов, договор не решает полностью проблему единой внешней политики ЕС. Новый документ высвечивает всю сложность европейской системы принятия и реализации внешнеполитических решений в рамках ЕС. Проект, целью которого являлось усиление европейского влияния, не был завершен вместе с вступлением в силу Лиссабонского договора, и позиционирование ЕС в качестве международного игрока «не конкретизировано» [6].

В новом документе отсутствует четкое официальное определение понятия «Европейский Союз». По-прежнему не вполне ясно, идет ли речь о наднациональном объединении, о региональной организации, конфедерации, федерации отдельных государств или о какой-либо промежуточной структуре. По инициативе Великобритании, Голландии, Польши, Чехии из договора были исключены все упоминания о европейском флаге, гимне, валюте, дне Европы, министре иностранных дел, конституции, иначе говоря, обо всем, что напоминало бы систему управления единым государством. Цели интеграции определены лишь в общих словах: претворение в жизнь универсальных демократических ценностей и строительство рыночной экономики. Вполне очевидно, что ЕС имеет свои интересы на международной арене, но в Лиссабонском договоре они ни географически, ни цивилизационно не лимитированы и не определены.

В целом, полагают французские эксперты, по мере реализации договора Евросоюз будет постепенно обретать свойства более гибкой системы. Дальнейшее распространение получают такие формы кооперации, как «структурированное» или «продвинутое сотрудничество», предусмотренное договором, а также сотрудничество «с изменяемой геометрией» [2, с. 50].

Таким образом, можно сделать вывод, что участие в европейском строительстве традиционно относится к главным приоритетам французской внешней политики. Однако провал проекта европейской Конституции на референдуме во Франции свидетельствовал о том, что страна испытывала трудности, связанные с адаптацией к процессу глобализации. Для того, чтобы реабилитировать свою страну и вывести Европейский Союз из институционального тупика, официальный Париж предложил Лиссабонский договор, включивший основные идеи Конституции. После вступления в силу Лиссабонского договора была продолжена постепенная трансформация ЕС из союза отдельных государств в наднациональное объединение федеративного типа. Основные цели, которые ставила перед собой Франция, активно выступая за подписания этого договора, были достигнуты.

Список использованной литературы

1. Жискара д'Эстен В. Французы. Размышление о судьбе народа / В. Жискара д'Эстен. — М.: Ладомир, 2004. — 248 с.
2. Зверева Т. В. Внешняя политика современной Франции / Т. В. Зверева. — М.: Канон РООИ, 2014. — 344 с.
3. Leparmentier A. Le refus de la souveraineté partagée / A. Leparmentier // Le Monde. — 2005. — 01.06.
4. Ricard-Nihoul G. Le non français du 29 mai 2005: comprendre, agir // Notre Europe. Etudes recherches. — 2006. — 25.06, № 44. — Режим доступа: [http://www: notre-europe.asso.fr/article.php3](http://www:notre-europe.asso.fr/article.php3)
5. RAMSES 2008: Thierry de Montbrial et Philippe Moreau Defarges (IFRI): Regards croisés sur les grands dossiers européens. — 18.09.2007. — Режим доступа: <http://www.ifri.org>
6. Saucède P. Traité de Lisbonne: quels seraient ses effets sur la puissance l'Union Européenne? / P. Saucède. — accessed 15.11.2009. — Режим доступа: <http://www.euractive.fr>

Стаття надійшла до редакції 16.09.2015

Романова О. В.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
кафедра міжнародних відносин
к. 32, Французький бул., 24/26, м. Одеса-58, 65058, Україна

ФРАНЦІЯ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ТА РАТИФІКАЦІЇ ЛІСАБОНСЬКОГО ДОГОВОРУ

Резюме

У статті досліджується роль Франції у виробленні нових європейських документів, таких як проект європейської Конституції та Лісабонського договору, які мали важливе значення не тільки для збереження ЄС, але й для подальшого процесу його розвитку та консолідації. Автором також проаналізовано причини провалу проекту європейської Конституції на референдумі у Франції та особливості подальшого реформування законодавчої бази ЄС при подальшому прийнятті Лісабонського договору.

Ключові слова: зовнішня політика Франції, реформа європейських інститутів, проект європейської Конституції, Лісабонський договір.

Romanova O. V.

Odessa National University
Department of International Relations
R. 32, French. Bul., 24/26
Odessa-58, 65058 Ukraine

**FRANCE IN THE PROCESS OF THE PREPARATION
AND RATIFICATION OF THE LISBON TREATY**

Summary

This article views the role of France in the development of new European documents such as the draft of the European Constitution and the Lisbon Treaty, which were important not only for the preservation of the EU, but also to further the process of its development and consolidation.

Key words: foreign policy of France, the reform of the European institutions, the draft European Constitution, Lisbon Treaty.

УДК 323.22/28(560)«2002/2015»

Paiuk K. A.

postgraduate student

Department of International Relations, Odessa National University

k. 32, French Bul., 24/26, Odessa-58, 65058, Ukraine

tel.: (380482) 633259

e-mail: cis_asc@paco.net

CHANGING TURKEY: POLITICAL PARADIGM

The article is devoted to the changes in the political paradigm of Republic of Turkey. In the article the author adheres to analysis of the results of elections held during 2002–2015 period, demonstrates electorate's views, and shows the premises of current changes in results of the voting.

Key words: Republic of Turkey, political paradigm, elections, international relations.

Republic of Turkey is an active actor of international relations; its internal policy processes as well as its steps on international scene is one of the relevant subjects of political researches. Scientific base is rather varied and is represented by the works of such researchers as Y. Gaber [7, 12], A. Guryev [4, 8, 9], G. Zyganshyna [6], N. Mosaky [5], S. Trubnycov [10] and K. Chulcovskaya [11]. As the source base statesmen's works [1, 2], official site of Central Election Commission of Republic of Turkey [3] are mentioned.

The represented article is aimed to show the main changes in the internal political paradigm of the state. Tasks of the article are to identify the main premises of current changes through the analysis of the results of elections held in Republic of Turkey during 2002–2015 period, and show its possible influence on the internal policy processes.

Republic of Turkey that transformed into politically stable and predictable state during Justice and Development Party (JDP) holding office is in change now. The first time JDP holding office the party couldn't take the majority of the votes in the current year parliamentary election.

It is possible to identify the premises of current changes through the analysis of all the results of the elections held in Republic of Turkey at the beginning of XX century. During 2002–2015 period parliamentary elections were held 4 times, local elections were held 3 times and 1 time according to the referendum decision presidential elections was held. Also at September 12, 2010 was organized initiated by JDP referendum which admitted the amendments to the Constitution of 1982.

I. Parliamentary elections

In parliamentary election of 2002 following the political crisis caused by critical contradictions appeared inside the coalition in office of that time — Democratic Left Party (DLP), Nationalistic Movement Party (NMP) and Fa-

therland Party (FP) — the victory got opposition pro-Islamic Justice and Development Party [10, P. 322]. Clear program of actions, impetuous reforms, active foreign policy based on some pan-Turkism and neo-Osmanism positions with the emphasis on such concepts as «zero-problems with neighbors», «political dialog and diplomacy», «economic interdependency» that is very close with the policy economization, «energy factor» and «different cultures and religions harmonic co-existence approach» initiated Turkey's transformation into one of the leading states of the region [1].

The factors mentioned above had given JDP the opportunity to win the next parliamentary election and form one-party government one time more that made possible then to organize two referendums which brought core amendments to all branches of power. Referendum of 2007 admitted to elect president by nation-wide voting that according to the party in office opinion presupposes the optimization of state governance, activation of economic and political reforms, foreign policy [8]. Referendum of 2010 «gave the green light» to the bringing to life amendments connected with transformation of executive and legislative branches of power. Thus, amendments were connected with changes of superior courts formation mode: enlargement of the composition of the Constitutional court from 11 to 17 members and enlargement of Superior Judicial and Public Prosecutor's Council from 7 to 22 members by acceptance to mentioned instances of ordinary judges and attorneys with the right of parliament to nominate 3 members of the Constitutional Court. Also amendments were aimed to limit the influence of army on the extension of the internal political situation and identifying of the foreign policy prerogatives of Turkish government, establish the power of the civil courts to judge armed forces personnel in case they commit crimes against state security and constitutional system. Other amendments were connected with widening of the democratic rights and freedoms for Turkish citizens and civil organizations. To the civil society was added the ombudsman institution, citizens (not only organizations but individual persons also) got the opportunity to file an appeal to the Constitutional court, public servants won the opportunity to make contracts and stage a strikes including political demands also. In general the amendments to the Constitution of 1982 accepted 57.9 % of the voters participated in referendum [4].

JDP's regular success was confirmed with the victory in the parliamentary election of 2011 that gave the party opportunity to form one-party government [9]. However parliamentary election of 2015 showed another results. JDP took 40.87 % of votes thus got 258 seats in parliament but didn't get the majority. The reasons of such results were caused by several subjective and objective factors as following: reduction of the state economic growth rate, rise of the unemployment rate up to 16 %, negative picture in the regional security sphere [3, 7].

Democratic Left Party (DLP) and Nationalistic Movement Party (NMP) in the parliamentary elections of 2002, 2007, 2011 and 2015 showed rather even results with flowing dynamics for DLP and growing dynamics for NMP. Despite this in opposition DLP — NMP tandem DLP is leading. Weakness of the

opposition, first of all, is in incapacity to work out united and clear program of actions. The opposition put the emphasis on criticism of current power instead.

During the mentioned period systematic growth of the pro-Kurdish parties support is observed. If in the elections of 2002, 2007 and 2011 seats in parliament got independent deputies who represented the interests of pro-Kurdish Peace and Democracy Party (PDP), in the elections of 2015 Peoples' Democratic Party (PDP) overcame 10 % electoral threshold and thus took 13,12 % of votes and 80 seats in the parliament — equal to the quantity of seats NMP got [8, 9, 11].

Date / Party	JDP*	DLP*	NMP*	PDP* / PDP**
03.11.2002	34,28 % / 363 seats	19,39 % / 178 seats	8,36 % / 0 seats	1,0 % / 9 seats
22.07.2007	46,58 % / 341 seats	20,88 % / 112 seats	14,27 % / 70 seats	5,24 % / 26 seats
12.06.2011	49,83 % / 327 seats	25,98 % / 135 seats	13,01 % / 53 seats	6,57 % / 35 seats
07.06.2015	40,87 % / 258 seats	24,95 % / 132 seats	16,29 % / 80 seats	13,12 % / 80 seats

* Justice and Development Party

* Democratic Left Party

* Nationalistic Movement Party

* Peace and Democracy Party

** Peoples' Democratic Party [3]

Due to results of parliamentary election winner JDP began to provide consultations connected with forming of the coalition government. After the first round of negotiations held with the representatives of political forces which got seats in parliament Nationalistic Movement Party and Peoples' Democratic Party claimed that they abandon coalition negotiations. Political consultations between JDP and the main opposition force — Democratic Left Party became unsuccessful also. Thereby against a background of radical organizations revitalization and Kurdish «peace process» turn off, strengthening of the security measures and mass police raids within the framework of the anti-terrorist operation held by government, in conditions of de facto war with the «Islamic state» (IS) militants and Kurdistan Workers Party forces in Syria and Northern Iraq Turkey is on the threshold of the new electioneering. Early parliamentary elections are appointed for November 1, 2015 [12].

II. Local elections

Besides the parliamentary election an important place in the Turkey's internal politics local election holds. The reason of this is that in local election through voting not only regional government body composition but administration of the two main cities of Ankara and Istanbul also is selected. Local election results in particular show more fairly Turkish electorate views because in the regions fixed voting traditions for one or another party are

preserved frequently that gives the opportunity to observe the popularity of different political forces not only within the country but according to the regions also [6].

In local election of 2004 JDP got a confident victory. Despite the fact that election campaign of 2009 was held against a background of deep economic crisis in the country JDP held the leading positions in the local election [5]. Election results of 2014 also were marked with the victory of Justice and Development Party. According to elections results the Democratic Left Party and Nationalistic Movement Party kept rather even positions with little dominance of votes for DLP in 2004 and 2009, for NMP — in 2014. Pro-Kurdish parties that have no success in 2004 and 2009 showed significant growth in the election of 2014 [6, 8].

Date / Party	Number of votes		
	28.03.2004	29.03.2009	30.03.2014
JDP	41,673 %	38.39 %	45.43 %
DLP	18,231 %	23.08 %	16.87 %
NMP	10,451 %	15.97 %	20.71 %
PDP*	0,727 %	0.00 %	7.73 %
PDP**	–	–	0.38 %

[3].

III. Presidential election

August 10, 2014 in Turkey was held first presidential election according to which president was elected by popular vote. All three presidential candidates symbolize consensus over dissension, as they demonstrated similar political values in support of basic rights and liberties. The main shortcoming of the İhsanoğlu and Demirtaş campaigns, however, resided in their failure to convince the electorate of their ability to do a better job than Erdoğan in solving the constitutional challenges facing Turkey [2]. The victory in the election got Recep Tayyip Erdogan. His opponents — united candidate from Democratic Left Party and Nationalistic Movement Party Ekmeleddin İnsanoğlu and a candidate from Peoples' Democratic Party Selahattin Demirtaş got much less votes. Pro-Kurdish party candidate was the second-best and had much more better results than the united DLP and NMP candidate. It has to be mentioned that it's the first time in Turkey's republican history when Kurd representative takes part in the presidential election [8, 11].

Candidates	Number of votes
Recep Tayyip Erdogan (JDP)	51,79 %
Ekmeleddin Insanoglu (DLP/NMP)	9,76 %
Selahattin Demirtash (PDP**)	38,44 %

[3].

Conclusions

Thus, making the analysis of Turkey's internal policy processes, results of parliamentary, presidential and local elections of 2002–2015 period the following conclusions can be drawn. Despite the popularity of Justice and De-

velopment Party that has been in office for about 13 years significant change of electorate's views is observed. In 2014–2015 for the first time political authority gained pro-Kurdish political force thus changing traditionally existing political balance. If earlier JDP and R. T. Erdogan in particular was perceived as power that start «Kurdish peace process» and got significant results in stabilization of South-Eastern part of Turkey now electorates' views transformation and formation of easily gaining popularity new pro-Kurdish political force that is capable to influence on internal policy processes of the country is observed. In this situation results of the early parliamentary election in many respects depends on the capability of JDP and personally R. T. Erdogan to settle the destabilization of Turkey's South-Eastern region and confront the increased security threats and the strategy of Peoples' Democratic Party behavior, its capability to take effective decisions for settlement of current security crisis.

References

1. Davutoğlu A. Stratejik Derinlik / A. Davutoğlu. — İstanbul: Küre Yayınları, 2001. — 300 s.
2. Ertan A. Turkey's Last Electoral Rite of Passage for a Post-Stress Democracy / A. Ertan // *Insight Turkey*. — 2014. — Vol. 16, N 3. — P. 7–14.
3. Т. С. Yüksek Seçim Kurulu Seçim Arşivi [Electronic resource] // Türkiye Cumhuriyeti Yüksek Seçim Kurulu resmi sitesi. — Access mode : <http://www.ysk.gov.tr/>
4. Гурьев А. А. К некоторым оценкам конституционного референдума в Турции / А. А. Гурьев [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.iimes.ru/?p=11526>
5. Мосаки Н. З. Местные выборы в Турции: ПСР против всех / Н. З. Мосаки [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.iimes.ru/?p=8318>
6. Зиганшина Г. М. Муниципальные выборы в Турции 29 марта 2009 г.: участники, ход, результаты [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.iimes.ru/?p=8835>
7. Парламентские выборы в Турции: народная демократия или демократия народов? [Electronic resource]. — Access mode: <http://gazeta.zn.ua/international/parlamentskie-vybory-v-turcii-narodnaya-demokratiya-ili-demokratiya-narodov-.html>
8. Гурьев А. А. Ситуация в Турции: июль 2014 г. / А. А. Гурьев [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.iimes.ru/?p=21586>
9. Гурьев А. А. Ситуация в Турции: июнь 2011 г. / А. А. Гурьев [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.iimes.ru/?p=12924>
10. Трубников С. А. Политический кризис в Турции и парламентские выборы в 2002 г. / С. А. Трубников // *Востоковедческий сборник*. — 2003. — № 5. — С. 321–325.
11. Чулковская Е. Е. Турция: итоги выборов и дискуссии о новом премьерe / Е. Е. Чулковская [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.iimes.ru/?p=21610>
12. Турция от выборов до выборов: АТО, война и неудавшаяся коалиция [Electronic resource]. — Access mode: <http://gazeta.zn.ua/international/turciya-ot-vyborov-do-vyborov-ato-voyna-i-neudavshayasya-koaliciya-.html>

Стаття надійшла до редакції 18.09.2015

Паюк Е. А.

кафедра міжнародних відносин ОНУ імені І. І. Мечникова
к. 32, Французький бул., 24/26, г. Одеса-58, 65058, Україна

МЕНЯЮЩАЯСЯ ТУРЦИЯ: ПОЛИТИЧЕСКАЯ ПАРАДИГМА

Резюме

Статья посвящена переменам во внутривнутриполитической парадигме Турецкой Республики. В статье проведен анализ результатов выборов периода 2002–2015 годов, показаны основные предпочтения электората, указаны предпосылки текущих изменений в результатах голосования.

Ключевые слова: Турецкая Республика, политическая парадигма, выборы, международные отношения.

Паюк К. А.

кафедра міжнародних відносин ОНУ імені І. І. Мечникова
к. 32, Французький бул., 24/26, м. Одеса-58, 65058, Україна

МІНЛИВА ТУРЕЧЧИНА: ПОЛІТИЧНА ПАРАДИГМА

Резюме

Стаття присвячена змінам у внутрішньополітичній парадигмі Турецької Республіки. В статті проведено аналіз результатів виборів періоду 2002–2015 років, показані основні вподобання електорату, вказані передумови поточних змін в результатах голосування.

Ключові слова: Турецька Республіка, політична парадигма, вибори, міжнародні відносини.

УДК 327.39[(430+44):(438)]:(4–672ЄС)

Русова О. С.

аспірантка кафедри міжнародних відносин
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
к. 32, Французький б-р, 24/26, м. Одеса-58, 65058, Україна
тел.: (380482) 633259
e-mail: olgarusova@inbox.ru

ЄВРОПЕЙСЬКІ ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Стаття присвячена аналізу поняття «європейської інтеграції», його сутності, основних засад та механізмів запровадження. Особливе місце відведено дискусії, яка відбувається між представниками двох теоретичних шкіл, а саме політичних реалістів та лібералів відносно ролі держави в інтеграційних процесах. Розглядається цілий ряд проблем, з якими сьогодні стикаються держави-члени ЄС, зокрема економічна нестабільність, різке зростання рівня популярності націоналістичної ідеології та євроскептичних настроїв серед широких верств населення Європи.

Ключові слова: європейська інтеграція, політичний реалізм і лібералізм, ЄС, суверенітет, націоналізм, європейська ідентичність.

Сьогодні інтеграційні процеси відбуваються у багатьох сферах суспільного життя, тому розмаїття підходів, які намагаються пояснити природу цього явища, є також значним. Інтеграція — це процес багатограний та всеохоплюючий, тому сформулювати певні закономірності, за якими він розвивається, достатньо важко. По-перше, через велику кількість учасників, залучених до нього, а по-друге, через постійну і різку зміну умов, в яких знаходиться світова спільнота. Для окремо взятої країни участь у цьому процесі виглядає привабливою через можливість просувати свої власні геополітичні та економічні інтереси як в рамках регіону, так і на міжнародному рівні. Впровадження певних ініціатив відбувається легше і швидше, коли країна отримує підтримку інших держав, що є членами того самого об'єднання або організації. Так, за допомогою комунітарних зусиль об'єднаній Європі вдалося подолати страшні наслідки Другої світової війни у другій половині ХХ століття. За твердженням Р. Шумана: «Європу не буде створено швидко чи за єдиним планом. Вона розбудовуватиметься через послідовні досягнення, які слугуватимуть основою реальної солідарності» [1, р. 15]. Отже принцип співробітництва став запорукою сталого економічного та політичного розвитку, створивши для Європи імідж «острова добробуту» посеред буремного світового океану. Хоча протягом останнього десятиліття цей міф поступово розвінчується під тягарем неспростовних доказів у вигляді світової фінансової кризи, військових конфліктів у безпосередній близькості до кордонів ЄС та проблем на кшталт нелегальних емігрантів та їх адаптації до європейського способу життя.

Повертаючись до сутності феномену європейської інтеграції, старший науковий співробітник Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України Єва Кіш зазначає, що вищезгадана теза з декларації Р. Шумана відображає сутність філософії розвитку євроінтеграції, а саме — надання переваги практиці, а не формуванню апріорі ідеологем чи теоретичних конструкцій, якими має керуватися практика [2, с. 103]. Також один з найпослідовніших захисників європейської інтеграції історик А. Мілворт у праці «Кордони національного суверенітету» зазначав, що успіх європейської інтеграції свідчить про ефективність інтеграційної політики і має добрі перспективи, оскільки країни переконались в її перевагах перед двосторонньою формою відносин [3, с. 11]. Тому ключовим поняттям, що визначає процес європейської інтеграції, є якісна взаємодія її учасників.

Витоки європейської інтеграції полягали у прагненні лідерів західно-європейських держав уникнути повторення військових зіткнень, що мали місце у першій половині минулого століття. А отже забезпечити базові умови для існування кожної держави, тобто її фізичну безпеку. Екс-канцлер ФРН Гельмут Коль в одній зі своїх промов сказав: «Європейська інтеграція є насправді питанням війни і миру у ХХІ сторіччі» [4, р. 121]. Попри той факт, що європейська інтеграція розпочиналася як економічна співпраця, можна стверджувати, що вона є похідною від інтеграції в військово-оборонній галузі. Якщо ж ці процеси відбуваються одночасно, то це створює умови взаємозалежності між учасниками інтеграції, де економічного зростання можна досягти лише шляхом поглиблення кооперації, а «безпека» сприймається виключно як колективне поняття.

На думку одного із найвідоміших політичних теоретиків та істориків ХХ століття Ханни Арендт, «європейський проект» як процес та самоціль, сформовані і втілені в життя завдяки соціокультурній та економічній модернізації, призвели до зародження пан'європейської ідентичності [5, р. 158]. Аналізуючи саме ці аспекти європейської інтеграції, логічним є висновок, що вона зображується як процес послідовного ідентичності-будування, який окрім надання суттєвих матеріальних благ створює відчуття єдності в рамках ЄС, і приналежності його держав-членів до спільної справи. А з моменту початку розширення ЄС актуальності набуває процес так званої «європеїзації», яка відбувається у двох напрямках, ЄС — держави-члени та держави-члени — ЄС. Тут треба чітко усвідомлювати, що не лише ЄС разом з його принципами існування трансформує новоприбулу державу зсередини (законодавство, зовнішньополітичний курс, економічну політику), а й кожен новий член ЄС вносить цілу низку питань на порядок денний об'єднаної Європи. Це зворотній процес, не тільки ЄС змінює сьогоденне сприйняття національної держави, а й навпаки, з часом національні держави, які входять до його складу, трансформували ЄС.

В перші десятиліття існування характерним елементом ЄС був консенсус еліт. Сучасному ЄС притаманна пряма демократія, наприклад, у вигляді референдуму. Схвалення важливих для ЄС документів (Маастрихтський договір, Лісабонська угода), прийняття рішень щодо розширення союзу

супроводжується референдумами в країнах-членах. Навіть у поточному 2015 році в Греції відбувся референдум щодо запровадження або відмови від програми реформ та економії, запропонованої грецькому уряду трійкою європейських кредиторів. Поступово політичні еліти ЄС усвідомлюють необхідність безпосередньої участі громадян союзу в даних процесах на рівні з його політичними лідерами.

Трансформації помітні і в процесі набуття членства ЄС, формування завдань, цілей, в інституційній архітектурі, політиці та міжнародному впливі. ЄС став винятково важливим актором у глобальних і багатосторонніх форумах та торгівельних зносинах, йому вдалося частково переписати кодекс з ведення перемовин. З появою ЄС у міжнародній дипломатії і переосмисленні його ролі в процесі регіональної інтеграції зазнало змін і поняття самого суверенітету [6, р. 236]. Німецький політолог Маркус Яхтенфухс взагалі вважає, що одним з найцікавіших і найважливіших аспектів європейської інтеграції і є трансформація традиційної національної держави в суб'єкт, складовий елемент нової транснаціональної політичної системи [7, р. 256].

Дискусія переважної більшості теоретичних шкіл, як пропонують різні підходи та методи дослідження процесів інтеграції, зводиться головним чином до визначення в них ролі держави. Хоча держава і залишається центральним компонентом в апараті ЄС, державоцентричний підхід не є найбільш вдалим для його дослідження. Вже на початковому етапі вивчення процесу євроінтеграції виникає питання, до якої групи акторів сучасних міжнародних відносин слід віднести ЄС. Чи слід розглядати ЄС як міждержавну організацію, державу з обмеженими функціями і повноваженнями або взагалі як окремих та унікальний приклад регіональної інтеграції. Зважаючи на подібну контраверсійність, на погляд автора, є доцільним розглянути європейські інтеграційні процесів крізь призму поглядів двох класичних теоретичних шкіл, а саме реалістів та лібералів, в умовах сучасних викликів та тенденцій, відповідно до яких сьогодні розвиваються сфера міжнародних відносин.

З точки зору неореалістів, той факт, що ЄС не є державою, дає підстави вважати, що це утворення не має власних чітко визначених національних інтересів. Замість цього в зовнішній політиці ЄС домінують геополітичні та безпекові уподобання країн-членів. Ліберали притримуються думки, що протистояння між країнами-членами базується в більшому ступені на економічних, а не на геополітичних інтересах. Ліберальна теорія намагається передбачити, яким чином зовнішньоекономічна політика ЄС визначає зовнішню та безпекову політику об'єднання держав. Теорія реалістів розглядає все навпаки. Разом з тим, реалісти очікують сталості зовнішньополітичних інтересів, а ліберали — змін. Для лібералів державна політика змінюється внаслідок впливу груп внутрішньоекономічних інтересів. Реалісти вважають інституційне оформлення здійснення зовнішньої політики в ЄС недоцільним, тоді як ліберали, навпаки, підтримують створення окремої інституції, з погляду розподілу влади, що визначає стратегічні пріоритети та ухвалює рішення [8].

Значна частина аргументів реалістів відносно загрози багатополарності в Європі на початку 90-х років минулого століття спиралась на припущення, що такі європейські країни, як Німеччина, Франція, Британія, і можливо Італія, набудуть статусу великих держав [9, р. 7], одночасно перебуваючи у складі ЄС, що призведе до певних диспропорцій. Можна стверджувати, що деякі з них вже є такими через їх кількісні переваги у ВВП та чисельності населення. Повертаючись до сьогоденних європейських реалій, можна констатувати той факт, що реалісти частково мали рацію. Франція і Німеччини дійсно користуються більшим політичним авторитетом у порівнянні з іншими країнами-членами ЄС. Це ті дві держави, які виступають з найбільшою кількістю ініціатив, а головне без їх згоди дуже складно реалізувати будь-який проект, що матиме безпосередній вплив на подальше майбутнє ЄС. А що ж стосується Великобританії, то країна безперечно декларує свою приналежність до спільних з Європою цінностей, але разом з тим почувається затісно в межах ЄС. 8 вересня 2015 року нижня палата парламенту Великобританії навіть проголосувала за проведення референдуму щодо того, чи варто залишатись в ЄС або вийти з його складу. Волевиявлення британців має відбутись до кінця 2017 року. Отже приблизно два роки підуть на зваження позицій Британії, усіх можливих негативних і позитивних наслідків подібного кроку. Лідер Партії незалежності Об'єднаного Королівства Найджел Фарадж впевнений, що Британія може скористатися прикладом Норвегії, яка не є членом ЄС, але має вільний доступ до його єдиного ринку, і не змушена виконувати обов'язки згідно з законодавством ЄС в таких галузях, як сільське господарство, судочинство та внутрішні справи [10]. Також держава отримує змогу самостійно регулювати свої торгівельні відносини з третіми країнами. Хоча у разі втрати Британією членства в ЄС вона ризикує набути статусу аутсайдера, залишитись осторонь європейських інтеграційних процесів, що зможе зашкодити її іміджу, як одного з надійніших партнерів США в Європі.

Такий підхід політичної еліти Великобританії підштовхує країну до активного впровадження альтернативних або компромісних інтеграційних стратегій. В даному контексті варто згадати концепцію «Європи змінних геометрій», автори якої концентруються на виробленні практичних шляхів та методів реалізації регіональних інтеграційних процесів [11, с. 32]. Однією з її складових частин є проект «Карткової Європи», ідеологом якого виступив у свій час голова британського уряду Джон Мейджор. Відповідно до цієї моделі інтеграції держави самі вирішують, брати чи ні участь у певній конкретній інтеграційній ініціативі, тобто країни-члени мають змогу вибирати стратегії розвитку і долучатися до їх реалізації [12, с. 69]. Ця концепція дозволяє Великобританії не брати участь у тих загальноєвропейських заходах, які видаються такими, що не відповідають її власним інтересам. Наприклад, країна досі використовує власну валюту — фунт і не виявляє бажання приєднатись до зони євро. Ця концепція дійсно виглядає дуже привабливою і передбачає наявність великої кількості інших спільних цілей між елементами інтеграційного об'єднання. В іншому випадку існує ризик його дезінтеграції.

Контраргумент лібералів звучить наступним чином. ЄС створено за таким принципом, що навіть більш потужні держави-члени не отримують ніякого особливого статусу (пропорційна система розподілення голосів та представників у парламенті). Акцент робиться на одностайності та пошуку компромісів в рамках Європейської Ради, кожна країна має право висловити свою думку щодо того чи іншого питання. ЄС поступово сам по собі стає великою державою в міжнародній політиці. Це створює проблему для тези реалістів, які лише державу визнають як законного актора міжнародних відносин. Проте це не спростовує факту розвитку та поглиблення такого феномену як «Європа різних швидкостей».

На думку прибічників політичного реалізму, для людей є неприродною ідея наявності одного провладного центру через те, що держава сьогодні залишається головною формою існування людської спільноти. Національні держави ніколи не перестануть існувати тому, що вони являють собою волю народу. Тому делегування деяких аспектів національного суверенітету наднаціональним об'єднанням (наприклад, державами-членами ЄС до Європейського парламенту або Європейської Ради) досі сприймається як часткова втрата власної державності. Все це породжує формування певних упереджень, що укорінюються глибоко у свідомості громадян країн ЄС. Вони пов'язані із відчуттям того, що інтереси тієї або іншої держави утискаються задля досягнення загальноєвропейської мети. Такий собі комплекс меншовартості в межах сучасного наднаціонального об'єднання. Звісно, подібні психологічні бар'єри вдається з успіхом долати, особливо в умовах сталого росту європейської економіки. Проте світова фінансова криза, яка безумовно зачепила держави ЄС, лише загострила дискусії на подібні теми. Яскраво помітно це було під час боргової та політичної кризи в Греції. Накопичення такого роду взаємних претензій призвело до системної кризи ЄС та швидкого зростання відцентрових тенденцій. Приголомшлива перемога євроскептиків і правих партій на виборах до Європейського парламенту у травні 2014 року («Національний фронт» у Франції, «Партія незалежності Сполученого Королівства» у Великобританії, «Золотий світанок» в Греції та «Йоббік» в Угорщині) викликала пожвавлення у лавах політичних реалістів. Вони констатували той факт, що, з однієї сторони, подальше поглиблення європейської інтеграції суттєво пробуксовує, коли це стосується таких сфер, як спільна зовнішня політика та політика безпеки, а з іншої — держави ЄС все частіше повертаються до риторики в стилі примату власних національних інтересів. Тут варто зупинити свою увагу на одній з потенційних загроз для цілісності ЄС про яку ще у 1990 році говорить американський політолог Джон Міршаймер: «Гіпернаціоналізм можна вважати причиною розгортання минулих воєн в Європі, і він буде чинником, що спровокує початок воєн у майбутньому» [13]. Рівно через 20 років у своїй Берлінській промові Герман ван Ромпей вторить йому, заявляючи: «Найбільшим ворогом Європи є страх. Страх призводить до егоїзму, який у свою чергу до націоналізму, а націоналізм веде до війни. Сучасний націоналізм часто виявляється зовсім не почуттям гордості через власну національну приналежність, а є негативним по-

чуттям настороженості стосовно інших». Але водночас підкреслює: «Наш союз народився з бажання співпрацювати, щоб примирити та діяти в дусі солідарності» [14]. Поки що очільникам ЄС в особі Ангели Меркель та Франсуа Олланда вдається зберігати крихкий баланс, вдало маневруючи між представниками лівого та правого спектру. Але постає питання, що станеться з ЄС, якщо наступна проблема, з якою він стикнеться, завдасть «європейській ідеї» більш міцного удару? Сьогоднішня катастрофічна ситуація з надзвичайною великою кількістю біженців з Близького Сходу, які намагаються усіма можливими і неможливими шляхами потрапити на територію ЄС також не сприяє його внутрішній консолідації. Адже, окрім додаткового фінансового навантаження на національні бюджети для вилучення коштів на утримання новоприбулих іммігрантів, держава, що їх приймає, повинна подбати про їх соціальну адаптацію до нових умов існування і забезпечити місцем роботи. Дані зобов'язання буде нелегко виконати, враховуючи що у деяких країнах ЄС рівень безробіття перевищує позначку у 25 %. Це створює для корінного населення небажану конкуренцію та сприяє розповсюдженню націоналістичних поглядів вже серед широких верств населення. Чи не це є ще одним фактором, який розмиває поняття європейської ідентичності? В таких умовах саме націоналістична ідеологія виглядає найбільш привабливою, як така, що виступає на захисті державності країн-членів ЄС. Європейські популісти безжально експлуатують націоналістичну риторичку, формуючи таким чином образ ворога, якого можна звинуватити у всіх негараздах, що стали результатом їх власної недолугої політики в тій чи іншій галузі. Але це вкрай небезпечна гра, яка може призвести до трагічних наслідків. Причому масштаби трагедії можуть бути різними, починаючи від різного роду соціальних вибухів до кривавих громадських конфліктів. Таким чином, коло історії замкнеться і Європа може повернутися до того, чого вона так бажала уникнути, розпочавши процес європейської інтеграції, а саме — унеможливити поновлення військових дій на цій території.

Таким чином, на сьогодні ЄС стикається з цілою низкою загроз, які є потенційно небезпечними для його існування та потребують негайного вирішення. З точки зору автора статті, найбільш серйозна криза, з якою коли-небудь стикався ЄС, це криза «європейської ідеї», те, від чого відштовхувалися засновники Європейського союзу вугілля та сталі. Квола інституційна реформа, економічна нестабільність, слабка політика безпеки та ціла низка соціальних проблем, що накопичувалися протягом останнього десятиліття, значно ускладнюють процес європейської інтеграції. Забезпечення безпеки на кордонах ЄС, відцентрові тенденції, зростання популярності правих сил та розмивання поняття «європейської ідентичності» — ось питання, які найближчим часом визначатимуть програму дій ЄС. Сьогодні Європа потребує перегляду засад свого концептуального розвитку. ЄС повинен нарешті перетворитися з громіздкої міжурядової організації на гнучкий, монолітний і швидко реагуючий на сучасні запити механізм. Для цього, перш за все, необхідно визначитись, а що ж саме об'єднує сьогодні 28 країн-членів ЄС, які задачі та цілі стоять перед ними,

і наскільки ефективною є їх робота. Достатньо складно робити припущення щодо того, що собою являтиме ЄС через 10–20 років, але ігнорування вищезазначених проблем неминуче призведе не лише до загострення ситуації всередині об'єднання, але й здійснюватиме дестабілізуючий вплив на глобальну систему міжнародних відносин.

Список використаної літератури

1. Fontaine P. A new idea for Europe. The Schuman declaration — 1950–2000 / Pascal Fontaine // European Commission. Series: European Documentation. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2000. — 43 p.
2. Кіш Є. Пошуки теоретичних моделей європейської інтеграції / Єва Кіш // Політичний менеджмент. — 2004. — № 6 (9). — С. 103–114.
3. Расширение ЕС на Восток: Предпосылки, проблемы, последствия / Ин-т мировой экономики и международных отношений. — М.: Наука, 2003. — 344 с.
4. Peterson J. The EU as a Global Actor / John Peterson, Michael Smith // The European Union: How Does it Work? / ed. E. Bomberg, A. Stubb. — Oxford: Oxford University Press, 2003. — 239 p.
5. Rensmann L. Europeanism and Americanism in the age of globalization: Hannah Arendt's reflections on Europe and America and implications for a post-national identity of the EU polity / Lars Rensmann // European Journal of Political Research. — 2006. — № 5 (2). — P.139–170.
6. Murray Ph. Uses and Abuses of the Concept of Integration / Philomena Murray // Sage Handbook of European Studies / ed. C. Rumford. — London: Sage, 2009. — P. 227–244.
7. Jachtenfuchs M. The governance approach to European integration / Markus Jachtenfuchs // Journal of Common Market Studies. — 2001. — Vol. 39, № 2. — P. 245–264.
8. Стрельцов В. Еволюція підходів до управління інтеграційними процесами / В. Ю. Стрельцов [Electronic resource] // Актуальні проблеми державного управління. — 2014. — № 1. — С. 163–170. — Available on the web at: http://www.nbu.gov.ua/j-pd/apdy_2014_1_23.pdf
9. Mearsheimer J. Back to the future: Instability in Europe after the cold war / John Mearsheimer // International Security. — 1990. — Vol. 15, № 3. — P. 5–56.
10. The Week EU referendum: the pros and cons of Britain leaving Europe. Aug 19, 2015 [Electronic resource]. — Available on the web at: www.theweek.co.uk/eu-referendum
11. Копійка В. Концепції та доктрини європейської єдності в останній третині ХХ сторіччя / В. Копійка // Розширення Європейського Союзу. Теорія і практика інтеграційного процесу. — К., 2002. — С. 8–74.
12. Філософія інтеграції: монографія / за ред. В. Д. Бондаренка, Ф. Г. Ващука. — Ужгород: ЗакДУ, 2011. — Вип. 18. — 544 с.
13. Swisa M. Future Stability in the European Union: Realism, Constructivism, and Institutionalism [Electronic resource] / Maya Swisa // Claremont-UC Undergraduate Research Conference on the European Union, 2011. — Available on the web at: <http://www.scholarship.claremont.edu/urceu/vol2011/iss1/11>
14. Waterfield B. Herman Van Rompuy: Euroscepticism leads to war [Electronic resource] / Bruno Waterfield // The Telegraph, 2010. — Available on the web at: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/eu/8124189/Herman-Van-Rompuy-Eurosc-pticism-leads-to-war.html>

Стаття надійшла до редакції 16.09.2015

Русова О. С.

кафедра международных отношений

Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

к. 32, Французский б-р, 24/26, г. Одесса-58, 65058, Украина

ЕВРОПЕЙСКИЕ ИНТЕГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННЫХ ВЫЗОВОВ СИСТЕМЫ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Резюме

Статья посвящена анализу понятия «европейской интеграции», его сущности, основных принципов и механизмов внедрения. Особое место отведено дискуссии между представителями двух теоретических школ, а именно политическими реалистами и либералами относительно роли государства в интеграционных процессах. Рассматривается целый ряд проблем, с которыми сегодня сталкиваются государства — члены ЕС, в том числе экономическая нестабильность, резкий рост уровня популярности националистической идеологии и евроскептических настроений среди широких слоев населения Европы.

Ключевые слова: европейская интеграция, политический реализм и либерализм, ЕС, суверенитет, национализм, европейская идентичность.

Rusova O. S.

Department of International Relations

Odessa National University,

r. 32, French Bul., 24/26, Odessa-58, 65058, Ukraine

EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES IN RESPONSE TO THE CURRENT CHALLENGES OF THE SYSTEM OF INTERNATIONAL RELATIONS

Summary

The article is devoted to the analysis of such concept as «European integration», its content, basic principles and mechanisms of implementation. A closer attention is paid to the discussion between the representatives of two theoretical schools, namely the political realists and liberals with regard to the state's role in the integration processes. Under consideration is a great number of problems, which currently face the EU member-states, including the economic instability, a sharp rise of popularity of the nationalist ideology and the eurosceptic sentiments among the broad layers of population in Europe.

Key words: European integration, political realism and liberalism, EU, sovereignty, nationalism, European identity

Українською та російською мовами

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації:
серія КВ № 11464–337Р від 07.07.2006 р.

Вища атестаційна комісія України визнала журнал
фаховим виданням з соціологічних і політичних наук.
Постанова Президії ВАК України № 1–05/1 від 10 лютого 2010 р.

Затверджено до друку вченою радою
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
Протокол № 1 від 29.09.2015 р.

Адреса редколегії:
65082, м. Одеса, вул. Дворянська, 2
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Тираж 100 прим. Зам. № 482 (129).

Видавництво і друкарня «Астропринт»
65091, м. Одеса, вул. Разумовська, 21
Тел.: (0482) 37-07-95, 37-24-26, 33-07-17, 37-14-25
www.astroprint.odessa.ua; www.fotoalbom-odessa.com
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1373 від 28.05.2003 р.